

RAMON PANYELLA I FERRERES

FRANCESC PELAI BEIZ (1839-1889):

ENTRE LA LITERATURA

II L'ACTIVISME PATRIÒTIC

Tesi doctoral dirigida per

Dr. Manuel Jorba

Departament de Filologia Catalana

Facultat de Filosofia i Lletres

Universitat Autònoma de Barcelona

2008

CAPÍTOL 4

L'ACTUACIÓ EN LA INSTITUCIÓ DELS JOCS FLORALS

Francesc Pelai Briz mai no va participar en empreses o iniciatives de caràcter col·lectiu de la Renaixença que no fossin les que ell mateix havia posat en marxa, un fet que ens fa pensar que, tot i desplegar la seva actuació patriòtico-literària en termes del “croat de la causa”, tampoc no volia renunciar a la seva quota de poder i d'influència dins del catalanisme literari.⁴⁵⁰ L'única excepció a aquesta norma d'actuació fou la seva presència activa durant uns anys en la institució dels Jocs Florals, la qual cosa no ens ha d'estranyar ja que aquests van ser una de les seves principals escoles de catalanisme i sempre va considerar-los el pilar principal del moviment.

Briz –ja n'hem parlat– va servir-se de la Institució com a poeta per a obtenir la projecció literària que buscava, però alhora també va servir-la des de dins amb la seva actuació en el cos d'Adjunts i amb la presidència del Consistori l'any 1875. D'altra banda, el seu interès pels Jocs –o per ser més exactes: per preservar-ne i defensar-ne una determinada idea del que havien de ser–, també es manifestà en una presa de posició força bel·ligerant en contra d'algunes iniciatives promogudes pel catalanisme literari mallorquí que Briz considerava que anaven en contra dels Jocs.

4.1. BRIZ AL COS D'ADJUNTS

Ja hem explicat com l'amistat amb Víctor Balaguer va ser determinant perquè Francesc Pelai Briz es convertís en un dels primers membres del cos d'adjunts ja des de pocs dies abans de la festa literària l'any 1859. Per la documentació que es conserva de la Institució (els llibres d'actes de les reunions –els «annals»– i papers varis rebuts per la secretaria dels diferents consistoris o generats des d'aquesta),⁴⁵¹ sabem que Briz fou un

⁴⁵⁰ No participà ni en *La Jove Catalunya* ni en la revista *La Renaixensa*, plataforma col·lectiva del catalanisme literari a partir de primers dels setenta, i segurament, com ja hem indicat, tampoc ho féu a «La Protecció Literària». També renuncià a ser membre de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, tot i que va ser dels qui més –i des de més d'hora– en propugnà la creació i que per la seva condició de mestre en Gai Saber n'era membre nat en qualitat d'Acadèmic fundador. Bonaventura Bassegoda en la necrologia que va fer de Briz subratllava la «independència de caràcter» com un dels trets singulars de la personalitat de l'autor, «tal volta», escrivia, «un poch massa accentuada» (BASEGODA, «Francesch Pelay Briz»).

⁴⁵¹ Tot aquesta material és a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

adjunt força actiu durant els anys seixanta i la primera meitat dels setanta. Si bé és molt probable que ja hi hagués participat els anys anteriors, la primera assistència de l'escriptor a les sessions del cos d'adjunts que tenim ben documentada és de 1866,⁴⁵² i sabem que hi va anar assistint amb força regularitat fins a mitjan anys setanta, coincidint amb la presidència dels Jocs.

A continuació fem una relació per anys de la presència de l'escriptor en aquestes juntes del cos d'adjunts indicant, si s'escau, les intervencions que hi va dur a terme amb una breu explicació del contingut i, així mateix, també deixem constància d'aquelles ocasions en què Briz va ser votat com a mantenidor.

–Anys 1859-1865: No en podem documentar l'assistència

–Any 1865: En la Junta general d'adjunts del 16 de gener convocada per a l'elecció de mantenidors Briz va obtenir tres vots (va ser el menys votat juntament amb Joaquim Rubió).

–Any 1866: Briz assisteix a la reunió del cos d'adjunts del 15 de gener. S'hi escullen els mantenidors per al Consistori de 1866 i hi obté 11 vots (el cinquè més votat). En conseqüència, llegim, en el llibre d'actes «foren proclamats mantenidors per lo certamen de 1866 los senyors Llorente, Morera, Valls, Vidal (D. Cayetano), Briz y Robert».⁴⁵³ Briz, però, no va acceptar el nomenament. A la reunió de 16 de gener del Consistori sortint es va llegir la següent carta:

Molt senyor meu: com vosté no ho ignora ahí los Srs. adjunts tingueren la amabilitat de nomenarme immerescudament mantenidor. Aquest es un cárrech que á mes de esser masa gros pera mas pobras espatllas no puch acceptarlho per rahons que es de tot punt inutil citar al present. [...] espero de v. que tindrà la bondat de comunicar á qui corresponga ma renuncia é irrevocable resolució de no acceptar lo citat cárrech de mantenedor.⁴⁵⁴

La renúncia de Briz a formar part del Consistori d'aquest any creiem que no altera el fet fonamental: l'escriptor ja gaudia d'un cert prestigi i consideració dins els cercles de la Renaixença, i això es manifestava en la confiança que li feien escollint-lo com a

⁴⁵² No és fins a partir d'aquesta any que a les actes de les reunions del cos d'adjunts es fan constar el nom dels que hi assistien.

⁴⁵³ *Annals*, 1859-1871.

⁴⁵⁴ «Jocs Florals-Documents» (AHCB).

mantenidor. Desconeixem si el seu nom formava part d'alguna candidatura presentada a la reunió, a la qual només hi assistiren 21 persones, de les quals 11 votaren Briz, més del cinquanta per cent, per tant, dels presents.

–Any 1867: Briz assisteix a la reunió del cos d'adjunts de 28 de gener que tenia com a objecte la substitució de dos mantenidors que havien renunciat al càrrec. La qüestió que s'havia de resoldre era la forma com es procedia a fer aquesta substitució, si «debia seguirse la llista del numero de vots obtinguts en la elecció de mantenedors ó si be se había de fer nova elecció».⁴⁵⁵ L'acta de la sessió a continuació ens informa que, oberta la discussió, el primer que va prendre la paraula fou «lo senyor Briz qui apoyat en la costum y en lo que semblava fer ofensa al Senyor Balaguer, no seguir la llista de los que obtingueren vots en lo dia de la elecció, demanà fos ellegit». D'altres adjunts es posicionaren en contra d'aquest plantejament adduint que el poeta vivia fora de Barcelona i estava massa identificat amb una «fracció política». La resolució de consens aprovada establia que se seguís amb el costum, tal com defensava Briz, ahora que per als anys propers s'escollissin directament tres suplents.

En aquesta mateixa reunió del cos d'adjunts es va discutir la proposta del mantenidor Pau Valls perquè el Consistori demanés al govern espanyol la revocació de la reial ordre que prohibia les obres de teatre en llengua provincial. Segons l'acta, Briz fou dels que prengué la paraula per donar-hi suport. En canvi, molts anys després l'escriptor, amb una explicació en què es presenta com a gran defensor de la institució dels Jocs, en donava una versió completament oposada a la que llegim en l'acta:

La reunió fou nombrosa y la discussió un xich exaltada. De moment se dibuixaren en la massa dels adjunts duas tendencias: la una, capitanejada per algun autor dramátich, pretenia la decidida protecció del Consistori; l'altra, dirigida per catalanistas de cor y decidament propagandistas del renovament del vertader esperit catalá en totas sas manifestacions, s'hi oposava, per créure aquesta protecció de cap forsa per fer revocar lo real decret y considerarla un perill pera la existencia dels *Jochs*, font y aguant de tot lo nostre renaixement. Jo fuy un dels d'aquest ban que ab més calor vaig defendre la neutralitat del Consistori [...] *La neutralitat dels Jochs Florals* pera mi era la salvació

⁴⁵⁵ En la primera reunió del nou Consistori, Robert Robert proposà que Balaguer, que en l'elecció del Consistori del 1867 era el qui havia obtingut més vots darrera dels que sortiren escollits, fos automàticament nomenat mantenidor. Però Pau Valls i Víctor Gebhardt adduïren motius en contra de l'elecció de Balaguer, raons que foren replicades per Francesc Maspons argumentant que sempre, tret d'un any, s'havia procedit a suplir les renúncies seguint l'ordre de les persones més votades i que, per tant, aquell any no havia de ser diferent. En no haver-hi acord entre els mantenidors, s'acordà derivar la resolució del problema al cos d'adjunts (*cf. Annals*, 1859-1871)

de la nostra renaixensa: obrar de altra manera era caure en lo llas que se'ns havia preparat y justificar la prohibició que á jutjar per las apariencias tenian en cartera los enemichs de nostra institució.⁴⁵⁶

En aquest mateix text Briz explica que la resolució definitiva no es prengué fins a una sessió posterior del cos d'adjunts en què ell també assistí –no l'hem vista consignada en els «Annals»– i en què finalment hauria triomfat el seu plantejament (s'encarregà a l'«Ateneo Catalá» de demanar al govern la derogació del decret).

D'altra banda, en la reunió de 26 de febrer del Consistori, el secretari donava compte d'una sèrie de llibres que Francesc Pelai Briz havia regalat per a la llibreria de la Institució (el *Calendari Catalá* dels anys 1865, 1866 i 1867; un exemplar de l'edició de les obres d'Ausiàs March; la traducció *Mireya* i el volum de poesies *Lo brot d'achs*)

–Any 1868: Briz no consta en la relació d'assistents a la reunió del cos d'adjunts del 16 de gener en què Marià Aguiló va presentar la seva proposat de reforma dels Estatus dels Jocs i en què també s'escollí el Consistori d'aquell any. D'altra banda, a la sessió de 31 de desembre en què es féu l'elecció dels mantenidors per al consistori de 1869, Briz sí que hi assistí (tingué un vot).

–Any 1869: Briz assisteix a la reunió de 20 de desembre per escollir el consistori de 1870 i altra vegada l'acta fa constar que va tenir un vot.

–Any 1870: Briz assisteix a la reunió de 31 de desembre per a l'elecció dels mantenidors del consistori de 1871 i, com en els dos anys anterior, obté un vot. L'acta fa constar, sense especificar-ne els motius, que Briz va oposar-se a una proposició del consistori sortint de traslladar la festa dels Jocs de la sala de Llotja al Saló de Cent de l'Ajuntament. Segons l'acta, Briz presentà una proposició que deia que «[l]o Consistori veuria ab gust que sempre que's pogués [mot illegible] a celebrar la festa á llotja» (fou aprovada).

–Any 1871: Briz assisteix a la reunió de 30 de desembre (molt nombrosa: hi assistiren 56 adjunts) i a proposta seva els comptes foren aprovats per unanimitat. També es procedí a elegir el mantenidors del Consistori de 1872 i Briz obtingué dos vots.

⁴⁵⁶ BRIZ, «Recorts. Fragments del “Llibre de ma vida”. (1866) Real Ordre contra el teatre catalá», p. 311. El subratllat que hi apareix és nostre.

–Any 1872: En l'acta de la sessió en què s'elegiren els mantenidors per al nou Consistori no es fa constar la relació d'assistents.

–Any 1873: No s'han conservat les actes. De totes maneres, hem vist el que sembla un esborrany d'una acta de la sessió de 22 de desembre en què s'escollí el Consistori per a 1874.⁴⁵⁷ En la llista d'adjunts presents a la reunió, no hi apareix el nom de Briz.

–Any 1874: Briz assisteix a la Junta general del cos d'adjunts de 27 de desembre. Hi serà escollit mantenidor (vegeu *infra* «La presidència dels Jocs Florals de 1875»).

–Any 1875: (vegeu *infra* «4.2. La presidència dels Jocs Florals de 1875»).

–Any 1876-1879: Briz no assisteix a les reunions del cos d'adjunts en què s'escullen els consistoris. Cal pensar, doncs, que deixà d'anar-hi definitivament. Amb tot, sembla que no s'havia desentès del tot del que allí és decidia, en particular de l'elecció dels consistoris. Hem trobat una circular seva enviada a J. Fiter i Inglès en què li demana el suport a una candidatura i li prega que assisteixi a la reunió d'adjunts en què s'ha de dur a terme l'elecció (hi indica dia, lloc i hora de la reunió).⁴⁵⁸ En la candidatura que proposava Briz hi havia amics seus o col·laboradors d'alguna de les seves iniciatives: Joaquim Rubió i Ors; Francesc Ubach i Vinyeta; Frederic Soler; Vicenç Boix i Andreu Balaguer (també hi figurava Joaquim Lluch, Bisbe de Barcelona, i com a suplents, R. Picó i Campamar, Antoni Careta i Josep Feliu i Codina). És possible que Briz desplegués una campanya d'una certa intensitat entre els adjunts per promoure aquesta candidatura, ja que havia fet fer una targeta impresa amb el nom dels candidats i, per tant, la mateixa circular enviada a Fiter i Inglès degué fer-la arribar també a molts altres membres del cos. No podem precisar amb exactitud l'any d'aquesta iniciativa (la targeta enviada no du cap data), però pensem que es podria tractar d'una candidatura presentada per als Jocs de 1877 (dos noms de la llista de Briz apareixen entre els mantenedors: Vicenç Boix i Andreu Balaguer) o per als de 1878 (F. Soler i F. Ubach i Vinyeta formaren part del consistori). Per altra banda també tenim coneixement d'una petita nota de Briz enviada a Marià Aguiló que confirma aquesta imatge de l'escriptor

⁴⁵⁷ «Jocs Florals-Secretaria 1871-1878» (AHCB).

⁴⁵⁸ Aquesta circular de Briz a Fiter i Inglès sense data forma part de l'Arxiu Borràs que es conserva a la Biblioteca de Catalunya.

barceloní interessat a incidir en la composició dels consistoris dels Jocs promovent candidatures (la nota al poeta i folklorista mallorquí no du data i no podem saber, doncs, si fa referència a la mateixa iniciativa que acabem d'explicar o a una altra).⁴⁵⁹ En darrer terme, l'acció de Briz dins del cos d'Adjunts per promoure candidatures al Consistori pensem que cal interpretar-la com una expressió de la seva actitud militant en pro de la Renaixença. Des de mitjan anys setanta, Briz –amb Antoni Careta– va començar a defensar la idea de la decadència dels certàmens literaris i en particular dels Jocs Florals (vegeu més endavant tractada aquesta qüestió en els estudis sobre el *Calendari Català i Lo Gay Saber*), davallada que atribuïa principalment al fet que els jurats no tenien prou nivell. Podem pensar, doncs, que la iniciativa de promoure candidatures té relació directa amb aquesta preocupació de Briz i en l'interès que devia tenir per posar-hi fre.

–Anys 80: Briz no assisteix a les reunions del cos d'adjunts. Sí que ens consta, però, que la composició dels consistoris per garantir la qualitat dels Jocs seguia preocupant-lo. En carta a Manuel Milà de 5 de gener de 1882 expressava l'esperança que els mantenidors de 1883 –commemoració del 25è aniversari de la restauració dels Jocs– fossin els mateixos que els de l'any 1859. Era una ocasió que s'havia d'aprofitar, escrivia Briz, per regenerar els Jocs «[s]i'ls jutges, entre'ls quals vostè hi te de figurar, són rigurosos [...]» i afegia que «[j]a es hora de que'ls mateixos que'ls van fer los tornin a refer».⁴⁶⁰

D'altra banda, d'acord amb la informació que obtenim d'Antoni Careta en una carta a Joaquim Rubió de novembre de 1882, Briz hauria col·laborat en el disseny d'un projecte per a la celebració del 25è aniversari dels Jocs que es presentava com una iniciativa col·lectiva d'un grup d'adjunts.⁴⁶¹ Rubió, que en va tenir coneixement, creia que el projecte era obra de Briz, però en la carta esmentada Careta el desmentia i precisava que «lo conjunt del progete (bo ú dolent qu'ell sia) es meu y es meva també l'iniciativa; sols hi ha algunas modificacions de dit Sr. y d'altres; y si mon respectable amich y mestre tè certa part en esta proposició, se dèu á las meas instancias, y á que jo no podia disponer de temps ni de cap servidor pera fer coneixe la idea». És possible que

⁴⁵⁹ «Molt senyor meu y amich: divendres á las 8 del vespre nos reunim per tractar de la candidatura que's podria votar lo dia de la reunió d'adjunts. Espero y li demano que fassa lo possible per no faltarhi» (Fons Marià Aguiló i Fuster. BC).

⁴⁶⁰ Carta de Francesc Pelai Briz a Manuel Milà i Fontanals de 5 de gener de 1882. Ms 4305: Epistolari Milà. BC.

⁴⁶¹ La carta d'Antoni Careta es conserva a l'Arxiu Rubió.

la iniciativa partís, efectivament, de Careta, però aquest acaba admetent un grau d'intervenció important de Briz. Aquesta possibilitat esdevé encara més real –fins al punt que es podria plantejar la hipòtesi que Careta encobria el seu mestre i que aquest en fou el veritable impulsor i el redactor principal– després d'examinar l'única còpia del projecte que coneixem conservada entre els papers personals de Briz i que té tota l'aparença de ser un primer esborrany.⁴⁶² És un document compost de sis quartilles totes elles escrites amb la lletra de Briz i amb algunes esmenes i afegits sobre el text. A més, les idees i el sentit de les propostes que s'hi fan corresponen del tot al pensament i als interessos de Briz: donar protagonisme als mestres en gai saber; en el capítol de les invitacions, es proposa que en representació de França sigui convidat Víctor Hugo, i Frederic Mistral, en representació de Provença; creació d'un premi nou destinat exclusivament als mestres; els mantenidors haurien de ser els mateixos de 1859; popularitzar la institució entre el poble (es proposava identificar les cases dels mestres amb una placa, ja que «fora aixó poderós estímulo y un gran medi de fer arribar a coneixement del poble la existencia y progressos de la avuy encongida institució»), etc.

4.2. LA PRESIDÈNCIA DELS JOCS DE 1875

4.2.1. L'elecció del nou Consistori. Reacció dels poetes mallorquins

En la sessió del cos d'adjunts de 27 de desembre de 1874 s'havien d'elegir quatre nous mantenidors per al Consistori de 1875, que es completaria, seguint el reglament aleshores vigent, amb tres membres del de l'any anterior (P. Nanot, J. Sardà i F. Masferrer). En l'elecció, Briz hi obtingué 19 vots, darrera de Milà, Adolf Blanch i Víctor Balaguer, i automàticament, per tant, tots quatre foren proclamats mantenidors pel president cessant, Albert de Quintana.⁴⁶³ En aquesta mateixa sessió foren escollits com a suplents Josep Roca i Roca, Celestí Barallat i Josep Balari i Jovany. Tal com llegim en un document conservat en els arxius dels Jocs,⁴⁶⁴ Briz acceptà aquesta vegada

⁴⁶² Ms 4551: Papers de Francesc P. Briz (BC). En la documentació del consistori a l'AHCB relativa als anys 1882 i 1883 no hi hem trobat el que hauria de ser el text definitiu del projecte.

⁴⁶³ Seguim *Annals*, 1872-1881. Si no s'indica el contrari, les citacions del text provenen d'aquesta font documental.

⁴⁶⁴ És un escrit dirigit a A. de Quintana en què li prega que «se servesca manifestar á qui corresponga que accepto lo càrrech de mantenedor, no sens regoneixerme massa petit per tan elevat càrrech» («Jocs Florals-Documents. 1871-1881») (AHCB).

la designació i el 14 de gener en la primera reunió dels mantenidors convocada per a la constitució del nou Consistori –es féu a casa d’ell– fou designat unànimement per a presidir els Jocs de 1875 (a la reunió només hi assistiren, a banda del nou president, Blanch, Sardà i Roca i Roca), però, com llegim en l’acta, «demanant lo mencionat Sr. Briz que se l’hi donás un vice-president, á prevenció de algun cas extraordinari, en que sa delicada salut se vejés alterada ó altre consemblant» (fou designat per a aquesta funció Adolf Blanch).⁴⁶⁵ En la mateixa reunió, s’informà de les renúncies al càrrec de mantenidor de Milà – que fou substituït per Roca i Roca (que en fou el secretari)– i també la de Balaguer, plaça que ocupà Barallat. La composició definitiva del Consistori per a l’any 1875 va trigar uns dies: Francesc Masferrer havia comunicat per carta la seva dimissió en la reunió del consistori de 16 de gener i en la del dia 20 fou Sardà qui renuncià al càrrec en desacord amb la proposició de Barallat de convocar un junta general d’adjunts per escollir dos nous mantenidors (Sardà fou substituït per Balari i Jovany). La proposta sí que tingué el suport de la resta de membres del Consistori, la qual, d’aprovar-se en la junta dels adjunts, comportaria deixar sense validesa els estatuts aprovats el gener de 1873, una reforma que un sector dels adjunts mai no va acceptar perquè, com raonava Roca i Roca en aquesta reunió del Consistori, fou poc concorreguda «ja que no arribaren á vint los assistents, en la qual a modo de sorpresa y sens previ avís ni anunci de cap mena’s discutiren á pas de carrega y sense cap de las degudas formalitats uns estatuts que alteraven lo nom y la constitució dels Jochs Florals».⁴⁶⁶

La reunió del cos d’adjunts tingué lloc el dia 26 amb una assistència nombrosa –57 adjunts– però amb l’absència de Briz (a l’acta es fa constar que no podia presidir la reunió per malaltia). Explicat l’objecte de la reunió per part del president en funcions –Barallat–, es procedí a la lectura de la proposició presentada per F.M. Pau, J. Pella i Forgas i Modest Vidal que autoritzava el consistori a regir-se pels estatuts de 1862 alhora que l’instava, celebrada la festa literària del mes de maig, a redactar uns estatuts nous i definitius per a la institució. Fou aprovada la presa en consideració, es discutí i

⁴⁶⁵ Briz va exercir la seva presidència des de casa. Totes les reunions del Consistori es feren al seu domicili i no va poder assistir a la festa dels Jocs ni a cap dels actes públics a què l’obligava el càrrec (les reunions d’adjunts que li tocava presidir).

⁴⁶⁶ Efectivament, entre d’altres reformes, en aquesta junta de desembre de 1873 es canvia el nom de “Jocs Florals de Barcelona” pel de “Jocs Florals de la Llengua Catalana” (des del *Calendari Català* es criticà aquesta reforma duta a terme pel sector d’Aguiló –vegeu *infra* pàg. 378).

posada a votació també fou aprovada per 27 vots a favor i 25 en contra. A continuació es passà a la votació dels dos nous mantenidors i els escollits foren Antoni Aulèstia i Pijoan i Joaquim Fontanals del Castillo.

Els resultats d'aquesta junta general feren evident la divisió del catalanisme literari. Amb el nou Consistori i l'anul·lació dels estatuts de 1873 es desplaçava del poder el sector "mallorquinista", que havia dominat els Jocs durant els dos anys anteriors, i el control de la Institució, amb Briz de president, passava a mans dels escriptors del Principat més bel·ligerants amb els plantejaments del grup d'Aguiló. Recordem, a més, que les tensions entre ambdós grups s'havien radicalitzat no feia gaires mesos amb la negativa del *Calendari Català* de Briz a admetre escrits en "es" i que provocà com a resposta l'aparició d'un *Anuari Català* per als literats d'aquest grup (vegeu *infra* tractada aquesta qüestió en l'estudi sobre el *Calendari*).

Evidentment, foren els poetes mallorquins els qui més recelaren d'aquesta nova situació creada als Jocs amb l'elecció d'un consistori que creien que s'havia format per anar-los obertament en contra i del qual temien un comportament sectari a favors dels autors de les "as".⁴⁶⁷ Marià Aguiló escrivia l'1 de febrer a Tomàs Forteza que «els AA, representats pen Briz y en Barallat se han apoderat dels Jochs d'aquesta any, prescindint del Reglament nou»,⁴⁶⁸ i el mateix Forteza i Ramon Picó i Campamar mostraren la seva decepció i enuig pel que havia passat tal com podem llegir en la correspondència entre ambdós.⁴⁶⁹ La realitat, però, és que la composició del nou Consistori era menys sectària del que els poetes mallorquins i els catalans de les "es" estaven disposats a admetre. És il·lustratiu, en aquest sentit, el que explica Picó i Campamar a Tomàs Forteza sobre la visita que havia rebut del membre del consistori Antoni Aulèstia: «Lo dit mantenidor se

⁴⁶⁷ El temor pensem que era fonamentat ja que les acusacions que havien rebut des del sector de les «as» mentre ells i els seus partidaris del Principal havien tingut el predomini en els Jocs, subratllaven la manca d'imparcialitat dels jurats i l'adjudicació de premis immerescuts. Segons un articulista de *La Llar*, aquests tipus d'acusacions eren infundis i formaven part de l'oposició terrible i immerescuda que el sector de les «as» duia a terme i que feia témer la parcialitat del nou Consistori [cf. Evaristo MONSÓ Y ALOMAR, «Sobre'ls Jochs Florals», *La Llar*, núm. 4 (30-I-1875), p. [13]-14)].

⁴⁶⁸ Ms 2068: Epistolari de Marià Aguiló a Tomàs Forteza. BC.

⁴⁶⁹ Per exemple, en carta de 26 de febrer de 1875 Ramon Picó i Campamar escrivia a Tomàs Forteza que «la gent del consistori no inspira confianza á ningú y tothom creu que, tant si les composicions estan en as com es, ells sabrán de qui son al premiar-las» i afegia que la majoria dels joves de les "es" estaven decidits a no participar-hi [Ms 2069: «Epistolari de D. Ramon Picó i Campamar-Tomas Forteza (1871-1896)». BC]. Forteza en carta a Marià Aguiló de 22 de febrer parlava de «lo cop d'estat dels de les as» i afirmava que «m'assembla qu'aquí el Renaxement es casi mort si no ho es del tot. Estich ben segur que seran ben repoques les poesies que s'ajan enguany de Mallorca á Barcelona» (Fons Marià Aguiló i Fuster. BC).

m'ha queixat d'aquesta especie de retrahiment que alguns han adobtat, y m'ha dit que hi envias puix se ferá justicia, anyadint que'n lo consistori n'hi ha quatre dels set que no volen mirar ni as ni es». ⁴⁷⁰ I Picó afegia que «[s]en ha anat molt trist al veure que no'm convencia. [...] Tal vegada'l consistori fassa verdadera justicia, però m'estranyaria molt». ⁴⁷¹ Briz estava convençut que el cop de força que s'havia fet en els Jocs havia estat necessari ja que d'aquesta manera, com escrivia a Pons i Gallarza a finals de febrer de 1875 demanant-li que hi participés, «els Jochs Florals de Barcelona tornan a emprendre'l bon camí». De totes maneres, en una carta posterior a aquesta, en la línia del que Aulèstia havia manifestat a Picó i Campamar, garantia a Pons que «[l]o consistori d'enguany (sens voler ofendre á ningú) ofereix á tothom vast camps y complerta imparcialitat».

Desconeixem quina fou finalment l'actitud que adoptaren els autors mallorquins i catalans que no se sentien representats en el Consistori respecte dels Jocs d'aquell any. Joan Alcover, en fer la crítica del volum dels Jocs des del *Museo Balear*, lamentava que «[f]undados en éstas que hay quien llama con harta pompa divisiones de escuela, no pocos escritores distinguidos dejaron de tomar parte en el último certámen por temor de ser injustamente postergados». ⁴⁷² Entre aquests segurament hi havia Marià Aguiló i Picó i Campamar (aquest havia recomanat que era millor que els mallorquins s'abstinguessin de participar als Jocs d'aquell any). Tomàs Forteza, en canvi, mai no va ser dels partidaris a renunciar a la festa, fins al punt que, en carta a Aguiló de 9 de març, escrivia que tenia pensat de fer «una poesia tan catalana y tan catalanesca com fos possible, y escrita en l'ortografia Briz enviarla anonima por supuesto pel correu interior: que li assembla?». ⁴⁷³ Finalment no arribà a escriure res per manca de temps però lamentava que amb el «retrahiment» dels de les “es” «[l]o que havem fet es estat cedirlos el camp sense batalla y llevamos el dret de culparlos d'intransigencia o d'injusticia, si hagues vengut el cas» ⁴⁷⁴ i encara tenia l'esperança que Geroni Roselló

⁴⁷⁰ Aquest quatre, a més del propi Aulèstia, eren Adolf Blanch, Josep Balari i Jovany i Joaquim Fontanals del Castillo.

⁴⁷¹ Carta de Picó a T. Forteza de 26 de febrer de 1875 [Ms 2069: «Epistolari de D. Ramon Picó i Campamar-Tomas Forteza (1871-1896)». BC]. La desconfiança de Picó cap al consistori presidit per Briz era absoluta. En aquesta mateixa carta es preguntava «¿Que'n poden esperar els mallorquins d'un consistori presidit per aquest senyor que per lo vist se creu lo Jesús del catalanisme?».

⁴⁷² J.A.M, «Jochs Florals de Barcelona. Any XVII de llur restauració.I», *Museo Balear*, núm. 16 (31-VIII-1875), p. 540

⁴⁷³ Fons Marià Aguiló i Fuster. BC.

⁴⁷⁴ Carta de T. Forteza a R. Picó de 19 d'abril de 1875. Epistolari de R. Picó i Campamar (BBM).

salvés la «bandera mallorquina»: «veurem si lo delicat de les poesies de D. Geroni podrà agradar á aquest consistori».⁴⁷⁵ A banda de Rosselló, que Forteza sembla que sabia del cert que hi havia enviat poesia, és probable que altres poetes mallorquins haguessin finalment decidit de presentar-s'hi, però sense èxit.⁴⁷⁶

4.2.2. Els treballs del Consistori. La festa dels Jocs

Després de la junta general d'adjunts i fins a la celebració de la festa dels Jocs, el Consistori es reuní vuit vegades sense que mai hi faltés cap dels membres. Totes les reunions es feren a casa de Briz i, tal com mostren les actes, sense tensions ni conflictes de cap mena entre els mantenidors. Els treballs del Consistori començaren a finals de gener i en la reunió del 8 de febrer ja es va signar el cartell dels premis. Cal destacar que amb Briz de president els Jocs florals recuperaven la seva denominació tradicional: observem en el cartell que ha desaparegut el «de la Llengua Catalana» que els Jocs havien tingut durant el darrer any després de la reforma dels estatuts de 1873 promoguda per Aguiló i tornen a ser «de Barcelona» (segons Briz, uns anys després en pagà les conseqüències essent marginat per Albert de Quintana de la secció catalana que havia de formar part del Felibritge impulsat per Mistral⁴⁷⁷). Després d'una tercera reunió a finals de febrer, el Consistori ja no es tornà a reunir fins el 12 d'abril en què s'establí l'ordre amb què els mantenidors havien de llegir les composicions rebudes (se'n van rebre un total de quatre-centes seixanta-sis). En les dues sessions següents, la del 17 i 19 d'abril s'adjudicaren els premis ordinaris, accèssits i mencions honorífiques (la flor natural i l'englantina d'or foren adjudicades per unanimitat a «Lo cant dels aucells» i «Los companys de Sertori» respectivament, mentre que la Viola d'or, per cinc vots contra dos a la composició titulada «Lo cant de Salomó». Briz i Aulèstia

⁴⁷⁵ Carta de T. Forteza a M. Aguiló de 20 d'abril de 1875 (Fons Maria Aguiló i Fuster. BC).

⁴⁷⁶ Cf. J.A.M, «Jochs Florals de Barcelona. Any XVII de llur restauració. I», p. 542.

⁴⁷⁷ Efectivament, hem trobat una carta a Joaquim Rubió i Ors, un altre dels sacrificats per Quintana, en què Briz tracta de la seva exclusió l'any 1876 per formar part de l'Acadèmia del Felibritge. La carta és de 29 de març de 1884 i fou motivada per un article de Paul Mariéton a la *Revue Lyonnaise* en què feia referència aquell episodi. Briz suggeria a Rubió que potser caldria respondre l'article i li adjuntava unes llargues notes en què explica la seva versió sobre l'episodi de l'exclusió. En responsabilitza Quintana i ho atribueix a l'enrabiada d'aquest «perque se n'havia anat á pico, gracias á la meva iniciativa, la transformació, preparada per alguns, dels Jochs florals de Barcelona a Jochs florals de la llengua catalana» (Correspondència entre F.P. Briz i J. Rubió i Ors. AR).

demanaren que constés en acta el seu vot contrari⁴⁷⁸), i la sessió del 21 d'abril es dedicà a adjudicar els premis extraordinaris, quatre dels quals no s'adjudicaren «per no haverhi composicions prou dignes de sos temas». La darrera reunió del Consistori abans de la festa, el 30 d'abril, es dedicà a la lectura del discurs del president, del discurs de gràcies (Fontanals del Castillo) i de la memoria del secretari «essentne aprobats complertament».

La festa dels Jocs se celebrà el diumenge dos de maig sense l'assistència de Briz. («per indisposició», es diu a l'acta) i en el seu lloc fou Adolf Blanch qui llegí el discurs presidencial.⁴⁷⁹ El gran triomfador fou Frederic Soler, que va guanyar dos primers premis (la Flor natural i l'Englantina), un primer i segon accèssit a l'Englantina, dos premis extraordinaris i fou nomenat mestre en Gai Saber. Marià Aguiló en carta a T. Forteza comentava irònicament el triomf de Soler («Ja hauràs vist la cullita, l'esplet de premis que en aquests ultims jochs florals ha obtingut en Pitarra. Men alegre pel premiat y pel consistori») i constatava que «aquest any han desarmat Mallorca, vull dir que noy havia l'escut de la illa».⁴⁸⁰ Cal destacar que el primer accèssit a la Flor natural fou per a un poeta vinculat a Francesc Matheu i al grup de les “es”, Isidre Reventós, pel seu poema «Fantasia», fet que podria fer pensar que el consistori actuà amb imparcialitat atenent exclusivament a la qualitat de les composicions presentades tal com Briz havia manifestat a Pons i Aulèstia a Picó. Segons el *Diario de Barcelona*, la festa dels Jocs Florals de 1875 fou «sin disputa una de las mas animadas é interesantes que se han celebrado de algunos años á esta parte. Al estraordinario guarismo de cuatrocientas sesenta y seis ha llegado el número de las composiciones enviadas al certamen, hecho que demuestra con elocuencia la vitalidad del moderno cultivo de la lengua catalana».⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Ambdós defensaren la poesia «Reculliment», segons llegim en l'acta, «per reunir sobre aquella á son judici un llenguatge més catalá, mes abundamen y novetat d'imátjes y estar més en armonía ab l'objecte del premi».

⁴⁷⁹ «En Briz va lluir per son ausencia y lletgí el seu discurs Blanch que diuen que no se senti», explicava Plàcid Aguiló a Tomàs Forteza en carta de 5 de maig de 1875 (Ms 1546: Epistolari de P. Aguiló a T. Forteza. BC).

⁴⁸⁰ Carta de M. Aguiló a T. Forteza de 7 de maig del 1875 (Ms 2068: Epistolari de Marià Aguiló a Tomàs Forteza. BC).

⁴⁸¹ *DdB*, 3-V-1875.

4.2.3. El discurs presidencial ⁴⁸²

La llengua literària de la Renaixença fou el tema triat per Francesc Pelai Briz en el seu discurs com a president del Consistori, un discurs, doncs, que s'inseria de ple en el debat sobre el model de llengua de la literatura catalana renaixent. Després d'una introducció força llarga en què s'exalçava el valor del treball com l'element que dóna caràcter als catalans i ha fet gran Catalunya (en el passat, en el present i es profetitzava que també en el futur), Briz entrava en el nucli central del seu discurs constatant l'avenç de la «Catalunya literària que essent quinz'anys enrera una esperança, avuy es ja una realitat ab tota la esplendor de una vida sanitosa y rublerta», una literatura, deia, que ja és coneguda i apreciada a l'estranger i estudiada per tots els filòlegs. Aquest prestigi obtingut, continuava Briz, obliga a tenir una cura especial en tot el que fa referència a la llengua, presentada com l'ànima de la Renaixença, i per tant, cal preservar-la de tot allò que la pot danyar dins de casa i treure'n la «mala llavor». Una clara al·lusió a l'«arcaisme», que es confirma quan Briz deia que no s'ha de permetre que la llengua «sia vestida ab trajo de tall rídicol per mes que fet sia de bon drap» o, més endavant, quan demanava que «no permetam que l'artifici s'anteposi a l'art». Enfront d'un model de llengua literari arcaic i artificios, el model que proposava Briz és el d'Aribau: «seguim las petjadas d'aquell poeta antecessor nostre en lo present segle [...] fugim com ell de tot alló que'ns divorcie del poble; imitémlo en sa manera de fer y de pensar y logrem que ixcan de nostras plomas, travalls dignas de llohansa, perque un bon model, es una brúxula que mena dretament al port del bon gust». El poble, continuava Briz, entén i llegeix l'*Oda a la pàtria* perquè hi troba la seva veritable llengua i, si també l'arribés a trobar en les obres dels poetes actuals, podria fer seva la Renaixença («[...] la nostra paraula, baixant á la humil cabana del pagés y á la reduhida cambra del obrer, hi deixarà la llevor del nostre Renaixement[...]). Ara bé, Briz advertia que l'arcaisme no és l'únic escull que ha de salvar la llengua literària catalana, ja que, en l'altre extrem, hi ha el perill del vulgarisme si la llengua s'acosta massa al poble, per tant, del que es tracta és de saber trobar «lo *just mig*» i «aixís logrerém ferli atenye lo cim de la Perfecció á que deu aspirar per títols gloriosos d'un passat rich de grans accions y un feyner present de bell profit». Concloïa Briz afirmant que la consecució

⁴⁸² «Discurs del senyor president del Consistori», *Jochs Florals de Barcelona. Any XVII de llur restauració. MDCCCLXXV*, Barcelona: Estampa de la Renaixensa, 1875, p. 27-30.

d'aquesta llengua literària era un fi noble i patriòtic i que els cants dels poetes anunciaven ja «la proximitat del esplendor de la nostra renaixensa».

En suma, Briz defensà en el seu discurs una llengua que ni massa artificiosa ni massa vulgar es posi al servei de la popularització de la literatura catalana dins la societat. Fixem-nos que aquest model de llengua proposat és coherent amb el sentit profund de moltes de les seves iniciatives patriòtico-literàries, que revelaven aquesta mateixa obsessió d'introduir la Renaixença en el poble com a condició imprescindible per a la consolidació del moviment. La crítica del model arcaista que vesteix la llengua amb «trajo de tall ridícol» s'explicaria, doncs, perquè és un model que no situava el catalanisme literari en aquesta direcció.

El discurs de Briz fou replicat amb duresa per Joan Alcover per la poca credibilitat i inconsistència de les paraules del president. En resum, el crític venia a dir que les idees de Briz sobre la necessitat i l'exigència de treballar pel bé de la literatura catalana i de posar l'art per davant de l'artifici contradeien l'actuació que havia tingut el Consistori premiant els qui no ho mereixien (en referència a les poesies de Frederic Soler) i marginant la qualitat (Alcover preguntava per què «poesías tan bellas como algunas que conoce el Consistorio y conocemos nosotros, y cuyos títulos no citamos para no abusar de la confianza de sus autores, han debido ser privadas de un lugar en el presente tomo [...]?»). Sobre el model de llengua proposat per Briz, el crític considerava que «malo es lo arcaico, pero malo es lo vulgar, y peor una y otra cosa á la vez; [...] y más ridiculo que un *traje* algo anticuado, un arreo informe y carnavalesco compuesto, verbi-gracia, de casaca y yelmo, de gorguera y alpargatas».⁴⁸³ Aquest to dur d'Alcover cap a Briz i el Consistori en general sembla que era compartit per tots els mallorquins. En una carta de Tomàs Forteza a Picó i Campamar parlant-li del volum dels Jocs, també hi sortien malparats el Consistori i Briz en particular pel seu discurs: «Si vols que t diga l meu sentir, no son els poetes qui fan lo mal paper en el tom d'enguany, sino el Consistori: los accessits en el meu entendre son molt mellors que els premis respectius y en lloch trobaràs mes mala forma y manco pensamientos que en los discursos: lo del president mestre es celeberrim y m'afluxaria de sentir en mon pit l'infern del geni per no escriure

⁴⁸³ Ambdues citacions són de l'article esmentat més amunt (J.A.M., «Jochs Florals de Barcelona. Any XVII de llur restauració.I», p. 542).

tan infernalment».⁴⁸⁴ En un sentit contrari a l'estat d'opinió dels mallorquins, des de *La Renaixensa* Joan Sardà aprovà el plantejament de Briz en el seu discurs,⁴⁸⁵ però el portava més enllà tot matisant-lo cap a la qüestió que considerava fonamental en relació a l'establiment d'un bon model de llengua literària: afirmava que «no es ab la profusió més o menos atinada de mots espigolats d'ací y d'allà en lo camp dels autors vells» que la llengua literària catalana recuperaria el seu geni i caràcter sinó que en els autors clàssics allò que s'hi havia d'anar a buscar era la «combinació sintàxica dels termes de la oració [...] combinació que es lo perfume especial, que se sent y no s'explica ni se subjecta á reglas, del bon estil castís en cada llengua». Aquest aspecte no havia estat tractat per Briz, però el seu discurs, afirmava Sardà en termes d'elogi no mancat d'un petit retret, sí que «es una manifestació virtual de que aixís pensa, per quant aixís ho practica: adhuc sense'ls mots arcaichs que en ell se llegeixen, en contravenció potser algun cop á sos mateixos preceptes, l'estil ne fora catalá de bona mena, puig du marcat un tint de casticisme que sols se pot conseguir ab la assidua consideració y estudi dels bons autors, que ell ab acertat consell sembla haver pres per mestres».

4.2.4. L'activitat del Consistori després dels Jocs

Les reunions del Consistori posteriors a la celebració literària també se celebraren totes a casa de Briz. En la primera, el 26 de maig, ja es posà fil a l'agulla a la tasca de la reforma dels estatuts tal com s'havia determinat en la junta d'adjunts de finals de gener. Així, llegim en l'acta, «es comissiona al president i el secretari per tal que formulin les modificacions que cregan necessaries als estatuts y reglament de la Institució», modificacions que foren presentades per aquests en la següent reunió (16 de juny) i aprovades després «de una discussió ample y detinguda y algunas modificacions». En la mateixa reunió s'acordà convocar la reunió del cos d'adjunts per a després de l'estiu per tal d'afavorir l'assistència dels seus membres. El 25 d'octubre se celebrà la junta amb l'absència de Briz i només amb tres dels mantenidors (J. Roca i Roca, que actuà de president, J. Balari i J. Fontanals). La reunió comença amb la discussió de la petició que féu Isidre Reventós de suspendre la reunió per considerar que no hi havia suficient

⁴⁸⁴ Carta de T. Forteza a R. Picó de 23 d'agost de 1875 [Epistolari de R. Picó i Campamar-BBM]. En una carta de primers de setembre a Marià Aguiló, Forteza en referència a l'article de Joan Alcover al *Museo Balear* escrivia que «Si be es veritat que n Briz ne mereix mes, ab tot no m'agradan aquestes coses» (Fons Marià Aguiló i Fuster. BC).

⁴⁸⁵ J. SARDÀ, «Bibliografia. Jochs Florals de Barcelona, any XVII de llur restauració, MDCCCLXXV, Barcelona.—Estampa de «*La Renaixensa*.»—1875», *La Renaixensa*, any V, núm. 21 (15-VIII-1875), p. 224.

quòrum per prendre acords, petició que fou rebutjada per unanimitat al considerar que la reunió estava legalment constituïda. A continuació s'entrà en la discussió de les modificacions proposades pel Consistori que foren aprovades pels adjunts i es tancà la reunió amb una lectura definitiva dels estatuts que foren publicats a primers de l'any següent amb el títol *Estatuts pera lo bon regiment dels Jochs Florals de Barcelona*.⁴⁸⁶

L'última reunió del Consistori de 1875 es féu el 3 de novembre i serví per aprovar l'estat de comptes corresponent a aquell any i per convocar per al 4 de gener de 1876 reunió del cos d'adjunts, on s'elegí el nou Consistori –Briz no assistí a aquesta reunió. La seva darrera actuació com a president fou el 21 de gener en una sessió a casa seva amb els nous mantenidors escollits per tal de fer-los prendre possessió del càrrec.

4.3. BRIZ DAVANT LA PROPOSTA DE TRASLLAT A PALMA DELS JOCS DE L'ANY 1873

Un dels episodis de les tensions entre el catalanisme literari de Mallorca i el del Principat fou provocat per la proposta de celebració a Palma dels Jocs Florals de 1873 sota el pretext que la inestabilitat política que es vivia a Barcelona arran de la proclamació de la Primera República no en garantia una celebració amb prou condicions. La iniciativa va sorgir de Josep Lluís Pons i Gallarza i, com ha explicat Joan Mas i Vives, va trobar «acollida en personatges del seu entorn, sobretot en Bartomeu Ferrá», però en canvi no obtingué el suport de Marià Aguiló ni tampoc de Tomàs Forteza, entre d'altres mallorquins que se'n distanciaren per evitar un trencament amb els catalanistes del Principat.⁴⁸⁷ Pons havia formulat la seva proposta per primera vegada al *Diario de Palma* (probablement durant la primera quinzena del mes de març⁴⁸⁸) i hi tornà a insistir a la *Revista Balear* en el breu article «Converses sobre'ls

⁴⁸⁶ En el resum que Margalida Tomàs fa dels punts principals dels nous estatuts s'aprecia com el Consistori presidit per Briz va tenir especial interès a evitar que es tornessin a produir situacions com la de l'any 1873 en què una reforma dels estatuts havia estat aprovada per un nombre molt reduït d'adjunts. Així, es fixava que les convocatòries de les reunions s'havien de fer per carta a cada un dels adjunts i amb anunci a la premsa, i d'altra banda, també s'establí que una proposta de reforma d'estatuts no podia ser aprovada en la mateixa reunió en què havia estat presentada, sinó en una de posterior que havia de ser anunciada degudament. Així mateix, escriu Tomàs, «quedaven anul·lades totes aquelles disposicions preses fins aleshores en oposició amb aquells estatuts» (cf. Margalida TOMÀS, «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona, 1859-1875», *Randa*, VI (1977), p. 148).

⁴⁸⁷ Joan MAS I VIVES, «Josep Lluís Pons i Gallarza: teoria i pràctica d'un promotor cultural», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 51 (Palma, 1995), p. 242. Tampoc Pere d'Alcantara Peña compartí la idea de Pons «porque lo considero una pifia de mis paisanos» (vegeu la carta de Peña a V. Amer citada per Mas en l'article citat).

⁴⁸⁸ L'article al *Diario de Palma* ja és al·ludit per Celestí Barallat en una carta amb data 20 de març.

Jochs Florals» signat amb les inicials A.U. (publicat el dia 31 d'aquell mateix mes). Tret d'un petit sector, les forces vives del catalanisme literari del Principat no acceptaren la proposta i des de la *La Renaixensa* es va combatre la idea amb una nota de la redacció i un article d'Isidre Reventós en què negaven el dret de Mallorca a tenir els Jocs amb l'argument principal que aquests eren "propietat" de Barcelona i dels barcelonins.⁴⁸⁹

Francesc Pelai Briz no va intervenir públicament en la polèmica que la proposta va desfermar a Catalunya, però sí que sabem que va ser un dels escriptors catalans més bel·ligerants amb aquella idea. La primera notícia que tenim del seu posicionament contrari és en una carta de Celestí Barallat a Pons i Gallarza del 20 de març. En una primera part, Barallat manifesta el seu suport a la iniciativa i, a més, dóna a entendre que aquesta és compartida per una majoria dels adjunts fins al punt, afegeix, que «es posible que dentro de algunos días planteemos seriamente la idea de celebrar la fiesta en Palma». La iniciativa d'aquests adjunts, però, podia topar amb Briz. Escriu Barallat: «La oposición personal de Briz a nuestra idea parece que no se apoya en fundamentos bastante atendibles: sin embargo si esfuerza sus argumentos y conquista votos será preferible que desistamos a que provoquemos una escision que seria lamentable».⁴⁹⁰ Aquestes paraules suggereixen que Briz no va quedar-se sense fer res per evitar que la iniciativa de Pons prosperés i fos acceptada pels adjunts. Segurament, una de les accions que va emprendre fou escriure una carta al president del Consistori d'aquell any, Geroni Rosselló. Aquest mateix ens en dóna notícia escrivint a Marià Aguiló l'1 d'abril: «en Briz m'ha escrit algunes ralles tronant contra lo que califica d'humorada d'alguns mallorquins. Me pareix que fins aquí no hi ha tant per tant, puis [mot il·legible] em parla de protestes».⁴⁹¹ Segons Joan Mas i Vives, la carta de Briz a Rosselló no s'ha conservat, però el to dur i irritat que hi va emprar el barceloní («tronant») contra la iniciativa ja quedà al·ludit per Rosselló, el qual degué donar-la a llegir als seus col·legues illencs tal com testimonia la correspondència d'algun d'ells: «En Briz pareix que ho prengue molt malament, la carta que escrigue á n Rossello és feresta sols podia ser seua», escriu Tomàs Forteza a M. Aguiló; o el mateix Pons i Gallarza escrivint a M.V. Amer s'hi

⁴⁸⁹ Els escrits de *La Renaixensa* foren replicats per Pons amb un extens article publicat el 30 d'abril a la *Revista Balear* amb el qual donava per tancada la qüestió (la polèmica entre Pons i *La Renaixensa* ha estat estudiada per TOMÀS, «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona, 1859-1875», p.118-120)

⁴⁹⁰ Aquesta carta de Barallat a Josep Lluís Pons i Gallarza és en l'epistolari d'aquest escriptor que es conserva a la «Biblioteca i Arxiu de Joan Pons i Marquès». BLA.

⁴⁹¹ Correspondència entre Geroni Rosselló i Marià Aguiló. Fons Marià Aguiló i Fuster. BC.

referia: «Solo siento haber tomado iniciativa en este asunto, pues la repulsió agria por parte de Briz expressada en una descompuesta carta a Geronimo Rossello merecería tal respuesta que pudiera producir resultados funestos a la institució». ⁴⁹²

Els arguments de Briz per oposar-se al trasllat dels Jocs a Palma, els coneixem a partir d'una carta que amb data de 29 de març –escrita doncs en plena polèmica– va enviar a Pons. És una carta breu (diu que el seu estat de salut no li permet allargar-se) i de to molt aspre. Briz li comunica que no comparteix la seva proposta, que ha produït una forta divisió entre els escriptors catalans i l'avis que *La Renaixensa* en protestarà. L'adverteix que si la iniciativa es dugués a terme seria la mort dels Jocs «donchs casi tots los adjunts salvo una escasa minoria 'ls abandonarian completamente sent jo un d'aquests» i espera, doncs, que reconsideri la proposta tenint present que els Jocs es diuen «Jochs Florals de Barcelona». Briz clou la carta rebatent l'acusació d'antimallorquinisme que li hauria fet Pons en una lletra anterior dient-li que és ell qui es considera maltractat pels mallorquins «que (escepte v. y 'l senyor Rosselló) fa dos anys que ni responen á la meva invitació pel Calendari».

En una segona carta a Pons, sense data però pel to i contingut ha de ser posterior a la del 29 de març, Briz dóna més elements per justificar la seva posició contrària al trasllat. Així, en un to més conciliador que en l'anterior, explica que els qui a Barcelona havien defensat que els Jocs anessin a Palma eren molt pocs i a més «no eran literatos, eran 12 ó 13 advocats y res mes, y a n'aquests jo no'ls dono drets per entrar y disponer de un terreno que no es lo seu». Explica que al «Ateneo» va haver-hi moments de forta tensió i que en algun moment es va arribar a témer que hi hagués un cop d'estat. Segueix dient que els defensors del trasllat, en veure fracassat el seu primer propòsit, ara estarien fent tot el possible perquè la festa dels Jocs no s'arribi a celebrar argüint la manca de seguretat, raó que Briz no comparteix ja que

[á] Provenza á pesar de Sedan y de la Comune s'han fet Jochs a Beziere, Aix, y altres ciutats. Se n'han fet á Cordova, Valencia y ara se'n faran lo dia 6 de maig á Murcia y á Valencia altra vegada y no's poden fer a Barcelona? No se porque. Quan a Valencia hi ha hagut dos ó tres bullangas serias de tiros y morts y á Barcelona gracias á Deu encara no hi ha hagut res d'aixó.

⁴⁹² Ambdues cartes porten data de l'1 d'abril. La de Forteza es troba a la Correspondencia entre Tomàs Forteza i Marià Aguiló (Fons Marià Aguiló i Fuster. BC); la de Pons és una còpia localitzada a «Fitxes de la Renaixença» de Josep M. de Casacuberta. BC.

Es pregunta, doncs, si « será aquesta oposició filla de una idea política? Voldria ferse servir la festa per certs plans?», i encara afegeix que «á molts los plauria poder dir “en aquell temps tot era mort y perseguit, ni’ls ignocents Jochs florals varen poder ser fets!!” , y’ls qu’ escriurien això foran los mateixos que voldrian matarlos per poderho escriure». En el comiat de la carta insisteix en la idea que la seva oposició al trasllat no és per antimallorquinisme.

No hi ha antipatia contra’ls mallorquins de part meua, crega que no. Aixó sí; enguany si faig lo Calendari no invitaré no mes qu’ als que m’han correspost. Jo no estich fet á trucar á les portes allí hont no’ m responen. Fora de V., Rosselló, Obradors y algun altre no invitaré a ningú mes.

Altra vegada, com en la carta de 29 de març, les seves mateixes paraules ens descobreixen la part de ressentiment personal cap a Mallorca que hi podia haver hagut també en la seva forta oposició al trasllat dels Jocs.

III. FRANCESC PELAI BRIZ VIST PELS SEUS CONTEMPORANIS

CAPÍTOL 1

ELS DARRERS ANYS DE VIDA

1.1. LLUNY DE LA VIDA PÚBLICA: DETERIORAMENT FÍSIC I ENSORRAMENT PSICOLÒGIC

Els testimonis d'època que hem pogut recopilar coincideixen a assenyalar que Francesc Pelai Briz va passar el tram final de la seva vida tancat a casa seva amb ben poc contacte amb el món exterior. Podem citar, per exemple, l'autor de l'article «D. Francesch Pelay y Briz» publicat a *Lo Teatro Catalá* que afirma que «últimament eran poch, molt poch, los amichs ab qui's frecuentava»,⁴⁹³ o el del seu cunyat Francesc Maspons i Labrós, qui escrivia a Víctor Balaguer que «[y]a sabe su modo de vivir de estos últimos tiempos. A consecuencia de su enfermedad nerviosa que hace tanto tiempo le aquejaba, se había ido retrayendo de tal manera que apenas se relacionaba con nadie y vivia casi en completo aislamiento».⁴⁹⁴ De fet, és necessària la precisió temporal de Maspons («estos últimos tiempos») que ens situaria el moment de màxim aïllament de l'escriptor cap als darrers anys de vida, ja que almenys durant la primera meitat dels vuitanta Briz encara mantenia alguns contactes amb el món literari i que podem documentar ben bé fins a finals de l'any 1884 i primers de 1885: d'una banda, coneixem la relació epistolar amb Joaquim Rubió i Ors,⁴⁹⁵ i de l'altra, també sabem del contacte més directe amb alguns (pocs) joves escriptors que el visitaven a casa seva. Entre aquests hi havia Jaume Massó i Torrents, que en aquests anys va tractar-lo amb motiu de la seva col·laboració en algun dels projectes del poeta i així mateix, tal com Massó explica en un article a *La Publicitat*,⁴⁹⁶ per raó d'una nova edició de les poesies d'Ausiàs March que tenia interès a fer però que finalment va deixar estar. En aquest mateix article, Massó fa referència a la mala salut de Briz («[s]e'm queixava, de vegades, de les molèsties que li ocasionava una malaltia nerviosa; ádhuc havia

⁴⁹³ P., «D. Francesch Pelay y Briz, II y últim», *Lo Teatro Catalá*, núm. 12 (11-I-1891), p. 2.

⁴⁹⁴ Carta de Francesc Maspons i Labrós a Víctor Balaguer de 18 de juliol, publicada a MIRALLES, *Cartas a Victor Balaguer*.

⁴⁹⁵ Les darrera carta de la correspondència entre Briz i Rubió que hem vist a l'Arxiu Rubió és de novembre de 1884. Per altra banda, l'extensa correspondència mantinguda amb Josep Lluís Pons i Gallarza des de primers anys setenta queda interrompuda a finals de l'any 1882 (la darrera carta que existeix de Briz a Pons és del novembre d'aquest any).

⁴⁹⁶ Cf. MASSÓ I TORRENTS, «Coneixences. En Francesc P. Briz».

presenciat una crisi») i, d'altra banda, també ens dona notícia que a casa del poeta coincidí amb un altre contertulià que també duia entre mans una edició de March (es tracta de Francesc Fayos, a qui retreu, sense esmentar-ne el nom, que va tenir la gosadia de fer l'edició a què ell havia renunciat⁴⁹⁷). Després d'aquest període de relacions, Massó va deixar de freqüentar-lo i, segons explica, l'havia trobat alguna vegada cap als dos darrers anys de la seva vida en alguna llibreria. A partir de la segona meitat dels anys vuitanta ja no tenim documentada cap relació de Briz més o menys continuada amb escriptors i personatges del món literari de l'època, amb l'única excepció d'Antoni Careta, qui, també segons totes les fonts d'època (necrologies i fins i tot algun poema), va ser l'únic que no va deixar de visitar-lo fins el mateix dia de la mort de l'escriptor.⁴⁹⁸ D'altra banda, corroborant l'absolut aïllament del personatge, d'aquests darrers anys només tenim notícia d'una sola aparició de Briz en públic: fou, com expliquem en un altre lloc d'aquest estudi, als Jocs Florals de 1888 "paral·lels" que organitzà el Centre Català.

La reclusió de Briz obligada per la seva malaltia fou una constant al llarg de la seva vida.⁴⁹⁹ Ja hem vist, per exemple, que la presidència dels Jocs va exercir-la en tot moment des del seu domicili i, d'altra banda, les al·lusions a la salut precària que li impedeix de sortir de casa són recurrents en la seva correspondència ja des de la segona meitat dels seixanta; però durant els anys vuitanta, a l'agreujament de la malaltia nerviosa crònica que l'incapacitava per fer vida social i el condemnava cada vegada més amb el pas dels anys a una existència solitària, s'hi va afegir també un replegament interior del personatge, que el va portar, com també hem explicat, a deixar de publicar poesia i així mateix a magnificar el tracte injust que ell creia que havia rebut de part del

⁴⁹⁷ Massó va criticar-la durament en un article publicat a *L'Avens* (J.M. y T., «Bibliografias. Obras del poeta valencia Ausias March, publicadas tenint al devant las edicions de 1539, 1545, 1555 y 1560, per Francesch Fayos y Antony», *L'Avens*, octubre-desembre de 1884, p. [623]-627). Briz va intentar en va que Massó no publicués la ressenya (cf. carta de F.P. Briz a J. Massó i Torrents de 21 de gener de 1885. Epistolari Jaume Massó i Torrents. BC)

⁴⁹⁸ El poema d'homenatge que Francesc Bartrina va escriure en motiu de la mort de Briz comença amb aquesta estrofa: «Pobre amich! En la llarga malaltia/de tants companys no mes n'has tingut hù,y era potsé'l que menos te devia... /¡Que malament que'ns hem portat ab tú!» [Fou donat a conèixer a *L'Arch de Sant Martí*, any VI, núm. 398 (21-VII-1889), p. 1290. Posteriorment el llegí a la sessió del Centre Català del 10 de maig de 1890].

⁴⁹⁹ Francesc Gras i Elias reporta l'anècdota següent: «Don Antón tenia frases molt bones. An el poeta Francesc Pelagi Briz, que tot l'any estava malalt i certs literats anaven a consultar-lo a casa seva, li deia "la Sibila d'alcova» (Francesc GRAS I ELIAS, «L'Antoni de Bofarull i Brocà», *Siluetes d'escriptors catalans del segle XIX*, 1ª serie, Barcelona: Biblioteca Popular de l'Avenç, 1909, p. 62). També ho destacava Joan Sardà: «Vivia solo, encerrado en su gabinete de trabajo, en el cual le retenía meses y meses enteros una pertinaz dolencia nerviosa» (SARDÀ, «Francesch Pelay Briz»).

món literari català,⁵⁰⁰ i en paral·lel, a un procés de mitificació de la seva joventut i dels primers anys de la Renaixença literària que va plasmar-se en la sèrie memorialística fragmentària del *Llibre de ma vida* donada a conèixer a *La Il·lustració Catalana* (tret d'un article que sortí el 1886, el gruix de la sèrie va publicar-se l'any 1884).

D'aquesta sèrie d'articles, els que va dedicar a Antoni Careta i Manuel Milà i Fontanals són especialment significatius per conèixer alguns dels sentiments i les idees de Briz durant els quatre o cinc anys darrers de la seva vida i alhora també són un exemple de l'actitud combativa que va caracteritzar-lo sempre en la defensa de les seves idees.⁵⁰¹ La narració sobre l'origen de l'amistat amb Antoni Careta és el tema de l'article que Briz va dedicar al seu deixeble, però el relat acaba desembocant en una reivindicació de Careta pels valors que ha representat en la seva vida –l'amistat, la lleialtat i la gratitud–, uns valors que creu que no li han demostrat la majoria dels seus contemporanis, els quals, a més, afirma que ara el combaten:

Moltas vegadas he vist pagats mos favors ab negras ingraticuts, he sentit al meu vol lo calitjós alé de las malas passions, de personas que abans me posavan als núvols y que ara, perque no m'he doblegat á satisfacer sa injustificada é insaciable ambició, me fan una guerra hipòcrita, vergonyant y desfrenada; mes ¡ay! sempre he tingut també al mateix temps al amich que d'amagat meu y fins contra mon voler, mogut del seu generós zel, s'ha llensat á combatre eixas animas petites, venint a compartir ab mi al cap y á la fi las iras dels que tot ho sacrifican al ídol de la vanitat y explotan á la llengua patria, volent passar per redentors d'ella.

El malestar i l'enuig per l'evolució negativa del catalanisme literari és un sentiment molt present en Briz ja des dels darrers anys setanta, però ara als vuitanta domina completament l'ànim del poeta com veiem, per exemple, al final del fragment citat. És en l'article sobre Milà, dedicat a glossar l'excel·lència de «La cançó del pros Bernart», on trobarem més explícita la seva decepció per la situació del catalanisme literari que veu dominat per mitjanies i aduldors d'aquestes mitjanies que cometen un acte d'injustícia en no valorar les obres literàriament importants. Briz, doncs, elogia la

⁵⁰⁰ Sardà admetia que la seva generació no havia estat justa amb Briz: «Y sin embargo ¿por qué negarlo aunque nos remuerda la conciencia? Todos pasamos pero allí [per casa de Briz]; pocos volvimos. Esto acibaró sus horas, acaso ayudó á agriar su carácter, acaso aumento el retraimiento en que sin saber porque le dejábamos casi todos[...]», (SARDÀ, «Francesch Pelay Briz»). L'article de *Lo Teatro Catalá*, ja esmentat diverses vegades en el nostre treball, acaba dient que Briz «va morir adolorit per créuer que no se li havia fet tota la [justicia] que li era deguda».

⁵⁰¹ Els articles són, respectivament, «Recorts. Fragments del “Llibre de ma vida”. (1866) Cóm vaig coneixe á n'Antoni Careta», *LIC*, núm. 122, (15/XI/1884), p. 322-323 i «Recorts. Fragments del “Llibre de ma vida”. (1867) Lo pros Bernart».

composició de Milà però alhora també critica l'oblit de què ha estat objecte per les noves generacions, oblit que, segons el seu parer, la societat literària, ha fet extensible a la mateixa figura del professor després de la seva mort.⁵⁰²

Avuy ha mort; tothom ne parla ab elogi en baixa veu, tothom pondera'l seu saber, però ¿hont son las trompas de la fama, que res dihuen d'ell?

Mes val aixís, perque las trompetas que han proclamat la gloria dels grans talents avuy ja no sonan; avuy son trompetas de nunci las que proclaman als moderns ingenis, y per en Manel Milá no tenen de sonar sinó aquellas, ó més val que per ara no'n sone cap.

L'article sobre Milà, publicat el mes de març de 1886, és el darrer que Briz va donar a conèixer d'aquesta sèrie memorialística, uns articles en què expressa la joia i l'emoció que sent en recordar els fets o persones que han estat importants en la seva vida personal i literària (la recepció de *Los trovadors nous*; els carnestoltes de la Barcelona de finals dels anys cinquanta; l'amistat de jove amb Víctor Balaguer; l'assistència a la restauració dels Jocs; el seu viatge a la Provença; la descoberta de Riells del Fay; l'amistat amb W.B. Wyse; la coneixença de Verdaguer; la relació amb Antoni Careta o la lectura del «Pros Bernat» de Milà, entre d'altres aspectes); però en aquests textos també es filtra el desencís i l'amargor per la seva vida present, en la qual només aquests bons records, diu en un dels articles, «endolsan un xich la fel que amara la meva excepcional y casi solitaria existencia».⁵⁰³

Del últims mesos de la vida Briz, en coneixem el deteriorament molt important de les seves facultats físiques (la pèrdua del sentit del gust i de l'olfacte i posteriorment de la vista)⁵⁰⁴ i també l'enfonsament anímic en què es trobava. D'aquesta època és un poema inèdit –datat el 1888– en què un Briz completament abatut sent propera la mort i s'acomiada amargament del món:

Vaja mon cos a nostra mare terra
puig d'ella ixqué lo fanch del primer home,

⁵⁰² En una nota final Briz diu que, poc després d'escriure el seu article, Milà ha estat homenatjat, entre d'altres llocs, als Jocs i a l'«Ateneo» (aquests homenatges van tenir lloc el maig i juny de 1885 respectivament).

⁵⁰³ «Recorts. Fragments del “Llibre de ma vida”. (1858) Lo gran carnestoltes de Barcelona», p. 91.

⁵⁰⁴ Cf. P., «D. Francesch Pelay i Briz. I», p. 3, i BASSEGODA, «Francesch Pelay Briz». Un dels metges que l'atengué en les darreres setmanes de vida fou el també escriptor Joan Montserrat i Archs (cf. P., «D. Francesch Pelay i Briz. I»).

mon cor, qu'ha mort d'amor, á ningú deixo,
 donchs no l'ha volgut be qui aymar l'devia.
 Mon esperit á Deu jo l'encomano
 Esperansant per ell misericordia.
 Lo xich retall que jo he alcansat de gloria,
 re'm fa que'l mon per sempre á recó'l tiri.
 Vingan ab mi las innumbrables penas
 qu'han entristit ma solitaria vida.
 Mas horas de ventura han sigut pocas.
 Las de torment en abundó las conto.
 Sempre enganyat m'han fet en tot temps viure.
 A ellas dech la fi qu'al clot me porta.
 Perdono á quants hajanme ofés en vida.
 Dels meus pecats, Dèu, lo perdó m'atorgui.⁵⁰⁵

Tot just unes setmanes abans de la mort de Briz, Antoni Careta escrivia un article on al final feia una crida als qui apreciaven l'escriptor perquè intentessin «aixecar lo sèu esperit abatut». L'article, publicat a *L'Avens*, li havia estat encarregat per Massó i Torrents i havia estat plantejat per aquest com un acte de reparació de l'oblit en què la societat literària tenia a l'escriptor («[f]a temps que desitjo publicar a l'Avens un retrato del Sr. Briz, coma mostra d'agrahiment per lo molt que li deu nostre Renaixement literari y pera que's veja que no tothom deixa de tenir en compte los serveys prestats en sa laboriosa vida»).⁵⁰⁶

1.2. LA MORT

Francesc Pelai Briz va morir a Barcelona al seu domicili de la placeta dels Cegos de la Boqueria el dilluns 15 de juliol de 1889 als quaranta-nou anys, dos mesos abans de fer-ne cinquanta.⁵⁰⁷ Antoni Careta, que va acompanyar-lo en la seva agonia, explicava que «[l]os darrers mots que varen eixir de la seva boca varen ser per'mi, y jo vaig tenirlo agafat de la má fins que va extingirse la seva vida. Per anys que visca, no'ls oblidaré

⁵⁰⁵ «Testament del ferm Patrici catalá, y mestre en Gay Saber En Francesch Pelay Briz, mort lo 15 de juliol de 1889», dins *Sessió necrològich-conmemorativa del XXI aniversari de la proclamació de mestre en Gay Saber d'en Francesch Pelay Briz celebrada per lo Centre Catalá lo dia 10 de maig de 1890*, Barcelona: Estampa de Victor Berdós, 1890, p.22.

⁵⁰⁶ CARETA Y VIDAL, «Don Francesch Pelay Briz», p. [90].

⁵⁰⁷ Segons llegim al certificat de defunció el traspàs s'esdevingué a les vuit del matí i la causa de la mort que es feia constar era una «endocarditis» (hem obtingut còpia del certificat al Registre Civil de Barcelona). El dia abans de la mort el setmanari de Sabadell *Lo Catalanista* informava que «está malalt de bastanta gravetat en Barcelona lo popular poeta y mestre en Gay Saber, don Francesch Pelay Briz» («Novas», *Lo Catalanista*, any III, núm. 103 (14-VII-1889), p. 13).

aquells moments».⁵⁰⁸ La seva esquela fou publicada l'endemà al diari *La Renaixensa* i també a tota pàgina i en llengua catalana al *Diario de Barcelona*. Briz havia fet testament —el darrer— l'any 1878 amb el notari Constantí Gibert de la ciutat de Barcelona i, lògicament, era escrit en llengua castellana, cosa que una necrologia amb un punt de malícia posà en dubte.⁵⁰⁹ Mortes ja la seva mare (1878) i la seva dona (1887), els seus pocs béns materials i immobles passaren a mans de la seva filla Marta en qualitat d'hereva universal. Entre aquests béns hi havia les joies guanyades als Jocs florals i en altres certàmens, sobre les quals el testament establí que després de la mort de la mare havien de passar a la filla «tambien por durante su vida» i «despues las lega en propiedad á la Universidad de esta capital».⁵¹⁰ Sobre la seva biblioteca, en el testament indicava que immediatament després de la seva mort es procedís a la venda de tots els seus llibres, amb l'excepció dels que li havien regalat. En l'inventari de béns del poeta també es consignava com a béns heretats per la filla algunes de les obres literàries de Briz: «Dos poemas titulado uno “La Masia dels amors” y otro “La Orientada”. Cinco obras dramáticas tituladas “Bach de Roda”, “Miquel Rius”, “Malas llenguas”, “La fals ó lo cap de colla”, “La creu de plata” y varias poesias y trabajos en prosa».⁵¹¹

Briz fou enterrat l'endemà de la seva mort al cementiri vell de Barcelona. Segons llegim en alguns periòdics de l'època, Jacint Verdaguer, juntament amb la família, va presidir el dol i hi assistiren nombrosos escriptors, entre els quals les cròniques esmenten els noms de Joaquim Rubió i Ors i Damas Calvet. També ens consta que va haver-hi una representació del Consistori dels Jocs, de les entitats catalanistes (la Lliga de Catalunya i el Centre Català), acadèmiques (l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona) i de la premsa catalanista (*La Renaixensa* i *Lo Catalanista*, entre d'altres).⁵¹²

⁵⁰⁸ Carta d'Antoni Careta a Frederic Soler de 14 d'agost de 1889. Epistolari de Frederic Soler: Pitarra. Vol I. AIT.

⁵⁰⁹ «[n]o sé si ha otorgado testamento, pero me atrevo á creer que si lo ha hecho ha sido escribiendo en catalán y otorgándolo cerrado [...]. Me parece, conociendo su intransigencia en estas materias, que no habrá querido consentir en que al pié de su última voluntad figuren castellanizados sus dos nombres de pila» (SARDÁ, «Francesch Pelay Briz»).

⁵¹⁰ Podria ser que tingués relació amb aquesta donació definitiva que Briz feia a la Universitat el prec que feia Careta a Rubió i Ors en carta del 3 d'agost de 1889 en què li demanava que posés en coneixement del Rector de la institució acadèmica el testament de l'escriptor (AR).

⁵¹¹ “Inventari dels béns de Briz heretats per Marta Briz i Maspons”. [Notari J. Ferrer i Barnadas, Barcelona 12 d'agost de 1889. Escripura núm. 823, fols. 3565-3587. AHPB].

⁵¹² El 25 d'octubre es féu un funeral per Briz a Barcelona.

CAPÍTOL 2

BRIZ: VISIÓ PÒSTUMA

2.1. EL RESSÒ DE LA MORT EN LA PREMSA: LA REIVINDICACIÓ DEL PATRIOTA

Segons un setmanari catalanista de l'època, la mort de Francesc Pelai Briz va «despertar dolorosa sensació en tota Catalunya».⁵¹³ És potser una afirmació un pèl exagerada i sembla més precisa, per conèixer l'impacte real que va tenir la mort de l'escriptor en la societat catalana, la informació del diari *El Barcelonés* que en donar la notícia escrivia que «ha sido generalmente sentida entre los adeptos y admiradores de las glorias catalanas».⁵¹⁴ Fos com fos, la mort de Briz no va passar per alt a ningú si tenim en compte el fet que la seva figura havia tingut una gran rellevància dins el món de la Renaixença pel volum de feina realitzada durant vint-i-cinc anys i, doncs, per la importància objectiva de la seva aportació a l'avenç del renaixement literari i a la propaganda dels ideals catalanistes en general. Per tant, l'òbit tingué un ampli ressò en la premsa coetània: des de les brevíssimes notes informatives de la premsa menys vinculada al catalanisme, com la de l'esmentat periòdic *El Barcelonés*, per exemple, fins als articles biogràfics publicats sobretot en la premsa catalanista (*La Renaixensa*, *L'Arch de Sant Martí...*) a manera d'homenatge i reivindicació de l'escriptor, passant per breus necrologies més o menys improvisades des de les redaccions dels periòdics, la figura de Briz fou present en la memòria de la Catalunya de l'època, especialment en la de la Catalunya catalanista, en els dies, les setmanes i fins i tot els mesos següents al seu traspàs.⁵¹⁵

⁵¹³ «Novas», *Lo Catalanista*, any III, núm. 104 (21-VII-89), p. 13.

⁵¹⁴ *El Barcelonés*, 17-VII-1889.

⁵¹⁵ La llista de la premsa periòdica que hem pogut documentar donant compte de la figura de Briz després de la seva desaparició és molt extensa: l'endemà de la mort, el 16 de juliol, van apareixer breus notes als diaris *La Vanguardia*, *La Renaixensa*, *El Correo Catalán*, *La Publicidad*, *El Diluvio*, el *Diario de Barcelona* i *El Noticiero Universal*; en dies posteriors també en trobem als periòdics següents: el *Barcelonés* (17-VII), *Revista de Sabadell* (17-II), *La Veu del Montserrat* (20-VII), *L'Arch de Sant Martí* (21-VII), *Lo Catalanista* (21-VII), *L'Avens* (25-VII) i *La Il·lustració Catalana* (31-VII). D'altra banda, es van publicar els articles necrològics següents: *La Vanguardia* (19-VII) –article de J. Sardà–, *La Revista de Sabadell* (23-VII) –reproduí l'article de Sardà a LV–, *La Renaixensa* (25-VII) –J. Riera i Bertran–, *Lo Catalanista* (28-II), *La Il·lustració Catalana* (31-II) –Bonaventura Bassegoda–, *La Veu del Montserrat* (3-VIII), *L'Arch de Sant Martí* (25-VIII) –A. Careta–, *L'Esquella de la Torratxa* (20-IX); –J. Roca i Roca– i *Diario de Barcelona*, (29-X) –F. Miquel i Badia–. El desembre de 1890 encara va aparèixer un article a *Lo Teatro Catalá* amb una segona part l'any següent.

Tots els escrits que es publicaren coincidiren a destacar, per sobre de la faceta de Briz com a escriptor, el seu patriotisme. En la premsa no catalanista podem llegir-hi, per exemple, que el difunt «era una de las figuras más culminantes del renacimiento catalan» i afegia que «ha muerto como vivió: fiel á la causa catalanista» (*El Diluvio*), o també que Briz era «uno de los mas entusiastas defensores del moderno renacimiento de la literatura catalana» (*El Correo Catalán*). En la seva necrologia al *Diario de Barcelona*, F. Miquel i Badia el presentava com un «catalán á macha martillo» i des de *La Vanguardia* Joan Sardà, que com veurem més avall no va voler defugir una lectura polèmica del personatge, afirmava que els historiadors no podrien aparcar Briz en «el montón anónimo» sobretot per la seva condició de «personalidad militante [...] porque Briz la tiene característica, y aun excepcional por lo acentuada y fecunda, en el movimiento semi-político que á la par que el literario y como una fase de él, se ha desarrollado entre nosotros durante los últimos treinta años».

Aquest èmfasi en la imatge d'un Briz catalanista "de pedra picada" esdevindrà paradigmàtica dins del món del catalanisme literari i polític de finals dels anys vuitanta, que n'exaltarà el seu treball incansable al servei de la Renaixença i la fermesa de les seves conviccions patriòtiques. Des de *La Veu del Montserrat*, per exemple, se subratllava que Briz havia estat un catalanista «enter» des del primer moment en què es donà a conèixer, en una època en què «quasi tots ho eren a mitjas [...] Axó que ara s'estima com un desitj natural y una pretensió justa, passava fa poch per una quimérica utopía; y qui l'alimentava era tingut, si no per botx y maníatich, per ridícol y extravagant. Eus'aquí, donchs, com gran part de lo que'n deyan ahir los matexos lletrats catalans, terquetat y rarasas d'en Briz, deuría nominarse avuy convicció sencera y decisió ferma y resoluta».⁵¹⁶ Per altra banda, a *Lo Catalanista* llegim que «la circunstancia que feya mes admirable la personalidad d'en Francesch Pelay Briz era son entranyable amor patri, sa veneració á la terra que'l viu naixer» de manera que «baix aquest aspecte, la figura de'N Briz á nostres ulls y als de tots los fills de Catalunya, se remarca de tintas, pren relleu y's posa per damunt de totas sas produccions. Era un ferm

Josep Maria de Casacuberta, en una de les seves fitxes sobre Briz, escriu el següent: «Franquesa Gomis publicà, en morir Briz, una necrologia de aqt. En Franquesa no la te, però diu que l'ha vista a la Biblioteca; és un treball de mes de 30 planes». No ens consta que es publicqués aquest text ni tampoc l'hem localitzat a la Biblioteca (de Catalunya?).

⁵¹⁶ M., «Recort de gratitut», *La Veu de Montserrat*, any XII, núm. 31 (3-VIII-1889), p. [241]. Un altre dels arguments recurrents pels quals s'elogia Briz des de publicacions com *La Veu* és que el catalanisme de Briz se situava al marge dels partits i només tenia com a mira l'interès de la pàtria catalana.

catalanista. En Francesch Pelay Briz, ab una energia incomparable enmotllá tots sos escrits dintre un sol sentiment, lo sentiment patri; [...] ab una espontaneitat poc comú, ‘s declará sempre en sos escrits conforme á una sola aspiració: l’aspiració catalanista».⁵¹⁷ Heus ací, doncs, formulada amb tota claredat la reivindicació del Briz patriota català per davant del Briz escriptor, del poeta. No ens ha d’estranyar, per tant, que la seva mort fos interpretada com una gran pèrdua per a la causa catalanista («un buyt que no s’omplirà facilment»)⁵¹⁸ i que un diari com *La Renaixensa* volgués «donar nostre pésam primer á la patria catalana y després á la apreciabilíssima familia del finat».⁵¹⁹

2.2. EL BRIZ DE JOAN SARDÀ. LA POLÈMICA AMB ANTONI CARETA

El contrapunt a l’exaltació patriòtica de l’escriptor duta a terme per la premsa vinculada al moviment catalanista, el trobem en la llarga necrologia que Joan Sardà va escriure per a *La Vanguardia* pocs dies després la mort de l’escriptor (fou el primer dels articles necrològics que anirien apareixent a la premsa). L’article sembla fet des d’una certa antipatia personal cap a Briz, que es filtra en les múltiples ironies amb què s’aproxima a la caracterització dels aspectes ideològics i de la personalitat de l’escriptor. És una necrologia dura, tant amb el Briz patriota com amb el Briz poeta i literat (que només salva per uns pocs poemes), i és feta des de la discrepància ideològica més absoluta, és a dir, des d’una visió del catalanisme que no creu que el disegni d’aquest moviment sigui la confrontació amb Espanya (amb Castella, per ser més exactes) sinó tot el contrari. D’altra banda, si fem abstracció dels accents més personals que hi posa, la interpretació de Briz que ens ofereix es correspon amb la percepció que alguns sectors del món cultural català de l’època podien tenir de l’escriptor o havien tingut en algun moment, i en aquest sentit és un article fonamental perquè ens fa conèixer de forma més completa i precisa com valorava la societat de l’època la figura de Francesc Pelai Briz.

En esquema, l’article de Sardà planteja dues qüestions principals alhora d’analitzar el personatge. En primer lloc, el radicalisme o la intransigència catalanista de l’escriptor, que evidentment no comparteix, i d’antuvi ja ho demostra en la primera part

⁵¹⁷ *Lo Catalanista*, núm. 105, (28-VII-1889), p. 4.

⁵¹⁸ J. LAPORTA, «Crònica general», *LIC*, any X, núm. 217 (31-7-1889), p. [1].

⁵¹⁹ *LR*, 16-VII-1889.

de l'article especulant irònicament sobre si Briz hauria fet el seu testament només en llengua catalana, o presentant amb idèntic registre irònic el moment de l'abandó del castellà amb l'adopció exclusiva del català com a llengua de la seva obra («Pero pronto, como Saulo en el camino de Damasco, oyó la voz sagrada que le llamaba al catalanismo, y como Saulo se convirtió y como Saulo fué el más ardente propagandista de la fe nueva»),⁵²⁰ i també oferint-nos una imatge de l'escriptor reclòs a casa per causa de la seva malaltia, ell tot sol amb les seves “intransigències” que «llegaban á la temperatura del rojo». Més endavant desapareix la ironia en l'anàlisi i se situa en una descripció aparentment més objectiva que no amaga, però, el to de censura cap al radicalisme de l'escriptor (amb tot, hi ha afirmacions absolutament exactes sobre la posició catalanista de Briz):

Briz fué el intransigente de su generación, el precursor de los intransigentes de la nuestra. El grupo de la *Lliga de Catalunya* desciende de Briz en línea recta. Como no transigia con escribir en otro idioma que el suyo, no transigia con otra patria que con la de este idioma, con otra que con la suya. Preconizó cuanto pudo, cuanto cabía en la esfera literaria en que se mantuvo siempre con preferencia, el renacimiento autónomo de la patria catalana histórica. No era esto que tontamente han dado algunos en llamar separatista. Era un catalanista y nada más que un catalanista. No sé si á haberse convencido de que la felicidad de Cataluña fuese incompatible con la unidad española hubiera llegado hasta el separatismo. Lo que, si sé es que no se había convencido de ello, [...], y que por consiguiente en sus sueños no había llegado á soñar com una Cataluña antiespañola y ni siquiera ex-española.

Segons Sardà, el que podria haver fet pensar a alguns que Briz defensava aquesta Catalunya fora d'Espanya era «la crudeza misma de su estilo literario y la forma batallona que sus ideas catalanistas revestían» en contra de Castella, una tendència que «tanto ha perjudicado y perjudica á nuestra literatura de combate, de salir siempre en son de guerra y con la eterna maldición en los labios contra otro pueblo hermano». Sardà, doncs, conclouïa que el catalanisme de Briz «[m]as que amor á lo propio pareció alguna vez [...] odio a lo ajeno». Aquesta censura a l'anticastellanisme de l'escriptor situa Sardà en la mateixa posició crítica de Francesc Miquel i Badia, el qual sempre havia censurat a Briz aquesta bel·ligerància anticastellana (i que en la necrologia al

⁵²⁰ Sardà situava erròniament el moment de “la conversió”: «Desde entonces, desde 1859 ó 1860, desde sus veinte años, [...], probablemente ni una sola línea volvió a escribir en castellano, probablemente ni una vez sola firmó de otra suerte que Francesch Pelay Briz» [Ja sabem que el gruix de la seva producció castellana es concentra entre 1862 i 1864].

Diario de Barcelona tornava a subratllar⁵²¹), i així mateix en la perspectiva d'autors espanyols com Francisco M. Tubino i F. G. Blanco que en les seves notes sobre Briz també li'n feren retret.

El segon aspecte de què s'ocupà Sardà en el seu article necrològic era de la faceta literària i poètica de Briz, a qui presentava com un autor menor, més esforçat que amb talent o inspiració veritable (argument que ja havia esgrimit en la crítica a algun dels seus llibres),⁵²² un autor que havia escrit massa i amb escassos valors literaris en general, de manera que s'atrevia a profetitzar –amb encert, val a dir– que «de lo mucho que escribió el señor Briz quedará poco. No quedará *La Masia dels amors*, remedo no plagio. No quedará *La Orientada*, apesar del esfuerzo y del trabajo que representa. No quedarán sus novelas *Lo coronel d'Anjou*, ni las coleccionadas con los titulos de *La Panolla* y *La Roja*. No quedarán sus cuatro dramas ni sus dos comedias. No quedarán, como conjunto de obras, sus colecciones de versos». Sardà només salvava de cara a la posteritat «media docena de poesías, *Lo Foner* y *La Cansó de mestre Jan*, entre otras», i es preguntava retòricament, en l'únic elogi a Briz en tot l'article, si «¿Podran decir otro tanto todos los poetas catalanes contemporáneos?».

La visió que donà Sardà de Francesc Pelai Briz i la seva obra fou replicada des de la més absoluta indignació a les pàgines de *L'Arch de Sant Martí* (25-VIII-1889) per Antoni Careta, molt dolgut pel que considerava un acte de menyspreu i d'injustícia cap al seu mestre i amic “de l'ànima”. Al començament de l'article, que du com a títol «En vindicació de D. Francesch Pelay Briz», Careta ja es referia a l'escrit de Sardà com «una malvolensa vergonyant» a la memòria de l'escriptor i explicava que n'havia tingut coneixement tant per persones de l'entorn del difunt com també del de Sardà, i totes elles havien coincidit «en que, injustas ó exageradas algunas apreciaciones d'aquell escrit, eran, sobre tot inoportunas». Diu, a continuació, que després de llegir-lo va voler-lo contestar de seguida però que el seu estat moral no li ho va permetre i que «avuy per avuy, encara no agafaria la ploma per gust; mes cal ferho, porque la conciencia me ho demana imperiosament». Després d'aquesta mena de pròleg, Careta entrava en matèria i preguntava què s'havia proposat Sardà en el seu article, a la qual cosa responia que «[n]o sé pas si ell mateix sabría explicarho. L'article en qüestió es un escrit apassionat,

⁵²¹ «Briz formó en las filas de los contrarios de Castilla».

⁵²² Recordem l'argumentació que va desplegar en la crítica de *Las venjansas del Rey Pere*.

com quasi tots los que han brollat de la mateixa ploma, en lo quin sols alguna que altra vegada s'imposa el sentiment de justícia». A continuació, després de recordar el que Briz pensava sobre Sardà («[...] “Veli aquí –fa molts anys que'm deya lo senyor Briz [...]– veli aquí un jove que fóra un excelent poeta y s'ha empenyat en ser un mal crítich” [...]») i de deixar constància de la manca de gratitud amb què joves com el crític de *La Vanguardia* havien respost a les atencions i els favors de Briz (ingritud reconeguda per Sardà, la qual cosa feia dir a Careta que «aquesta es una de las veritats mes grans que contè l'article»), l'article passava a defensar l'obra literària de Briz argumentant que la majoria de llibres havien estat ben rebuts i apreciats tant per la crítica, la de casa i la de fora, com pel públic («[m]es ¿Quina necessitat –es pregunta– tinch d'esforsarme a demostrar lo que'l públich imparcial, literari y no literari, sap de sobras»).

Avançat l'article, trobem la resposta de Careta a les observacions que Sardà feia sobre les actituds catalanistes de Briz. Sorpren que la desqualificació de què havia estat objecte l'escriptor per la seva intransigència no fos combatuda, sinó que Careta tenia més interès a precisar les inexactituds que veia en el plantejament de Sardà: «[n]o solament va ser en Briz l'intransigent de la seva generació, va ser lo pare de semblant intranzigencia: á n'ell y no mes á n'ell déu Catalunya los primers crits de reivindicació política», i seguidament afirmava que els veritables hereus del pensament polític catalanista de Briz només eren aquells que «volen aquesta reivindicació arredossantse á la ombra de la santa creu [...]». Per altra banda, Careta sí que responia amb contundència a la censura que Sardà feia de la bel·ligerància anticastellana del catalanisme de Briz afirmant que «[s]i aixó es *mania censurable*, que ho digan tots los catalans que conegan un xich la historia y estimen lo séu país. No dirán may ells que increpar durament als mortals enemichs nostres semble (Dèu y'l senyor Briz li perdonen á n'en Sardá), no dirán que aixó semble, més que amor á lo propi odi á lo d'altri». En la part final de l'escrit, Careta condemnava la immoralitat de Sardà («Dèu li perdone també[...]») per haver corregut a publicar un article com aquell només quatre dies després de la mort de Briz i l'instava que «aprenga de venerar com se déu aquesta excepcional figura y procure imitarla».⁵²³

⁵²³ L'article de Careta no fou contestat per Sardà.

També Joaquim Riera i Bertran va sortir en defensa de Briz en la seva necrologia al diari *La Renaixensa* publicada pocs dies després de la de Joan Sardà.⁵²⁴ Cal precisar que l'article de l'escriptor gironí no era exactament una rèplica directa al del crític de *La Vanguardia* –no s'hi presentava com a tal–, sinó que més aviat caldria veure'l com una resposta dirigida a combatre un estat d'opinió més ampli crític amb Briz i que Sardà, com hem dit, havia reflectit en el seu article.

En una primera secció de l'article, Riera reivindicava el Briz literat –«era escriptor y, sobre tot, era poeta de debò»– i n'afirmava la seva immortalitat: «mereixería viure perpétuament per las variadas obras de pura imaginació que sapigué compondre agentsantne algunas, ja no correcta, sinó fins primorosament». I citava, com a exemple de les seves obres més reeixides –i en la tria coincidia amb Sardà– les composicions poètiques «La cansó de mestre Jan», «Lo foner» i «Penediment», preguntant a continuació «¿[q]uin aficionat á nostra literatura las desconeix? ¿Qui no las ha celebradas y assaboridas en companyia d'altras de rica factura?». En la segona part de l'article es responia a les crítiques que Briz havia rebut al llarg de la seva trajectòria des d'alguns sectors: «S'ha acusat á en Pelay Briz», escrivia Riera, «d'excés de producció variada, y de intransigencia catalanista. Enrahonemne». La primera de les crítiques era contestada amb dos arguments: d'una banda, un de caire psicològic («cada hu es com Deu la fet. [...] S'és com s'es, y resulta inútil barallarshi. Totas las deliberacions son impotents y tots los calculs resultan fallits: la naturalesa reprén sos furs y s'imposa»); i de l'altra, amb un argument patriòtic: l'excessiva producció literària d'un autor no és censurable quan aquesta es du a terme en el marc de literatures en formació com la catalana. En aquests contextos, lluny de ser un defecte, aquesta contribució és de gran estima perquè els «verdaders apóstols no abundan gayre». Sobre el retret a la intransigència de Briz, Riera afirmava la versalitat d'un qualificatiu que tant es fa servir per denigrar com per enaltir i per tant no ho veia com una condició negativa ja que «[t]ranzigir no vol dir sempre atraure: vol dir casi sempre justificar escassa fe en lo mateix que's propaga. Esser intranzigent podrá no convenir, pero sol honrar no sóls á l'individuo sinó á la colectividad en qual pró no's tranzigeix». A més, afegia, la intransigència catalanista de Briz era filla «d'un caràcter, y'ls caràcters abundan tant poch, que's feya simpática [...]». Riera i Bertran tancava el seu article

⁵²⁴ RIERA Y BERTRAN, «En Francesch Pelay Briz».

amb una tercera secció en què fa una relació de tota la producció literària i cultural de Briz que, encertadament, proposa de dividir en dos grups: les originals i les de propaganda. La conclusió sintetitza tota la *laudatio* de l'article: «[...] Sa personalitat literaria es de gran relleu, sian los que sian los defectes de sas obras. Sas cualitats morals foren las d'un catalá de cor, honrant sempre á sa patria, y las d'un cristià may desperat per la desgracia que tant lo perseguí».

2.3. ELS HOMENATGES DE LES ENTITATS CATALANISTES

La reivindicació patriòtica de la figura de Briz va tenir continuïtat dins del món catalanista durant els dies i mesos següents a la seva mort i fins i tot durant el 1890 en forma de petits o grans homenatges. Així, el primer de què tenim constància és el petit recordatori que li féu el Centre Català de Sabadell (adherit a la Lliga de Catalunya) aprofitant una vetllada celebrada per l'entitat a primers d'agost de 1889. El setmanari *Lo Catalanista* n'informava en els termes següents:

A continuació lo secretari, Señor Got y Anguera, doná lectura d'una breu acta segons la qual lo Centre Catalá de Sabadell feya públich sa fonda pena per la mort del malaguanyat patrici y conegut Mestre en Gay Saber don Francesch Pelay Briz acordant tributar un entussiasta homenatge á sa grata memoria en la sessió que s'estava celebrant. Y pera fer mes visible tal homenatge's llegí una poesia inédita del inolvidable Briz, obra póstuma que, ab lo títul de Las duas amigas, feu fonda impressió en los concurrents».⁵²⁵

L'acte més important dedicat a la memòria de l'escriptor l'any de la seva mort fou la sessió necrològica que li dedicà la Lliga de Catalunya. Segons llegim a *Lo Catalanista*,⁵²⁶ l'acord per fer aquest homentatge s'havia pres pocs dies després del traspàs de l'escriptor, però no fou fins a final d'any –exactament el dia 14 de desembre– que va celebrar-se l'acte. Una crònica sobre la sessió apareguda al diari *La Renaixensa* ens informa que «lo saló d'actes [...] havia sigut adornat adequadament constituhint la part principal un magnífich retrato d'En Pelay Briz colocat en la testera, envoltat d'una glassa negra, de palmas y rams de llorer y roure».⁵²⁷ També per aquesta crònica sabem que la taula presidencial era ocupada per Àngel Guimerà, president de la Lliga,

⁵²⁵ *Lo Catalanista*, any III, núm. 107 (4-VIII-1889), p. 3.

⁵²⁶ N'informava en el número de 28 de juliol.

⁵²⁷ «Crònica general», *LR*, 15-XII-1889.

Francesc Maspons i Labrós, en la seva qualitat de cunyat de Briz, i per Frederic Soler; i en un lloc de preferència també hi havia Joaquim Rubió i Ors, Gaietà Vidal i el secretari de la Junta directiva de l'entitat, Manuel Folguera i Duran. La resta del saló era ocupat «per una numerosa y selecta concurrencia, entre la que s'hi veyan á personalitats tan conegudas en nostra literatura com donya Dolors Moncerdá de Maciá, don Francesch Matheu y altres».⁵²⁸

Guimerà obrí l'acte amb un abrandat discurs de reivindicació patriòtica d'«un dels més preclars descendents de nostres grans homes; a un dels tanys més sencers y de més bona sava d'aquest roure d'arrels fondíssimes y d'ample capsada que's diu Catalunya; [...] en Francesch Pelay Briz, l'infatigable propagandista de la nostra anyorada autonomia».⁵²⁹ En el breu parlament del president de la Lliga, hi trobem tots els llocs comuns que el catalanisme més militant projectà sobre la figura de Briz després de la seva mort: una gran pèrdua per al país; un exemple de patriotisme a seguir en la seva intransigència «ab los enemichs de Catalunya»; la seva única ambició fou sempre la pàtria; no barrejà, a diferència d'altres, el catalanisme amb els partits polítics, etc. Al final, recordant la figura del foner del Rei Pere el Catòlic que protagonitza el poema patriòtic escrit per Briz, Guimerà instava el catalanisme al mateix comportament heroic d'aquell personatge de ficció i a ser bel·ligerants amb els enemics de la pàtria («Donchs be, tresquem com aquest foner de nit y dia, ensinistremnos á tirar dret; guaytém com éll ab ulls tranquils als nostres enemichs; y quan sian á tret segur, llavors llensém la pedra, contra la vibra, contra'l cap de Montfort»⁵³⁰).

Joaquim Riera i Bertran fou l'encarregat del discurs necrobiogràfic sobre Briz, una extensa memòria que és una ampliació de les mateixes idees que ja havia esbossat de forma més sumària en la necrologia de *La Renaixensa*. És remarcable l'esforç de Riera, a què dedica més de la meitat de la necrologia després d'haver glossat els mèrits patriòtics de l'homenatjat, per presentar de forma completa tota la producció de Briz, sistematizada en quatre eixos: l'obra del «propagandista ardorós», la del poeta líric (sota aquesta etiqueta hi estudia tant la poesia pròpiament lírica com l'èpica), la de l'autor dramàtic i finalment la del prosista. En la part final del seu discurs, Riera reconeixia el

⁵²⁸ *Ibid.*

⁵²⁹ «Discurs del President», dins *Travalls llegits en la sessió necrològica dedicada per la lliga de Catalunya a la memoria del Mestre en Gay Saber Francesch Pelay Briz*, p. 7.

⁵³⁰ *Ibid.*, p. 7.

mestratge catalanista que Briz havia exercit en la gent de la seva generació i formulava el desig que el catalanisme de la nova generació que pujava (al·ludia explícitament als joves del «Centre Escolar Catalanista», vistos com la nova «Jove Catalunya») «recordés y estimés ara y sempre las bellas y sanitosas produccions del plorat Mestre»,⁵³¹ que reivindicava com un antídoto enfront de la degeneració i el sensualisme que, segons Riera, inundava l'Art i enfront del «centralisme corruptor».

L'homenatge va continuar amb la lectura d'una selecció de poesies de Briz: «Lo foner», «Penediment» i «La cansó de mestre Jan», llegides, respectivament, per Narcís Verdager i Callís, Isidre Reventós i Ferran Agulló (queda ben clar quines eren les poesies de Briz més apreciades pels seus coetanis); un fragment de *Cap de ferro* –«Lo brot de murtra»–, llegit per Josep Blanch, i finalment dues poesies inèdites sense títol la lectura de les quals va anar a càrrec de Joaquim Cabot, l'una, i de Francesc Matheu, l'altra. Després de les poesies de Briz, es llegí el poema d'homenatge «En la mort de'n Francesch Pelay Briz» de Josep Franquesa i Gomis, en què l'escriptor és presentat com a model de patriotisme, la memòria del qual, diu als darrers versos, els catalanistes tindran sempre present i honoraran. L'acte es tancà amb el discurs de gràcies pronunciat en nom de la família per un emocionat Francesc Maspons i Labrós («sa veu era tremolosa de tan emocionada y li guspirejavan sos ulls quan los passejava arreu, arreu, com donant gracias á tothom»).⁵³² En resum, l'homenatge de la Lliga de Catalunya fou sobretot un acte d'afirmació catalanista, per això la *La Renaixença* podia concloure la seva crònica sobre l'acte dient que «s'atengué principalment á lamentar la mort del fermíssim é integerrim patriota que abrigava en son cor lo mateix amor á la terra y la mateixa incorruptible sava y ardit alé que nostre més ilustres predecessors».⁵³³

Durant el 1890 la figura de Francesc Pelai Briz també fou recordada pel món catalanista en diversos moments. Els Jocs Florals d'aquell any van retre-li un petitíssim homenatge amb la lectura que Josep Roca i Roca féu de «La cansó de mestre Jan». En el discurs presidencial de Joaquim Rubió i Ors, l'escriptor hi fou tot just esmentat («“Qui llengua té a Roma va” prengué per divisa de sa crehuada catalanista lo nostre inolvidable Pelay

⁵³¹ «Memoria Biográfich-Crítica llegida per D. Joaquim Riera y Bertran», p. 21

⁵³² «Crònica general», *LR*, 15-XII-1889.

⁵³³ *Ibid.*

Briz») ⁵³⁴ i en la memòria del secretari –Sebastià Farnés–, al costat d'altres breus necrologies de personatges morts també en els darrers dotze mesos, es recordà la seva vinculació amb els Jocs: «En Francesch Pelay Briz, lo nostre mestre en catalanisme, lo patriota intranzigent, l'apóstol de las nostra reivindicacions, quals inspiradas rimas meresqueren aplaudiments y llors y'l mestratge en la Gaya Ciencia; sa proclamació fou feta el 2 de maig de 1869 y en 1875 nos dirigí sa autorisada y carinyosa veu des de la presidència del Consistori». ⁵³⁵

Pocs dies després de la celebració dels Jocs, el dissabte 10 de maig el Centre Català va celebrar una sessió necrològica per commemorar el XXI aniversari de la proclamació de Briz com a Mestre en Gai Saber. Hom podria pensar que el Centre va buscar un pretext per homenatjar Briz i així contrarestar l'acte de finals de l'any anterior de la Lliga de Catalunya, tot i que la simpatia que Briz havia tingut per les accions catalanistes del Centre (segons la versió de Joaquim Lafont en el discurs de gràcies) i l'amistat amb Frederic Soler (el qual, a més, com explicà en el seu breu parlament, se sentia en deute amb Briz) són raons que per elles soles ja justificaven la convocatòria de l'homenatge.

La sessió fou organitzada per la secció de Belles Arts de l'entitat i, segons una crònica d'*El Diluvio*, va comptar amb una «concurrència numerosa y escogida». ⁵³⁶ Fou presidida per Frederic Soler, acompanyat al capdavant de l'acte pel president del «Ateneo Barcelonés»; per Joaquim Rubió i Ors –com a president del Consistori dels Jocs d'aquell any–; per l'escriptor gallec Manuel M. Munguía; pel crític alemany J. Fastenrath ⁵³⁷ i per Dolors Monserdà.

Soler, per la seva condició de president de la secció, va obrir l'acte amb un discurs en què començava expressant la seva enorme satisfacció per poder presidir-lo ja que així, deia, «contribuheixo á una gran justicia, pago un deute de gratitut, y reivindico la justa fama d'un poeta ilustre que, per causa dels odis, las malas passions y

⁵³⁴ *Jochs Florals de Barcelona. 1890*, Barcelona: Estampa de la Renaixensa, 1890, p. 58.

⁵³⁵ *Ibid.*, p. 72.

⁵³⁶ *El Diluvio*, 12-V-1890 (edició de la tarda).

⁵³⁷ Va incloure una poesia de Briz traduïda a l'alemany en la seva antologia de poetes de la Renaixença que es publicà aquest mateix any (*Catalanische Troubadoure der Gegendwar*, Leipzig, 1890). D'altra banda, sembla que aquest autor també va escriure un estudi sobre Briz que duia per títol *Mestre F.P. Briz* (Colònia, 1894). No l'hem pogut localitzar en cap de les biblioteques que hem visitat (físicament i *on-line*) [La font d'aquesta informació bibliogràfica és l'entrada "Briz y Fernández, Francisco Pelayo", de l'Enciclopèdia Espasa-Calpe. Aquesta mateixa font també referencia l'estudi d'Eduard Lidforss, *Franz P. Briz* (Lund, 1892). Com l'anterior il·localitzable].

desavinensas que entre'ls catalanistas existeixen, no ocupa, en la opiniò publica, lo lloch eminent que ocupan altres».⁵³⁸ A continuació, apel·lant a la relació personal que tenia amb l'escriptor, el presentava com un home de cor generós, lleial, un poeta «que no havia sentit odi per ningú may en sa vida»; i per acabar expressava la seva satisfacció perquè amb aquell acte es feia justícia «a la memoria del digne caballer, lo bon amich y l'honorable poeta».

Després de Frederic Soler, va prendre la paraula Antoni Careta, a qui el «Centre» havia encarregat la biografia de Briz. El seu extens parlament és una síntesi dels dos escrits sobre l'escriptor que havia donat a conèixer l'any anterior: és a dir, l'article més estrictament biogràfic publicat a *L'Avens* el juny de 1889 i el de caire reivindicatiu que havia escrit per a *L'Arch de Sant Martí* com a rèplica al de Sardà. Una vegada més, Careta demostra amb el seu discurs ser la persona més informada sobre la trajectòria personal i literària de Briz, oferint dades exhaustives i en general precises, fins i tot sorprenents, algunes de les quals són impossibles de contrastar: per exemple, ja ens hem referit en parlar de la relació juvenil de Briz amb Víctor Balaguer que Careta afirmava que fou el seu mestre qui va portar el seu amic al camp de la poesia catalanista; o el misteri del projecte que duia entre mans l'escriptor pel bé de Catalunya, per exemple. Per altra banda, Careta també insistia en aquest discurs necrobiogràfic en la qüestió de les ingrituds, enveges i injustícies que Briz havia hagut de patir durant tota la seva vida, enfront de les quals, i per demostrar-ne la injustícia, ell s'erigia per enèsima vegada en el gran vindicador de Briz: del patriota, del literat i també de l'home de qualitats morals superiors. En darrer terme, un sentit radical de la lleialtat i l'amistat va portar Careta a una veneració també extrema del seu mestre en què els matisos no tenien cabuda, fins al punt que en els mots amb què tancava el seu discurs avisava apocalípticament que el preu que els catalans haurien de pagar si oblidaven Briz era el de l'eterna submissió com a poble:

Si en la época actual, que's distingeix per la febre d'alsar estátuas fins á personalitats molt discutibles, se deixa en l'oblit la memoria del nou Pelay de la Covadonga catalana, del que cenyeix l'aureola del patrici magnànim y del home just y la corona del poeta; no parlem ¡oh catalans! may mes de reivindicacions de no tenir patria y de viure en

⁵³⁸ «Discurs presidencial de D. Frederich Soler», *Sessió necrològich-commemorativa del XXI aniversari de la proclamació del mestre en Gay Saber d'en F.Pelay Briz. Celebrada per lo Centre Catalá lo dia 10 de maig de 1890*, p. [3].

esclavitut escampats per las altras nacions de la terra fins á la consumació dels segles.⁵³⁹

El discurs de Careta va ser seguit per la lectura de tres poesies inèdites de Briz (ja n'hem parlat en un altre moment) i d'una llarga sèrie de poemes d'homenatge dels escriptors catalanistes la majoria escrits expressament per a l'acte (els poemes llegits foren dels autors següents: Francesc Bartrina, Antoni Bori i Fontestà, Josep Martí i Folguera, Apel·les Mestres, Frederic Olivé, Conrad Roure i Ernest Soler de les Casas).

Joaquim Lafont fou l'encarregat per part del «Centre Catalá» de tancar l'acte amb el discurs de gràcies en què, després de presentar Francesc Pelay Briz com «lo primer d'entre els poetas del modern renaixement que indicà i sostingué la conveniencia per lo catalanisme, d'entra en dit camp [el «polítich social»]», explicava que l'escriptor va rebre l'any 1885 amb una gran alegria el «Memorial de Greuges» promogut pel Centre (recordem, a més, que Marià Maspons i Labrós, president la comissió que en féu lliurament al rei Alfons XII, era cunyat del poeta). D'altra banda, Lafont també féu esment que, quan hi hagué l'escissió al «Centre», Briz els féu costat i els animà a no defallir en la seva tasca:

[...] lo poeta qual memoria avuy honrem, `ns deya: *no desmayin pas; vostés han fet la Memoria al Rey, vostés han de sostenirla y continuarla : lo catalanisme s'imposa y los catalanistas estarán sempre al seu costat.*

I encara donava una darrera prova del suport que els donà l'escriptor. Fou en ocasió del canvi de data de celebració dels Jocs Florals de Barcelona de l'any 1888 amb motiu de la visita de la reina regent d'Espanya a la capital Catalana, un canvi que el Centre per la seva ideologia republicana no acceptà i, com és sabut, celebrà els Jocs en la data que era tradicional. Doncs bé, Briz, tot i les seves fortes conviccions monàrquiques, escriu Lafont, «nos prestà tot son apoyo y honra ab sa presencia la festa dels Jochs Florals del primer diumenje de Maig de 1888».

Un breu discurs improvisat de Francesc Maspons donant les gràcies al «Centre Catalá» en nom de la família va servir per tancar definitivament l'acte. Els discursos i les poesies llegides foren impreses juntament amb un retrat de Briz i publicades a finals d'any.

⁵³⁹ CARETA Y VIDAL, «Discurs necrobiográfich», p. 7

2.4. RECORD I PRESENCIA DE BRIZ EN LA DÈCADA DELS NORANTA I PRIMERS DECENNIS DEL SEGLE XX

Si bé feblement, el catalanisme dels anys noranta d'arrel renaixentista mantindrà viva la memòria de Francesc Pelai Briz per mitjà d'algunes poques iniciatives literàries i amb la publicació de composicions de l'escriptor a la premsa i d'algun article necrològic en complir-se aniversaris de la seva mort.

Així, els primers anys 90 trobem composicions de Briz a *L'Arch de Sant Martí* (l'any 1891 el setmanari publicà durant uns quants mesos fragments de *Lo Llibre del Cor meu*); a *La Il·lustració Catalana* (una breu peça dramàtica inèdita l'any 1892); i sobretot a la revista de *La Renaixensa*, que des del moment de la mort i fins el 1892 va anar publicant composicions de l'escriptor –la majoria poesies inèdites–. A més, aquesta mateixa revista reedità el 1892 en el seu folletí «Novelas catalanas y extranjeras» la novel·la *Lo coronel d'Anjou*. D'altra banda, el dia 10 d'octubre de 1891 es va estrenar al Teatre Romea el drama *L'Agulla* que, com hem explicat en un altre punt del nostre estudi, fou acabat per Frederic Soler. L'estrena d'aquesta obra fou aprofitada per evocar la memòria de Briz amb uns versos llegits segurament pels mateixos actors en acabar la representació:⁵⁴⁰

Lo drama que havem tingut
l'honor de representar,
obra es d'un poeta preclar
que l'Art plora condolgut.
[...]
Desitj voluntat no mes
y afany viu brollat del cor,
han guanyat ara'l bell llor
que no cal ja dir per qui es.
En est artistich procés,
fallar així'ns es precis:
res pèl cegador encis
d'un llor que no es nostre gloria;
Tot per l'honra y la memoria
D'en Francesch Pelay y Briz. [sic]

⁵⁴⁰ Els versos, sense signatura, es troben en un manuscrit dins l'*Epistolari i autògrafs varis*. vol. III. Fons Sedó. AIT.

Després del que podríem qualificar com a “període de dol oficial” del món catalanista per la mort de Briz (necrologies, homenatges, composicions publicades en premsa...), ja no tornarem a trobar cap referència a Francesc Pelai Briz fins el 1895, quan *La Veu de Catalunya* inserí en la secció «Efemérides catalanes» una breu nota sobre l'escriptor en motiu del sisè aniversari de la seva mort. En la línia patriòtica de les necrologies i actes d'homenatge que hem ressenyat, Briz hi era recordat com l'«escriptor mes entusiasta de totes les reivindicacions de Catalunya entre los qui han prés part activa en lo renaxement de nostra patria». ⁵⁴¹ L'any 1897 fou la revista *L'Atlantida* qui va recordar-lo amb un article en el vuitè aniversari de la seva mort. ⁵⁴² No era una simple nota biogràfica sinó una reivindicació militant de la figura de l'escriptor i de la vigència de la seva literatura per fer front, afirmava la revista, a l'oblit en què se'l tenia. Així, es lamentava que «ni tan sols tenim lo plaher de veure son retrato en la *Galeria de catalans* ilustres, ab tot y tenir tant honrós lloc tant ben guanyat» i demanava als col·legues de la premsa que els fessin costat en la causa d'aconseguir que el retrat de l'escriptor pogués ocupar «ben prompte'l lloc que sobradament se té merescut». En aquesta línia de recuperar l'escriptor de l'oblit, aquest mateix any la revista va aprofitar la convocatòria del seu primer certamen científic-literari per oferir un premi «al mes erudit estudi crítich de les obres del malaguanyat poeta en Francesch Pelay Briz» (el premi eren llibres de poesia de l'escriptor). El veredict del jurat, emès el mes de novembre, féu constar que el premi no havia estat adjudicat.

En els primers anys del nou segle, el record de Briz encara serà present de tard en tard en els Jocs Florals amb al·lusions en alguns discursos presidencials que tractaven sobre la història dels Jocs o de la Renaixença en general. Per exemple, en el discurs en vers de Francesc Matheu l'any 1902, en què es recordava Briz com «[...] l'indòmit propulsor, en quines/venes la sanch bullia y foguejava/al sol recort de fetes ponentines»; ⁵⁴³ o també en el d'Antoni Rubió i Lluch el 1907, que es referia a Briz com una de les personalitats que més influència havia tingut en l'arrencada inicial del moviment. També van contribuir a “mantenir viu l'escriptor” durant la primera dècada

⁵⁴¹ «Efemérides catalanes», *La Veu de Catalunya*, 21-VII-1895. Uns anys més tard, el 1898, *La Veu* també va publicar algunes composicions de l'escriptor: les narracions «La carbasseta del pobre», «Los fills del any» i «Lo sopar de la mort», i la poesia «L'aucellet».

⁵⁴² L'article ja citat «† En Francesc Pelay Briz», *L'Atlantida*, any II, núm. 29 (15-VII-1897)], p. [2]-3.

⁵⁴³ «Discurs del President del Consistori», *Jochs Florals de Barcelona, any XLIV de llur restauració, 1902*, Barcelona: Estampa de la Renaixensa, 1902, p. 34.

del segle unes poques revistes que publicaren algunes de les seves composicions, *La Rondalla del Dijous* (1909) de Jaume Massó i Torrents, que donà als seus lectors infantils algunes rondalles de l'autor, i el setmanari *Biblioteca Clàssica Catalana*, en què, segons la informació que obtenim de Josep M. Casacuberta, també van publicar-se entre 1906-1910 diverses poesies i narracions de l'escriptor.⁵⁴⁴ En el decenni següent l'obra de Briz fou recuperada per una de les principals iniciatives literàrio-culturals del catalanisme literari vuitcentista: la col·lecció *Lectura popular*, dins de la qual van publicar-se dos quaderns de l'autor, l'un de poesia i l'altre de prosa i teatre.⁵⁴⁵ Per altra banda, algunes de les col·leccions de narrativa sorgides els anys 20 i 30 incorporaren al seu catàleg obres de Briz (diverses reedicions de *Lo coronel d'Anjou*, una de *Cap de ferro* i una antologia de les seves proses narratives confeccionada per Emili Vallès).⁵⁴⁶

Aquestes poques reedicions de la seva obra narrativa van servir perquè la memòria de Francesc Pelai Briz i la seva obra no desaparegués del tot de la cultura literària catalana dels anys deu i vint del segle XX.⁵⁴⁷ També hi van contribuir uns pocs articles que recordaren la seva aportació a la renaixença de la literatura catalana. Algun no massa complaent amb l'autor (és el cas de la breu biografia que Artur Masriera li dedicà dins la sèrie «Triunfantes y olvidados» l'any 1911 a *La Vanguardia*⁵⁴⁸), però la majoria en to de reivindicació positiva. Per exemple, el juliol de 1928 en complir-se el trenta-novè aniversari de la seva mort fou recordat al diari *La Nau* amb un text força extens en la secció «Efemerides Catalanes», en què, entre d'altres referències a la seva trajectòria, es destacava el sentit patriòtic de la seva activitat literària i la idea de la continuïtat cultural entre la generació de la Renaixença i l'actual:

[...] treballà sempre amb un amor extraordinari per les nostres coses, sempre dut pel foc de l'ideal. La seva producció literària podrà ésser valorada desfavorablement per la crítica madura d'avui, però l'eficàcia del treball de Pelai Briz, com la dels seus contemporanis, antecessors i successors, tots antecessors nostres, és d'una importància cabdal. L'obra de Pelai Briz és valorada com un lloable esforç, com una fase

⁵⁴⁴ «Fitxes de la Renaixença» de Josep M. de Casacuberta. BC. Només hem pogut consultar els anys 1906 i 1907 de la revista. Les composicions de Briz que hi hem trobat són les següents: les poesies «Amor» (13-I-1907), «Penediment» (17-III-1907) i «Un jorn la Gloria'm trobá...» (5-V-1907), i «La rondalla de la col» (17-II-1907).

⁵⁴⁵ Són els volums número 42 i 189, respectivament, de la col·lecció.

⁵⁴⁶ Vegeu Apèndix I: Bibliografia de Francesc Pelai Briz.

⁵⁴⁷ També el *Diari de Sabadell* publicà la rondalla de Briz «El sopar de la mort» (10-XI-1932).

⁵⁴⁸ És un text que, per la perspectiva que presenta sobre Briz, se situa una mica en la línia de la visió crítica de la necrologia de Joan Sardà. Recordem, d'altra banda, que l'article sobre Briz de l'Enciclopèdia Espasa fou redactat per Artur Masriera.

eficacíssima en el gran triomf obtingut, gràcies a les sorolloses victòries de Verdaguer i Guimerà, per la rehabilitació de la llengua vernàcula després de tres segles de decadència.⁵⁴⁹

Dos anys després, el 1930, era Jaume Massó i Torrents qui li dedicava un article a *La Publicitat* el 4 de novembre i, només dos dies més tard, l'autor que signava BIOC (Claudi Omar i Barrera?) en publicava un altre a *La Veu de Catalunya* reivindicant la memòria «d'En Francesch Pelay Briz, un altre patrici, també abnegat i també poeta meritíssim [...] que la joventut noucentista ha arregonat a les golfes de l'oblit».⁵⁵⁰

Durant els anys trenta, el record de Briz dins la cultura catalana es féu present sobretot per la seva dimensió de “periodista”, faceta evocada en algun article a la premsa (Josep M. Armengol, «Remembrança de periodistes il·lustres» publicat a *El Matí* el 9 de juny de 1936) i presentada en petites monografies sobre les seves publicacions escrites per historiadors de la premsa com Josep M. Miquel i Vergés i Joan Torrent.⁵⁵¹

⁵⁴⁹ Enric PALAU, «Efemèrides Catalanes», *La Nau*, 19-VII-1928.

⁵⁵⁰ BIOC, «Reportatges del segle passat. En Francesc Pelai Briz». Val la pena recordar, també, que la figura de Briz fou vista amb simpatia i fins i tot respecte per Josep Carner, el qual en el seu text «De l'acció dels poetes a Catalunya» valorava el Briz patriota i fixava amb precisió la significació que havia tingut en la Renaixença: «En Briz l'infatigable, que fou alhora poeta, periodista, novel·lista, folklorista, dramaturg, traductor, què sé jo...!, en Briz, ple de generoses iniciatives, però agarbuixat i dèbil, fou segurament el primer poeta que féu propaganda política catalanista, i per la veritat i arrelament de la seva convicció, que no admetia claudicacions de conducta, és una excepció en el primer període de la poesia catalana renaixent» (Josep CARNER, «De l'acció dels poetes a Catalunya», dins *El Reialme de la poesia de Josep Carner*, edició de Núria Nardi i Iolanda Pelegrí, Barcelona: Edicions 62, 1986, p. 81)

⁵⁵¹ MIQUEL I VERGÉS, *La Premsa catalana del vuit-cents*, vol I; JOAN TORRENT, «Premsa barcelonina vuitcentista. XVII», *Curiositats de Catalunya*, any II, núm. 83 (28-VIII-1937), p. 263-267. Després de la guerra, el primer text que parla de Briz de què tenim coneixement és un article de Ricard Suñé publicat a *El Correo Catalán* el 30 de juliol de 1946 amb el títol «El caballero Pelayo Briz».

SEGONA PART

LES OBRES DE LA MILITÀNCIA PATRIÒTICO-LITERÀRIA

I. LES PUBLICACIONS

CAPÍTOL 1

EL CALENDARI CATALÀ⁵⁵²

1.1. OBJECTIUS

El *Calendari Català* fou el primer esglaó d'una empresa de Briz en el camp del periodisme literari catalanista que al cap de pocs anys s'ampliaria amb l'aparició de *Lo Gay Saber*. El paper que la publicació volia jugar era formulat per l'escriptor al primer volum de la sèrie (dins la secció «Bons recorts»)⁵⁵³ en un text en què feia un breu repàs de l'evolució de la llengua catalana durant el segle XIX i constatava com amb la restauració dels Jocs Florals la llengua havia arribat a un moment de plenitud. Però calia fer un pas més:

Pus bè encara més; no contenta ella la graciosa llèngua, de parlar ab sis ó setcentas personas que en lo Saló de Cent l'escoltan, vol, sense ceptre ni escabell, d'ara en avant, parlar ab tothom, cada any una vegada més, bonamènt, de tot cor, ab la sencillesa que li es propia.

El *Calendari Català*, doncs, apareixia amb l'objectiu de contribuir a la consolidació del moviment i donar testimoni de la vitalitat de la literatura renaixent més enllà de la festa puntual dels Jocs Florals. Per poder donar aquest nou impuls a la literatura catalana, perquè el català pogués efectivament «parlar ab tothom, cada any una vegada més», Briz era ben conscient que calia guanyar per a la nova publicació la complicitat i l'interès d'una societat poc o gens avesada a llegir en la seva llengua:

[s]i l'escoltáu no será mal agraphida, y que'us ne dirá de cosas que'us han d'agradar!, si'n fugiu pitjor per vosaltres, tampoch sabréu las dolsas cosetas que té per contaros, y las cansonetas novas que ha après per fer-hos conèixer, y'ls bons recorts que'us portará á la memoria, ni tantas otras cosas que cada anyada, à semblansa de la abella, recullirá pera fèr la bresca que ab lo nom de *Calendari*, d'est any en avant farà, si Dèu vol y la fé la ajuda.

⁵⁵² Els únics estudis que coneixem sobre el *Calendari Català* són les succintes descripcions que n'han fet els historiadors de la premsa catalana (cf. J. MIQUEL I VERGÉS, *La Premsa catalana del vuit-cents*, vol I, Barcelona: Barcino, 1937, p. 137-152, i J. TORRENT-R. TÀSIS, *Història de la premsa catalana*, vol I, Barcelona: Bruguera, 1966, p. 92-94). Fora d'aquesta disciplina, només Manuel de Montoliu hi ha prestat una mínima atenció (*La Renaixença i Els Jocs Florals. Verdaguer*, p. 91).

⁵⁵³ F.P.B, «Bons recorts», *Calendari Català del any 1865*, Barcelona: Llibreteria de Estanislao Ferrando Roca, 1864, p. 22-23.

Si mon concell tinguès de ser ohit, diria que la escoltasseu, pus sè que en lloch de perdrehi, anéu á guanyarhi molt mes de lo que valtres mateixos pensáu.

Heus aquí, doncs, el salt de qualitat que plantejava Briz amb la seva publicació: fer del *Calendari* un instrument de creació de public lector per a la literatura catalana, un instrument, doncs, que fes arribar la Renaixença al “poble” fent-la sortir del cercle exclusiu dels Jocs. Aquest propòsit de popularització de la literatura catalana que perseguia el *Calendari* fou molt ben rebut per un dels catalanistes més conspicus de la Catalunya de l'època, l'historiador i farmacèutic resident a Sabadell Josep Subirana i Vila, que en carta a Briz del 10 d'octubre de 1864⁵⁵⁴ celebrava l'aparició d'un calendari literari en català, perquè el Jocs, deia, tot i que honraven la pàtria i els poetes que hi eren premiats, «pera l'poble, fins ara, de utilitat ninguna, fins que del fruyt de llur saber no se l'ne ha fet participant»; amb el *Calendari*, doncs, arribava el moment de saltar els murs de la institució i acostar la llengua al poble:

Aprofitin vostès, Sr. Briz y companys, la hora oportuna de guiarla y conduhirla [la llengua] per lo bon camí á Catalunya que, tot just despertantse da sa angustia, va recobrant ara nova vida. Eya! eya! que es, ara com ara, bona conjuntura...! Obrin vostès de pal á pal las portas de eix temple, hont inadvertida y desacertadament reclosa la tenian la il·lustració popular, com á Deesa sagrada, per temor de que'l vulgo la profanara, los ministros del Santuari [...] Que la fassan accessible y familiar al poble, fentlo particip dels bonichs ramellets, de las coronas ostentosas, de las ricas garlandas presentadas en la festa floral. Així fructificará pomposa y brillantment l'hermós verger, plantat pera'l bé, utilitat y gloria de Catalunya.⁵⁵⁵

Juntament amb aquesta idea de contribuir a l'ampliació del camp d'incidència del catalanisme literari dins la societat, la reivindicació de la integritat nacional dels territoris de parla catalana fou un dels altres grans objectius de la publicació. Com veurem més endavant, la resposta a aquesta voluntat d'integració “nacional” fou desigual entre els diferents territoris i varià força segons els anys, però des de fora del

⁵⁵⁴ La carta fou publicada per Briz en el primer *Calendari*: Josep SUBIRANA I VILA, «Senyor Don Francesch Pelay Briz», *Calendari Catalá del any 1865*, p. 87-101.

⁵⁵⁵ En carta a Víctor Balaguer del 18 d'agost de 1864, Subirana, tot i elogiar la iniciativa de Briz («pláceme en gran manera la idea del Sr. Briz, respecto á la publicacion de un Almanaque en catalán»), formulava al seu corresponsal el desig de poder comptar amb un format més poderós per a la divulgació de la literatura catalana renaixent: «[p]royecto es que, si se pudiese, debiera emprenderse y ajustarse bajo un plan mas grandioso: ¿qué es un almanaque? por brillante, ameno é instructivo que sea de lectura, [paraula il·legible] el interes que inspira, y es casi olvidado en el trascurso de un año; ó deja el ánimo inutilmente sediento y quejoso por no poder gosarse de nuevo y con frecuencia en su doctrina. Creo que sonó la hora de que concurren los buenos escritores catalanes, auna y de consuno[?], a emprender resueltamente, y continuar una publicación periódica que les dé á ellos [paraula il·legible] y gloria á Cataluña» (Epistolari Víctor Balaguer. BMVB).

Principat mai no es qüestionà aquest sentit d'unitat lingüístico-literària que preconitzava el *Calendari*. Dos exemples: Teodor Llorente en ressenyar el primer calendari es congratulava que «[a]l lado de las poesias catalanas de Rubió, de Balaguer, y de Milá, vemos en el “Calendari” los preciosos versos mallorquines de Tomàs Aguiló y Jeronimo Roselló, y las humildes composiciones valencianas del que escribe estas lineas»;⁵⁵⁶ i d'altra banda, des de Mallorca el *Museo Balear*, en una breu nota sense signar innovant de la publicació del *Calendari* de 1878, donava «la enhorabona al Sr. Briz, per la inclinació que mostra á fugir del exclusivisme capdal inimich de tot avens en las letras» i afegia:

be sap lo col·lector del Calendari, que ni Valencia ni Mallorca tenen manco amor á la llengua, á las tradicions históricas y literarias comuns, que Catalunya, y que sos noms sempre dehuen agermanarse deixat á recó las menudas diversitats de son parlar y escriurer, ja que tan semblantas son en lo pensar y sentir. Que discepten las escuelas; mes que la patria de tots, se fassa avant».⁵⁵⁷

Briz o algú del seu grup de col·laboradors més pròxims (probablement Antoni Careta) van agrair des de les pàgines de *Lo Gay Saber* aquestes paraules del *Museo Balear* i aprofitaren per recordar la motivació catalanista d'una publicació com el *Calendari* (que busca «lo be de la literatura catalana») i en particular per reivindicar aquesta unió literària de tots els territoris de parla catalana com un dels signes d'identitat del projecte.⁵⁵⁸

1.2. ELABORACIÓ I DIFUSIÓ

«Con incansable paciencia y mucho trabajo» –tal com precisava un testimoni d'època molt proper a l'escriptor–,⁵⁵⁹ Francesc Pelai Briz confeccionava el *Calendari* pràcticament tot sol només amb el suport d'algun col·laborador que l'ajudava sobretot en tasques de redacció i potser en d'altres que desconeixem. La feina principal del

⁵⁵⁶ La ressenya crítica de Llorente fou publicada originalment al *Museo Literario* el 5 de febrer de 1865. Nosaltres citem de la reproducció que en feu el diari *El Telégrafo*: Teodoro LLORENTE, «LITERATURA CATALANA. Calendari Catalá pel any 1865, col·leccionat y publicat per Francesch Pelayo Briz», *El Telégrafo*, 3-III-1865.

⁵⁵⁷ «Miscelanea», *Museo Balear*, año III, tomo X (30-XI-1877), p. 399.

⁵⁵⁸ «[...] sempre havem tingut com á germans als poetas mallorquins y als valencians: sempre havem volgut contar ab ells y sempre seguirem tenintlos en la mateixa estima y bona opinió que's mereixen per son saber y entusiasme catalaneschs» [«Novas», *LGS*, 2a època, any I, núm. 2 (15-I-1878), p. 30].

⁵⁵⁹ Francisco de Sales MASPONS, «Calendari Catalá del any 1866. Coleccionat y publicat per Francesch Pelay Briz», *El Siglo XIX*, año II, núm. 4 (21-I-1866), p. 27.

procés d'elaboració del Calendari –i possiblement la que li proporcionava més “maldecaps”– era la sol·licitud d'originals per a la publicació. Entre els mesos d'Abril i Agost, a tot tardar, Briz feia els contactes per demanar la col·laboració literària a escriptors d'arreu del domini lingüístic, els quals eren convidats a participar per mitjà d'una invitació personal («Molt senyor meu: tinch lo plaher d'invitarlo á honrar ab sa firma las planas del CALENDARI del any vinent, á qual favor li quedarà molt agrahit», text que es completava amb una nota que instava, en el cas que s'acceptés la invitació, a trametre l'original com més aviat millor). La invitació se'ls feia arribar directament o, en algun cas, per mediació d'algú de més confiança (per exemple, Briz se serví en alguna ocasió de Josep Lluís Pons i Gallarza per fer-la arribar a d'altres poetes mallorquins amb qui no tenia contacte o en desconeixia l'adreça). Aquest ritual d'invitar personalment els escriptors es repetia cada any (només ens consta que deixés de fer-se una vegada –per al Calendari de 1870).

D'altra banda, atès que amb les esqueles d'invitació no sempre era suficient obtenir les col·laboracions desitjades, especialment les dels Mestres en Gai Saber i altres poetes de prestigi, la presència dels quals al *Calendari* (i també a *Lo Gay Saber*) sempre fou una prioritat per a Briz, calia ben sovint reclamar aquesta col·laboració. El cas que tenim més ben documentat de l'esforç del col·lector per obtenir la participació dels poetes importants és el de Pons i Gallarza, el silenci del qual a la invitació o les promeses de col·laboració no satisfetes obligaven Briz a “perseguir-lo” cada any per poder-li “arrencar” alguna poesia, tal com es constata en la correspondència del català amb l'autor mallorquí. Heus aquí algun exemple d'aquesta actitud de perseverança i insistència per aconseguir els originals de Pons: «¿ha rebut la invitació pel Calendari? ¿Pensa mig retreures de col·laborari com l'any pasat? Espero que no'n farà aixís y que m'enviará una d'aquellas poesias de V. que embadaleixen á tants quanta las llegeixen» (carta 10-VI-1875); o «li escrich per recordarli que s'acaba'l plasso per l'aplech de composicions pel Calendari y encara no he tingut la satisfacció de rebre la que V. em va prometre. L'estimaré que'm fassa l'obsequi de trametremela á fi de poderla posar en lloch preferent com se mereixen las obras de V.» (3-IX-1881).⁵⁶⁰ Setembre era normalment el mes en què es tancava el termini per a la recepció d'originals i, doncs, el

⁵⁶⁰ Coneixem cartes amb la mateixa intenció enviades a Marià Aguiló («Espero que aquest any no mancará la firma en lo *Calendari*») o a Antoni Rubió i Lluch a qui demanava que «salude al seu pare al qui pot fer recort del *Calendari* pregantli que's digna honrarlo ab sa firma».

moment en què aquests es començaven a enviar a impremta. Era el mateix Briz qui es feia càrrec de la correcció de proves i només de tant en tant algun dels autors demanava de fer ell la revisió de les del seu text.⁵⁶¹

Si no hi havia res que ho impedís, el *Calendari* sortia al carrer pels volts de la festa de Tots Sants. La distribució es feia de la següent manera: d'una banda, Briz n'enviava un exemplar a tots els escriptors que hi havien participat, els quals, tanmateix, estaven obligats a pagar-lo per tal de contribuir a cobrir els costos de l'edició, cosa que disgustava algun d'aquests col·laboradors;⁵⁶² d'altra banda, per garantir-ne una bona publicitat en el moment de la publicació, la redacció dels diaris i revistes de Barcelona i de les principals ciutats del país rebien gratuïtament un exemplar per part de l'editor, gentilesa que alguna premsa agraiïa («le agradecemos su fina galanteria para con nosotros remitiéndonos un ejemplar de su precioso almanaque»⁵⁶³). Finalment, el públic en general podia trobar el calendari al preu de 4 rals«*en todas las librerías de Barcelona y en las mes conegudas de fora*», tal com es deia en un fulletó de propaganda del *Calendari Catalá* del any 1868.⁵⁶⁴ Els primers anys de publicació es podia comprar l'almanac a casa de l'editor –Joan Roca i Bros–, el qual també oferia la possibilitat de fer-lo arribar fora de Barcelona sempre que les persones interessades li enviessin per correu l'equivalent en segells del preu del calendari.

Les dades fonamentals pel que fa a la difusió i a la comercialització del *Calendari* ens són completament –o pràcticament– desconegudes. D'una banda, ignorem quina quantitat d'exemplars es tiraven a impremta (tres-cents? Mig miler?) i si aquesta quantitat es va mantenir constant en tots els anys de publicació. O pel cap baix, el coneixement que en tenim és molt superficial a partir de referències genèriques –versemblants, d'altra banda– com la que dona Josep Roca i Roca, redactor els primers anys, que deia que no es feia una gran tirada ni del *Calendari* ni tampoc de *Lo Gay Saber*.⁵⁶⁵ D'altra banda tampoc no en sabem res del nombre real o aproximat de vendes

⁵⁶¹ Ens consta que Roumanilha, per mitjà de Víctor Balaguer, havia demanat a Briz que li enviés les proves de les seves composicions (carta de J. Roumanilha a V. Balaguer. Epistolari Víctor Balaguer. BMVB).

⁵⁶² Pere d'Alcantara Peña se'n queixava a M. V. Amer en una carta de 25 de novembre de 1873 (hem llegit aquesta carta en una còpia a «Fitxes de la Renaixença» de Josep M. de Casacuberta. BC).

⁵⁶³ *Eco del Vallés*, núm. 178 (24-XI-1867), p. 2.

⁵⁶⁴ El preu del *Calendari* sembla que no va variar al llarg de tota la trajectòria de la publicació. Tenim dades de dos calendaris allunyats en el temps (el de 1865 i el de 1880, respectivament) amb aquest preu de 4 rals.

⁵⁶⁵ Vegeu P. del O. [Josep Roca i Roca], «Francesc Pelay Briz».

que tenia la publicació i, en particular, del nombre de lectors. En les cròniques d'època que donaven compte de l'aparició del volum anual hi sovintegen al·lusions a la implantació social del *Calendari* del tipus «anda por necesidad en manos de todo el mundo», «almanach que cad' any vá prenent més boga entre'l poble catalá», «que s'es feta tan popular que per tota Catalunya corra» o que «ab creixent éxit ve publicant lo distingit escriptor catalá [...]».⁵⁶⁶ Aquestes afirmacions creiem que tenen sobretot un valor de propaganda i exaltació patriòtica del *Calendari* (són extretes de la premsa catalanista de l'època o escrites per catalanistes en la premsa catalana en castellà), però són del tot irrellevants per poder determinar de forma precisa la penetració de la publicació en la societat catalana de l'època, que cal pensar que en termes generals era força escassa (sembla que les edicions dels *Calendari* no s'exhaurien).⁵⁶⁷

Per poder confirmar aquesta hipòtesi i, per tant, aproximar-nos al coneixement més segur de quina podia ser la incidència real que tenia l'almanac d'en Briz no podem passar per alt el que escrivia Gaietà Vidal i Valenciano en la ressenya que féu al *Calendari* de 1874 per a *La Renaixensa*. En l'article lloava Briz per «tot l'entussiasme y amor que per las cosas de Catalunya sent y professa l'inspirat autor de la Cansó de Mestre Jan, pera insistir un any y altre y altre en la publicació del Calendari ab tot y saber que no es extens, sinó *reduhit lo nombre dels que'l llegeixem*»,⁵⁶⁸ i afegia, més endavant, que manta vegada havia volgut fer-lo desistir del projecte amb aquest argument de la manca de lectors per a la publicació, raó per la qual, pensava Vidal, «no cal perdre el temps en una obreta que de segur no respon á una verdadera necessitat, puig de lo contrari, ja que'l preu es reduhidissim, foran molts los compradors».⁵⁶⁹

Protagonista com Briz del moviment literari renaixentista, però des d'unes posicions més moderades, aquest testimoni de Gaietà Vidal que ens parla del reduït mercat que tenia la publicació és absolutament valuós per a un coneixement objectiu del

⁵⁶⁶ Sobre el *Calendari* de 1868, que havia sortit a primers del mes de novembre de l'any anterior, sabem que a finals de febrer «ne quedan molt poch exemplars» [«Reclam», *LGS*, 1a època, any I, núm. 1 (1-III-1868), p. 8].

⁵⁶⁷ Del primer calendari, per exemple, al cap d'un any de la seva publicació encara en quedaven exemplars, ja que s'anunciava, al costat d'altres obres catalanes i en català, a la contraportada del de 1866.

⁵⁶⁸ Gayetà VIDAL, «Bibliografia. Calendari Catalá pera 1874, col·leccionat per Francesch Pelay Briz», *LR*, any IV, núm. 6 (28-II-1874), p. 78. El subratllat és nostre.

⁵⁶⁹ A aquestes consideracions de Vidal carregades de pragmatisme, Briz hi responia amb la lògica de l'idealista: «[...]ab la fe, ab l'entussiasme, ab lo fanatisme que Catalunya y llurs cosas l'hi inspiran, nos ha tapat la boca dientnos: *poch á poch se va lluny* y observantnos que moltes empresas s'haurian abandonat, ab greu perjudici del benestar comú, si los qui las intentaren haguessen desistit de llurs propòsits desconortats devant la indiferencia del públich» (*ibid.*).

camp d'acció i influència reals de l'almanac de Briz. Cal concloure, doncs, mentre no tinguem dades que demostrin el contrari, que el *Calendari* mai no tingué gaires lectors, i així mateix és raonable pensar que aquests pocs lectors sortien del reduït món del catalanisme literari (és a dir, els poetes, escriptors i homes de lletres en general que en major o menor grau participaven del moviment de la Renaixença).⁵⁷⁰ Per altra banda, seria important poder determinar l'evolució en el nombre de lectors que experimentà el *Calendari*. En aquest punt la nostra hipòtesi, sense gaires dades per poder-la validar, és que els lectors del calendari haurien anat minvant amb el pas dels anys: el factor principal d'aquesta caiguda, al costat d'altres que també caldria considerar, hauria estat, pensem, la competència que representava per al *Calendari* la progressiva aparició de revistes literàries en llengua catalana (molt especialment *Lo Gay Saber* –competència des de dins de la mateixa “empresa”–, *La Renaixensa* i ja cap al final *La Il·lustració Catalana*) que ampliaven de forma notable l'oferta de l'almanac en quantitat i qualitat. En aquest marc, el *Calendari*, tot i que tenia alguns elements singulars que el diferenciaven de les revistes (el caràcter d'antologia literària selecta, la crònica-balanc del moviment de la Renaixença en l'any que havia acabat, sobretot) s'hauria convertit en un producte redundant, prescindible doncs als ulls de bona part del qui havia estat el seu públic principal. I, en darrer terme, l'absència d'un mínim suficient de lectors per sostenir econòmicament la publicació del sembla que fou una de les causes principals que en motivà la desaparició (vegeu *infra* «El *Calendari Català* de l'any 1882»).

1.3. LA HISTÒRIA: ELS CALENDARIS DEL *CALENDARI CATALÀ*

1.3.1. El primer calendari

A mitjan del mes de novembre de 1864 va aparèixer el *Calendari Català del any 1865*, un volum de cent quaranta-dues pàgines editat per la «Llibreteria de Estanislao Ferrando Roca» i que seria el primer d'una sèrie de divuit calendaris que van anar sortint anualment fins al 1881. Es feia constar a la portada que era «escrit pels mes coneguts

⁵⁷⁰ En l'escrit de presentació per al primer volum d'un calendari homònim del de Briz que va sortir a finals dels anys 90, Jaume Collell evocava el record del *Calendari Català* i deia que, juntament amb l'anuari dels Jocs Florals en un temps en què les publicacions en català eren escasses, ambdós llibres «eren esperats ab dalera per los catalanistes, y sempre llegits ab fruició» (Jaume COLLELL, «Bon dia y bon any que Deu nos do», *Calendari Català per a l'any 1898, col·leccionat y publicat per Joan Bta. Batlle*, Barcelona: L'Arxiu, 1898, p. 4).

escriptors y poétas catalans, mallorquins y valencians» i «col·leccionat i publicat per Francesch Pelayo Briz». Aquest *Calendari* era la materialització d'un projecte que de mucho tiempo acá tengo concebido» i que aspirava «a «llenar el vacío que dejan de un año á otro nuestros tan acertadamente restaurados Juegos Florales». ⁵⁷¹ Amb tota seguretat, darrera d'aquest projecte hi havia, com a model i estímul principals, *l'Armaná Prouvençau* que els felibres publicaven des de 1855 i que Briz degué conèixer, si no abans, molt possiblement en motiu del seu viatge l'estiu de 1864 a la Provensa. Briz, doncs, aprofità un format de premsa popular que començava a posar-se de moda –els calendaris o almanacs– però donant-li una orientació i uns continguts literàrio-patriòtics que, com hem dit, tenien el referent directe en l'anuari que editava el felibrisme. ⁵⁷²

Cal pensar que per a obtenir les col·laboracions literàries per a aquest primer *Calendari* Briz no utilitzà encara el formalisme de l'esquela d'invitació sinó algun altre procediment més adequat –la carta personal, per exemple– a l'exigència de presentar de forma més detallada les intencions i les característiques d'un projecte nou. Cal tenir en compte, a més, que Briz, aleshores un jove poeta de vint-i-quatre anys que tot just començava a fer-se un nom, s'adreçava a escriptors de la Renaixença més grans que ell amb un prestigi adquirit, la majoria dels quals probablement havia tractat ben poc o gens. En aquest sentit, per presentar el seu projecte del *Calendari* davant d'alguns d'aquests autors, Briz buscà l'apadrinament d'algú prou important de la societat literària catalana que el pogués ajudar a obtenir el favor d'algunes col·laboracions: aquest suport no fou altre que la figura de Víctor Balaguer, qui va avalar-lo davant de Marià Aguiló («Desearia que, si le es a V posible complazca al amigo Briz, a lo cual le quedaria muy

⁵⁷¹ Carta de Francesc Pelai Briz a Marià Aguiló (15-VIII-1864). Fons Marià Aguiló i Fuster. BC. Aquesta primerenca carta a Aguiló és, juntament amb dues enviades a Víctor Balaguer a la segona meitat dels seixanta, una de les poques que hem trobat escrita en llengua castellana per Briz.

⁵⁷² Pocs anys abans de la sortida del *Calendari* al carrer, ja s'havien començat a publicar diversos almanacs, alguns d'ells escrits totalment en català, d'altres parcialment, i d'orientació ben diversa (*Calendari dels Pagesos*, 1861; *El Tiburón*, 1863; *Almanaque Democrático*, 1864). El 1865, coincidint amb l'aparició del primer *Calendari* d'en Briz, també sortiren el *Calendari Religios per lo Principat de Catalunya*, *l'Almanaque literario del Ateneo Catalán* i *Lo Xanguet* (vegeu Joan TORRENT–Rafael TÀSIS, *Història de la premsa catalana*, vol. I, Barcelona: Editorial Bruguera, 1966, p. 72-76 esp.). La profusió de calendaris, una tendència creixent que arriba ben bé fins a primers del segle XX, delata la popularitat del gènere en la societat de l'època, una veritable moda que ningú volia desapropiar (diaris i entitats sobretot, i molt més excepcionalment persones a títol individual com Pelai Briz) com a eina de propaganda del propi ideari i d'intervenció social. De l'excés de calendaris, Joan Cortada se'n dolia humorísticament des de les pàgines d'*El Principado* en fer la ressenya del *Calendari* de l'any 1868: «El que tuvo la fortuna de conseguir la emancipacion del calendario, no creo yo que imaginara hasta donde habia de llegar la libertad que con esa emancipacion quiso proporcionarle. Esa libertad va tomando cada año nuevos bríos: y á decir verdad no sé a donde volverme al ver la mesa en que escribo cubierta de calendarios para el año 1868» (BENJAMIN [Joan Cortada], «El calendario del Sr. Briz», *El Principado*, 24-XI-1867).

agradecido»⁵⁷³) i possiblement, encara que no en tinguem constància documental, davant d'algun altre cappare literari de la Renaixença.

En aquest primer calendari Briz aconseguí reunir –comtant-hi ell– vint-i-un escriptors –alguns d'ells amb més d'un text–, la majoria amb composicions poètiques, algunes de les quals duïen data de redacció al peu de 1864 per la qual cosa cal pensar que foren escrites expressament per al *Calendari*. Entre els autors que hi participaren, destacarem la presència d'alguns dels membres del primer consistori dels Jocs (els poetes Víctor Balaguer, Manuel Milà i Fontanals i Joaquim Rubió i Ors); el mestre en gai saber Geroni Rosselló; de Marià Aguiló, que signà la poesia que hi envià amb les inicials M. A. F.; de les poetesses Maria Josepa Massanés i Isabel de Villamartín; del prosista Gaietà Vidal; dels poetes de Lleida i de Reus Lluís Roca i Florejachs i Marian Fonts, respectivament; i del valencià Teodor Llorente. Al costat d'aquests poetes de coneguda trajectòria, també hi havia les composicions d'escriptors joves (Enric Claudi i Girbal, Eduard Vidal i Valenciano) o juveníssims (Francesc Bartrina) que tot just eren al començament de la seva carrera i als quals Briz, al costat de «los primeros escritores catalanes»,⁵⁷⁴ també obria les portes en aquella voluntat de confegir una antologia que fos representativa de la vitalitat de la literatura catalana renaixent.

La llista de col·laboradors d'aquest primer volum hauria pogut ser més alta, segons es desprèn d'una nota inclosa en el mateix volum en què Briz aclaria que «hem rebut composicions de alguns altres, entre'ls quals se hi constan los mòlt coneguts poéatas senyora Dona Victoria Penya y'ls Srs. En Victoriá Amer y en Vicens Boix», però que no s'havien pogut inserir al calendari perquè havien arribat fora de temps.⁵⁷⁵ Al final d'aquesta nota, amb unes ratlles que denoten la satisfacció per la resposta obtinguda entre els literats catalans a la iniciativa, Briz els agràia enormement el gest:

De todas maneras lo col·leccionador, que no sap com pagals la benvolensa ab que tant ells com tots quants han escrit en lo Calendari catalá han respost á la crida, 'ls dóna aquí las gracias de tot cor y ab tot l'entusiasme que cap en l'anima de un catalá.

⁵⁷³ Aquestes breus ratlles de Balaguer demanant a Aguiló que donés suport al projecte del *Calendari* apareixen al final de la carta ja citada de Briz a al poeta mallorquí.

⁵⁷⁴ Cf. *DdB*, 27-XI-1864.

⁵⁷⁵ És una nota impresa signada amb les inicials del col·leccionador, F. P. B., que aquest afegí en l'últim full del *Calendari* quan l'edició ja estava enllestida i que potser no es va arribar a incloure en tots els exemplars, ja que n'hem vist algun en què no apareix aquesta nota afegida, sinó que hi ha un blanc que correspon a la impressió original del full.

La recepció del *Calendari* va ser positiva. En sabem alguna cosa a partir del que es diu en alguna breu crònica publicada en la premsa de l'època que destacava que el calendari tingué força èxit,⁵⁷⁶ i sobretot pel que escriu Briz al final de la secció «Bons recorts» en el *Calendari* de 1866, en què agraeix, precisament, les moltes mostres d'afecte i interès amb què va ser rebuda la publicació:

Abans de conclourer devém dar las mes espresivas gracias á tots los periódichs ó diaris que han rebut la present publicació ab los brassos oberts. No podém menys de darlas al *Museo literario* de Valencia que publicá de nostre Calendari del any passat, un brillant estudi fet pèl conegut poeta catalá en Teodor Llorente: sa veu fou un dòls eco del Turia que resoná carinyosament en las penyas del aspre Montserrat. Tambè doném de cor al *Telégrafo* que de plena voluntat reproduhí aquell article y algun altre dels donats á llum en nostre Calendari. Y al *Monitor de Lerida* que també honorá la nostra publicació ab un laudatori escrit, y al *Diario de Barcelona*, y á la *Corona*, al *Monitor*, al *Manresano*, al *Eco de Gerona* y á molts altres que'ns saludaren amigablement. A tots los de lluny y'ls d'aprop los torném'l saludo y poden ben bè créurer, que jamay oblidarém las dólzas paraulas estampadas en sas planas pera darnos la bona arribada!⁵⁷⁷

Exceptuant el «laudatori escrit» que va sortir al *Monitor de Lerida* el desembre de 1864 –i que només hem pogut conèixer de forma indirecta i molt fragmentària–,⁵⁷⁸ la ressenya que féu Teodor Llorente per a *El Museo literario* fou l'únic text que en parlà amb una certa amplitud.⁵⁷⁹ En aquest article Llorente comença situant el *Calendari Catalá* dins el corrent en què fa sentit (que no és pas el dels altres almanacs que han aparegut el mateix any, que no «tienen ningun valor literario»), que és el de les iniciatives literàries, individuals i col·lectives, que des dels Jocs Florals treballen a favor de la popularització de la literatura catalana, un esforç al qual, escriu Llorente, la

⁵⁷⁶ Llegim al «Brusi» la nota següent en motiu de la publicació del *Calendari* de 1866: «se ha publicado tambien este año el Calendari catalá coleccionado por D. Francisco Pelayo Briz y que tanta aceptación obtuvo el año pasado que fue el primero de su aparición» (*DdB*, 28-XII-1865) [El subratllat és nostre]

⁵⁷⁷ F. P. B., «Bons recorts», *Calendari* del any 1866, p. 21. Tenim notícia que l'*Armaná Prouvençau* de l'any 1866 parlà de la sortida al carrer del Calendari («Aixís mateix tampoch podém deixar de tornar lo franch crit de la bonavinguda que nostres germans de Provenza nos enviaren l'any passat per medi del bell y preciós calendari que ab lo titol de Armaná Prouvençau véu la llum en la terra de Mireya») (Joseph Roca y Roca, «Bons recorts», *Calendari Catalá del any 1867*, p. 16).

⁵⁷⁸ N'hem vist reproduït un fragment brevíssim en un prospecte de propaganda del *Calendari* de 1868 i diu així: «... El *Calendari Catalá* mas que un almanaque, parece ser el hermoso album, en donde nuestros mas esclarecidos poetas catalanes han inscrito su nombre al pié de lindísimas poesías, el *Calendari Catalá* es un rico florón llevado al altar de las letras catalanas por el Sr. Briz». Va signat per les sigles R. F. que podrien correspondre a Lluís Roca i Florejachs, a qui Briz amb data de 10 de desembre de 1864 féu la següent dedicatòria en què sembla que al·ludeix a aquest mateix «escrit laudatori»: «Al autor del article que du per títol “Un nuevo almanaque” publicat en lo número 132 del periódich *El monitor de Lérída*» (Full solt dins Ms 2218: “Autògrafs Segura”. BC)..

⁵⁷⁹ Citem l'article de Llorente per la reproducció que en féu *El Telégrafo*.

publicació de Briz ve a sumar-se; hi subratlla després el caràcter general de l'obra («una escogida antología de la nueva poesía catalana, en la que aparecen composiciones de casi todos los “trovadores modernos”») i seguidament passa a fer un repàs sumari a algunes de les poesies publicades fent notar que la majoria d'elles no canten el futur sinó que giren la vista cap al passat, un retret fet suaument que compensa fent un elogi de la singularitat de la «musa catalana» i del que pot aportar en general d'aire fresc a la poesia («No la desdeñemos», escriu, «porque vista el traje popular, ni porque sean añejas sus inspiraciones: en ese culto á lo pasado, en ese rebuscado amor á lo sencillo, pueden hallar los ingenios superiores frescos manantiales de ingénuo poesía, que regalen el gusto cansado del insípido gongorismo de los pretenciosos y rumbombantes versificadores de nuestra época»). Del conjunt de les composicions del *Calendari*, Llorente considera que el poema de Marià Aguiló, un idil·li sense títol, és el de més qualitat i no se n'està de reproduir-lo sencer. Acaba fent esment d'un aspecte que li agrada especialment —ja ens hi hem referit abans— i que és que també s'hi vegin poesies d'autors de Mallorca i de València.

És ben coneguda l'oposició de Llorente i el sector conservador de la Renaixença valenciana a l'orientació política que prenia la poesia catalana del Principat,⁵⁸⁰ i precisament, aquest discrepància amb la Renaixença catalana apareix al final del seu article sobre el *Calendari* de 1865:

Pero ¿en esa restauración literaria va envuelta alguna aspiración política? “Qui llengua te á Roma va” es el lema del “Calendari Català”: ¿cuál es la Roma de nuestros vecinos del Principado? Creemos que el buen sentido práctico que caracteriza á los catalanes no se dejará seducir por las trasnochadas fantasias de algunos soñadores que pudieran hacer de la poesía “que guía á los pueblos en la via del progreso” segun Balaguer, un elemento de retroceso á situaciones gloriosas un día, pero imposibles hoy [...].

Briz defugí qualsevol polèmica amb Llorente i no replicà el retret d'aquest. De fet, no tan sols no respongué a aquestes consideracions crítiques del poeta valencià, sinó que com s'ha pogut llegir en una citació de més amunt, Briz elogia l'article i sabem que fou ell mateix qui va aconseguir que la ressenya es publicqués a Catalunya en el diari *El*

⁵⁸⁰ Sobre aquesta qüestió, entre d'altres estudis, es poden consultar els articles de Vicent SIMBOR ROIG, «La Renaixença al País Valencià» i, especialment, el de Rosa MONLLEÓ, «El sector moderat de la Renaixença valenciana. Anàlisi de la seva positura ideològica a propòsit d'un debat suscitat el setembre de 1868» publicats ambdós a les *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença (18-22 de desembre de 1984)*, I, Barcelona, Curial, 1992, pàgines 122-153 i 155-187, respectivament.

Telégrafo.⁵⁸¹ En darrer terme, doncs, hi havia més raons en Briz per a la satisfacció i l'agraïment cap al poeta valencià que no pas per a l'enuig: aquest havia respost diligentment a la sol·licitud del català de participar en aquell primer *Calendari* escrivint-hi una poesia original per a l'ocasió («Barcelona i València», signada en aquesta darrera ciutat el 1864) i a més després n'havia parlat, en termes generals positivament, en la ressenya que estem comentant. Briz, doncs, no responent preservava l'amistat cordial que sembla que es professaven per aquells anys (la lectura de la correspondència conservada ho palesa) i, sobretot, garantia per a les futures edicions del *Calendari* un col·laborador fidel de qualitat entre els poetes valencians.⁵⁸²

1.3.2. El progressiu “creixement” (1866-1869)

1.3.2.1. El *Calendari Català* de l'any 1866

A finals de desembre de 1865 va aparèixer el *Calendari Català del any 1866*. L'extensió d'aquest nou calendari era una mica superior a la del de l'any anterior (tenia cent seixant-sis pàgines) que lògicament es corresponia amb una major nombre d'autors que hi col·laboraven (vint-i-set, incloent-hi Briz) i que en conjunt aportaven un total de trenta-vuit composicions al calendari (encara amb un domini aclaparador de les composicions poètiques sobre les de prosa: 34 i 4 respectivament). El volum no presentava cap variació formal ni material respecte del de 1865, però sí que cal remarcar que a la portada el nom de fonts del col·leccionador apareixia catalanitzat (i així es mantindria en endavant): «Francesch Pelay» i no «Francesch Pelayo» com llegim en el primer calendari.⁵⁸³ Per altra banda, la impressió que l'aparició d'aquest segon *Calendari* també generà una resposta positiva força unànime podem confirmar-la a partir d'una nota que apareix a la premsa el gener de 1866 en els termes següents:

⁵⁸¹ «Agradezco la inserción en El Telégrafo de mi artículo sobre el Almanaque, y he encargado á la redacción de El Museo que le envíen á V. el número que pide», escrivia Llorente a Briz en carta de 10 de març de 1865 (*Epistolari Llorente*, vol. III, p. 129).

⁵⁸² Llorente agràia un elogi que Briz li havia fet del seu poema: «Ante todo agradezco los inmerecidos elogios que V. tributa á la pobre composición que le envié para el Almanaque» i afegia que «[p]uesto que V. la ha considerado digna de figurar en este precioso librito, me comprometo á ser su colaborador para los años sucesivos. También agradezco la honra que me dispensa contándome entre los poetas lemosines. No la merezco, pero de todos modos, si no como poeta, como amigo, le envío mi tarjeta, y he colocado con mucho gusto en mi álbum el retrato de V.» (Ibid.).

⁵⁸³ Fou a instàncies de Milà que catalanitza el seu segon nom: «[...] del docte Milà y Fontanals, que en aquella ocasió va ferme adonar de que posava en un dels meus noms de pila una lletra de massa [...]» [Francesc Pelai BRIZ, «Recorts. Fragments del “Llibre de ma vida», (1865). Cóm vaig coneixe á Mn. Jacinto Verdguer», *LIC*, any V, núm. 120 (15-X-1884), p. 299].

«hemos recibido con sumo placer esta publicación, que no titubeamos en calificar de verdadera joya de nuestra literatura. [...] sólo hemos tomado la pluma para elogiarlas y unir nuestra voz al general aplauso que han merecido de todos los amantes de la poesía, y más aún de todos los amantes de la lengua de Ausias».⁵⁸⁴

Si donem un cop d'ull als autors que hi col·laboraren, l'aspecte més destacable és la incorporació de tres joves autors al *Calendari*: Jacint Verdaguer, que s'havia donat a conèixer als Jocs Florals de l'any anterior, i Josep Roca i Roca i Maria de Bell-lloch, absolutament desconeguts fins aleshores. No cal dir que amb els anys aquell jove poeta de muntanya acabaria tenint una significació i una transcendència literàries en la cultura catalana que la poetessa i folklorista mai no va assolir (Roca i Roca féu una carrera important en el camp del periodisme polític i popular del segle XIX), però en aquest moment de la història que tractem la presència de tots tres dins el *Calendari* de 1866 responia a uns mateixos objectius: d'una banda, a la necessitat que tenia Briz de fer créixer la nòmina de poetes i escriptors de la seva publicació amb noves incorporacions, per la qual cosa no desprofitava cap possibilitat que li permetés aconseguir-ho; i de l'altra, a la voluntat de contribuir al progrés literari de la Renaixença proporcionant una plataforma perquè els joves que començaven poguessin desenvolupar-hi la seva carrera i vocació d'autors en llengua catalana. Per tant, la presència de tres poetes nous –i joves– com Verdaguer, Maria de Bell-lloch i Roca i Roca en el *Calendari* de 1866 –els dos primers amb dues poesies cadascun– d'alguna manera reflectia el relatiu “èxit” de la publicació pel que fa a l'acompliment dels objectius del seu responsable.⁵⁸⁵

Hi ha altres aspectes en el calendari d'aquest any que també parlen d'aquest relatiu progrés del projecte de Briz: en primer lloc, el fet que en aquest nou volum hi tornessin a participar força dels autors que ho havien fet en el primer (de vint autors del *Calendari* de 1865, en trobem tretze en el de 1866), però amb algunes absències sensibles per la significació dels escriptors (ni Manuel Milà ni Rubió i Ors hi col·laboraren aquest any; per contra, sí que ho fan, absents en el primer calendari, Antoni de Bofarull i Adolf Blanch). A Víctor Balaguer no agradà gaire l'absència

⁵⁸⁴ *Eco de la montaña*, 14-I-1866 (No hem consultat directament l'original de premsa, sinó que hem localitzat la nota a «Fitxes de la Renaixença» de J.M. de Casacuberta. BC).

⁵⁸⁵ Per error, la poesia del futur director de *La Esquella de la Torratxa* apareixia signada amb el nom de Francisco i no Josep.

d'alguns autors i ho féu notar en un llarg estudi crític que publicà;⁵⁸⁶ i en segon lloc, observem que al *Calendari* començava a haver-hi més presència dels «mes coneguts escriptors y poétas [...] mallorquins y valencians». En efecte: en el primer *Calendari* el domini d'autors del Principat sobre els de fora era absolut: disset de vint-i-un, és a dir, només quatre autors no eren catalans (els mallorquins Geroni Rosselló, Marià Aguiló –però estretament lligat a Catalunya–, el seu cosí Tomàs Aguiló i el valencià Teodor Llorente); en el segon, en canvi, aquest predomini no era tan abassegador: deu d'un total de vint-i-set eren de fora del Principat (a banda dels quatre que acabem d'esmentar, en aquest calendari de 1866 s'hi incorporaren, pel mallorquins, M.V. Amer, Guillem Forteza, Victoria Peña d'Amer, Pere d'A. Peña i Miquel Zavaleta, i pels valencians, Rafel Ferrer i Bigné i Felix Pizcueta),⁵⁸⁷ als quals caldria afegir-hi el nom del poeta irlandès William C. Bonaparte Wyse, vinculat al moviment del felibritge, que hi publicà la poesia «A mos amichs de Barcelona», escrita originalment en català.⁵⁸⁸

El *Calendari* de 1866 fou l'origen d'una polèmica –prou coneguda– entre Víctor Balaguer i els poetes valencians Teodor Llorente i Rafel Ferrer i Bigné arran de sengles textos d'aquests que qüestionaven l'orientació ideològica de la poesia dels poetes catalans. Llorente, tal com havia fet en la ressenya al volum primer del *Calendari*, insistí altra vegada a criticar la politització de la Renaixença catalana en el poema «Als poetes de Catalunya» que envià al calendari d'aquest any.⁵⁸⁹ Al seu torn, Ferrer i Bigné,

⁵⁸⁶ Víctor BALAGUER, «II. Lo Calendari Catalá de aquest any», *Esperansas y Recorts (Poesias catalanas que forman la segona part del Trovador de Montserrat)*, Barcelona: Establiment tipografich de Jaume Jepús, 1866. p. 41-52.

⁵⁸⁷ Balaguer considerava que, en conjunt, el nivell dels poetes del Principat en aquest calendari havia estat inferior al dels mallorquins i valencians, fet que atribuïa que «[...] faltan aquest any en lo calendari las firmas de poetas catalans tan notables com la Massanés, Rubió, Milà, Calvet, Morera, Fons, Pons, Quintana, Vinader, Camprodon, Anjelon y altres» (*Ibid.*, p. 46).

⁵⁸⁸ En una nota al peu, Briz presentava el personatge als lectors del *Calendari*. Entre d'altres coses, deia: «[...] Tingase en compte que aqueix es irlandés y que ab sols dos mesos tingué que apéndrer nostra llenga pera podershi expressar com ho féu en eixa poesia» (*Calendari Catalá del any 1866*, p. 93).

⁵⁸⁹ «Als poetes de Catalunya», *Calendari Catalá del any 1866*, p. 33-37. El retret de Llorente als poetes catalans queda ben explícit en aquests versos:

¿Per qué, fills de les Muses, per qué haveu menyspreada
La que á lo vell mon dona llum nova el sol naixent,
Y esperant la vinguda de una imposible albada,
Claveu ulls melancónichs en lo boyrós ponent?
[...]
Mes no vullau que tornen de nou los antichs segles,
Puix morts estan per sempre los Jaumes y els borrells ;
En tots lurs fets gloriosos cerquem lliçons i regles,
Y en conte de plorarlos, tornemse dignes d'ells.

De lur sacrat sepulcre no remogam les cendres;

en la ressenya que féu per al *Museo Literario de València*, critica “el separatisme” anticastellà que destil·lava la poesia «Los cuatro pals de sanch» publicada al *Calendari*.⁵⁹⁰ Balaguer replicà un i altre per separat en sengles textos que formaven part de l’extens pròleg a la seva obra *Esperansas y recorts* («La poesia d’en Llorente» i «Una observació “Al museo literario de Valencia”», respectivament). En la resposta a Llorente, lluny de negar l’acusació acceptava “la politització” del poetes catalans com un fet absolutament necessari lligat al progrés de Catalunya («Si hi ha alguna aspiració política en ells, com tem lo Sr. Llorente, mentras sia aspiració de progrés, noble, entusiasta, generosa, gloriosa, patriòtica, fraternal, bona ha d’esser per forsa.»⁵⁹¹), i a Ferrer i Bigné responia que «ni hi ha exclusivisme local, ni está escrit ab rencor. [...] la poesia de que’s tracta no es un crit de rencor contra Castella: es sols un crit de dolor contra la opresió, contra lo monopoli centralizador, contra la tirania, contra la negació de las glorias catalanas, contra lo espirit absorvent de la metropoli.»⁵⁹² Balaguer, en una resposta conjunta a tots dos i de fet a tots els que en algun moment havien insinuat «que en mi podia haberhi mals pensaments revolucionaris y misteriosos fins», aprofundí en aquestes consideracions que feia a Ferrer i Bigné amb un text de caràcter programàtic («La Roma del autor») en què aclaria quin era el seu ideal polític per a Espanya (per dir-ho simplificadament: una nació descentralitzada amb una organització política de tipus federal) i justificava, en el marc d’aquest projecte, el dret i alhora la necessitat de les antigues nacionalitats espanyoles («ibèriques» era el terme que emprava) a alçar «sa bandera de tradicions històriques y recorts politichs pera, en nom del passat, fixar son dret al esdevenidor».⁵⁹³

Deixem que dins d’ell dorga [sic] la espasa robellá;
Y oixcam, porque tal volta mes clars deixen entendres
Alli los sants oracles del dia de demá.

⁵⁹⁰ Escrivia Ferrer: «La musa catalana lanza su grito de exclusivismo local por medio del intencionado canto de Víctor Balaguer en que exclama con rencoroso acento:

Ai Castella, castellana,
no t’hagués conegut mai.»

[Citem per la reproducció que en féu Balaguer a «IV. Una observació “Al museo literario de Valencia”», *Esperansas y Recorts*, p. 64].

⁵⁹¹ «La poesia d’en Llorente», *Esperansas y Recorts*, p. 62.

⁵⁹² «IV. Una observació “Al museo literario de Valencia”», p. 64 i 65.

⁵⁹³ Víctor BALAGUER, «V. La Roma del autor», *Esperansas y recorts*, p. 72. Les posicions literàries i polítiques de Balaguer exposades en aquests textos que formen el pròleg foren contestades amb ironia per Teodor Llorente a «Bibliografía. Literatura catalana y provenzal», *Las Provincias*, 17-III-1867».

Francesc Maspons i Labrós també discrepà de la posició expressada per Llorente en el seu poema. Ho féu en una ressenya molt interessant sobre el calendari de 1866⁵⁹⁴ en què elogia la tasca que fa Briz de popularització de la literatura catalana i del “bon gust” «dándonos á saborear sus frutos mas escogidos». El text de Maspons, a partir de l’observació del caràcter general de les composicions que apareixen en el calendari, fa una reflexió teòrica sobre el que segons el seu parer és la veritable naturalesa de la poesia catalana renaixent: aquella que tendeix a «á un ideal poético algo vago quizás, pero sublime [...] que esplana el presentimiento de un porvenir dichoso que nace de no encontrar en la tierra dicha cumplida y de la esperanza de encontrarla en el cielo» i «nace también del recuerdo que nos queda de haber tenido una historia brillante y del deseo de que renazcan tiempos pasados tenidos por mas felices que los nuestros». L’assumpció programàtica que fa d’aquesta tendència com l’autèntica escola poètica catalana és precisament la que no li permetrà compartir el cant al cosmopolitisme que preconitza Teodor Llorente enfront del qual defensa l’opció historicista i particularista que fan la majoria dels poetes catalans perquè, d’altra banda, afirma «no creen hacer uso de deservicio al *trabajo*, al *progreso* y á la *paz*, antes al contrario presumen de seguro servir indirectamente á tan nobles intereses».⁵⁹⁵

Els tres calendaris que seguiren al de 1866 mostren com el projecte de Briz s’anava consolidant un any rera l’altre amb una acceptació creixent entre els poetes i escriptors catalans. Així, al llarg d’aquest trienni veurem com augmentarà la participació i alhora com el *Calendari* es convertirà en plataforma de “llançament” de molts nous joves escriptors.

1.3.2.2. El *Calendari Català* de l’any 1867

Va aparèixer el dia de Tots Sants de 1866, amb menys pàgines que el de l’any anterior –cent vint-i-set– (amb més composicions originals, tanmateix) i amb una novetat

⁵⁹⁴ N’hem donat la referència completa a la nota 559.

⁵⁹⁵ Aquest mateix convenciment que la veritable poesia catalana ha d’aspirar a l’ideal cantant preferentment el passat de la pàtria i demostrant amor a la natura i al sentiment religiós (si fa no fa, l’explicitació del programa poètic jocflorallesc més ortodox), també el porta a constatar com Víctor Balaguer és el representant d’una línia poètica menys idealista, per tant més “heterodoxa”, que respecta perquè «en ello no vemos mas que ese amor á la patria» però que creu que seria equivocat dur-la a l’extrem. Així, quan comenta el poema «Los cuatro pals de sang», en referir-se al de la “indústria” fa una acotació ben significativa donant a entendre que és un «sendero peligroso» per a la poesia catalana.

important a la capçalera que explicitava simbòlicament el catalanisme profund de la publicació: la llegenda «Qui llengua té, a Roma va» envoltant un escut quadribarrat.⁵⁹⁶ Des del *Diario de Barcelona* la publicació del *Calendari* de 1867 se saludà especialment perquè «este año que no se ha publicado aun el volumen de las poesias premiadas en los Juegos florales, el *Calendari Catalá*, al propio tiempo que es una prueba del vigor en que se encuentra la literaria escuela catalana moderna, viene a llenar parte del vacio que la falta de aquel deja sentir a los que desean poseer una escogida colección de composiciones literarias en el idioma de nuestro Principado».⁵⁹⁷ L'apreciació, més enllà d'assenyalar el fet anecdòtic que el calendari s'havia avançat al volum dels Jocs, és significativa perquè ens dóna a entendre que el projecte de Briz havia entrat en un procés de creixement i començava a ser un punt de referència de la Renaixença, una impressió que el *Calendari* mateix corroborava en agrair en aquest nou volum, com ja ho havien fet en l'anterior, la bona acollida que estava tenint la publicació.⁵⁹⁸

Per a l'elaboració d'aquest nou calendari, Briz comptà per primera vegada amb la col·laboració d'un redactor, el futur periodista polític Josep Roca i Roca, que es féu càrrec d'escriure la secció inicial «Bons recorts» que fins aleshores havia estat redactada per Briz (és probable que Roca en la seva qualitat de redactor assumís altres funcions en la preparació i redacció del volum).

L'augment de les noves col·laboracions literàries en aquest calendari és apreciable: trenta-quatre autors (Briz inclòs) hi publicaren una composició

⁵⁹⁶ Aquest emblema es mantingué fins al final de la publicació i també apareixia en les esqueles que Briz passava per convidar a la col·laboració al *Calendari*.

⁵⁹⁷ *DdB*, 1-XI-1866 (la nota era a càrrec del secretari de redacció Melchor Alió). Un any després, aproximadament, el crític literari del diari, Francesc Miquel i Badia, emfasitzava la importància del *Calendari* per sobre del volum dels Jocs amb l'argument que l'anuari de Briz permetia constatar el progrés i millorament de la literatura catalana moderna molt millor que no pas el volum de les poesies premiades del Jocs: «cójase y hojeése el “Calendari Catalá” que da á luz todos los años don Francisco Pelayo Briz [...] y se notará ya cierta riqueza de términos catalanes, de castizo sabor y armoniosos; mayor facilidad en la expresión del pensamiento con la energia característica de la comarca y por fin un arte muy notable que así puede tener sus raices en la repetida lectura de nuestro romancero popular [...]» (F. MIQUEL Y BADIA, «Jochs Florals de Barcelona» en 1867, *DdB*, 31-XII-1867).

⁵⁹⁸ «Ara quatre paraulas als que'ns honran cada any saludant nostra publicació ab crits de germanal benvinguda. Devém, y de tot cor ho fem, donar las gracias á tots los periodichs y diaris que cada any nos reben ab los brassos oberts. Cregan pus tots los que ja altras anyadas nos saludaren y los que de nou enguany han comensat á mirarnos de bon ull, que ja may nos oblidarem del be que'ns fan y del molt que'ns afavoreixen» (ROCA Y ROCA, «Bons recorts», *Calendari Catalá* de l'any 1867, p. 15).

original,⁵⁹⁹ vuit escriptors més, doncs, que l'any anterior, als quals caldria afegir-hi els noms d'Aribau i M. A. Martí i Cortada de qui el col·leccionador hi inclogué sengles poemes, encapçalant l'apartat literari del volum.⁶⁰⁰ La quantitat, però, també anava aparellada amb una representació de prestigi dels escriptors renaixentistes: per primera vegada –i última– des que havia sortit el *Calendari* Briz va poder aplegar junts quasi tots els mantenidors del primers Jocs Florals –Milà, Rubió i Ors, Balaguer, Bofarull, M.V. Amer i Josep Lluís Pons i Gallarza– al costat de Marià Aguiló –mestre en gai saber feia pocs mesos–, Geroni Rosselló, Maria Josep Massanés, Damas Calvet, Gaietà Vidal, l'historiador Lluís Cutchet o el mateix Briz, entre d'altres. Les noves generacions també hi eren ben representades: Eduard Vidal i Valenciano, fidel al *Calendari* des del primer volum; Francesc Maspons i Labrós que amb Francesc Ubach i Vinyeta i Antoni Careta hi participaven per primera vegada; la confirmació de la presència de Verdaguer, que hi envià un romanç històric i un plec de corrandes, i la de Maria de Bell-lloch i Josep Roca i Roca, amb dues poesies i una respectivament. Pel que fa a la participació de poetes en llengua catalana de fora del Principat, aquesta presència es mantingué, si fa no fa, al mateix nivell que la del calendari de l'any anterior: cinc mallorquins –sense comptar els establerts a Barcelona– (no hi ha cap nova incorporació des de Mallorca i sí, en canvi, l'absència de Tomàs Aguiló, que no repetí la participació dels dos primers volums) i quatre valencians⁶⁰¹ –dos dels quals ho feien per primera vegada: Jacint Labaila i Pascual Pérez.⁶⁰² Teodor Llorente aquest cop no hi col·laborà, però parla del

⁵⁹⁹ Eren 29 poesies i només 5 textos en prosa (una rondalla catalana –Maspons–; una traducció d'una rondalla de Roumanilha; un article sobre un passatge de la història medieval catalana –Cutchet–; un altre d'història literària –G. Vidal– i una reflexió sobre l'esperit de la Renaixença –Milà).

⁶⁰⁰ Briz els considerava «los pares del actual renaixement literari del catalá» perquè, raonava, «foren los dos primers qu'escrigueren en llengua d'esta terra» (F.P.B., «Morts», *Calendari Catalá del any 1866*, p. 23-24).

⁶⁰¹ Rafel Ferrer i Bigné, amb el poema «La crehuada dels poetes», reiterà des de València la crítica a la dimensió política de la Renaixença catalana:

Soldats sou d'una idea, Creuhats de Terra-Santa
 ¿Mes aont pera vosaltres está Jerusalem?
 No anéu allá aont vos vullga portar la incerta planta,
 Y ans de deixar les tendes, sapiam tots aont aném
 [...]
 ¿Per qué empunyau les armes? Ma patria no vol guerra
 Ma patria sols desitja la venturosa pau:
 Deixéu puig, als polítichs les lluytes de la terra
 Deixeu la tosca llança per lo llaud suáu.
 [...]

⁶⁰² Labaila hi envià un poema dedicat a Briz, titulat precisament «A en Francesch Pelay Briz», un abrandat elogi del patriotisme de la figura de l'escriptor:

volum en un article a *Las Provincias*.⁶⁰³ A tota aquesta relació de noms, cal afegir-hi la presència, també per primera vegada dins el *Calendari*, d'un poeta provençal, en Josep Roumanilha, de qui se li publicà una rondalla traduïda al català («Deu y Sant Pere») amb tota seguretat per Briz. Possiblement, doncs, des del punt de vista dels noms reunits aquest *Calendari* de 1867 era el més reeixit dels tres que havien sortit fins aleshores.

1.3.2.3. El *Calendari Catalá* de l'any 1868

També amb Josep Roca i Roca en les funcions de redactor dels «Bons recorts», a primers del mes de novembre de 1867 Briz va publicar el nou calendari per a l'any següent, un volum de cent quaranta pàgines amb què es feia un pas més en la consolidació del projecte. Veiem com la premsa, de les salutacions cordials i els aplaudiments per la iniciativa amb què era rebut el *Calendari* els primers anys, estava passant ja a presentar l'almanac com una referència indefugible del catalanisme literari: per exemple, parlant d'aquest nou volum, des del Principat s'escrivia que «[...] á mas de ello sea muestra e indice de cuantos el catalan cultivan, barómetro del renacimiento literario y desarrollo que toma, enseñanza y plantel de noveles, y grato y ameno libro para todos cuantos lo leyeren»; o també des de Mallorca, en un plantejament molt semblant, es deia que «[q]uien desee adquirir idea del movimiento poético de Cataluña, conocer á sus ingenios y juzgar de los progresos que hace la restauracion de su idioma,

¡Oh tú que fás revivre les glories catalanes,
de eixe jardí cullintne un ramellet per any,
y ab ta veu amistosa una flor em demanes,
pera nugarla ab totes les ròses del teu ram.

¡Oh tú en qui l'amor patri brollantne de los llabis
fa bore qu'en ton ánima la fònt te'l naixement,
y ab veu brusenta cantes les glories de tos ávis,
y rebes un pervindre qu'imate sos grans fets.

Tu que ab altres poétes en dolça germania,
Tremolau en los aires un gloriós estandart:
ab una «nova Roma» vostre còr ensomia,
a sovint agruntsantse en ensomits jagants.

[...]

⁶⁰³ LLORENTE, «Bibliografía. Literatura catalana y provenzal».. Hi remarcava la presència dels poetes valencians i celebrava que en les composicions del *Calendari* «esta en grandísima minoria el género predilecto de Víctor Balaguer». La part principal de la breu ressenya era una glossa del contingut de l'article en prosa «Anyorament», de Milà, amb el qual coincidí completament.

lea las compendiosas pero nutridas páginas del Calendari [...]).⁶⁰⁴ Un altre element de valoració positiu recurrent en els comentaris sobre el *Calendari*, especialment visible en el volum d'aquest any, era la seva moralitat. Això és, la premsa conservadora també elogiava la publicació de Briz per la ideologia sana que en destil·lava el contingut («es un libro que puede andar sin riesgo en manos de todos y que puede ser leído por personas mas timoratas»⁶⁰⁵) i, enfront d'altres almanacs coetanis de caire literari, es considerava que era «el mejor de Cataluña [...]» i que «él solo el que puede sostener con honra su pabellon literario. Los demás salvo tal vez ninguna escepcion, nada valen; y si se elimina el santoral que á veces está equivocado, no sirven y son muy perjudiciales».⁶⁰⁶

Dels trenta-quatre col·laboradors de l'any anterior es va passar als quaranta-cinc en el *Calendari* del 1868, un augment important de la participació que esdevé més significatiu encara si tenim en compte que vuit dels autors del 1867 no repetiren, de manera que en realitat la xifra real d'incorporacions era força mes alta –dinou en total–, i ens diu, doncs, de la progressiva implantació del *Calendari*.⁶⁰⁷ En aquest nou calendari pràcticament tots els noms importants de l'any anterior hi tornaven a ser, llevat de Verdaguer, Rubió i Ors i Damas Calvet –els dos primers no tornarien al *Calendari* fins al cap de força anys (1872 i 1878, respectivament)–, i de les dinou incorporacions, només dos autors no eren nous al *Calendari*, mentre que els altres disset hi participaven per primera vegada i la majoria d'aquest tindrien en els anys posteriors un paper

⁶⁰⁴ Les cites corresponen, respectivament, a F. M., *El Manresano*, 1-XII-1867 i JLP, *Diario de Mallorca*, 12-XI-1867 (La font utilitzada és el prospecte de propaganda del *Calendari* de 1868).

⁶⁰⁵ *Eco del Vallés*, núm. 178 (24-XI-1867), p. 2.

⁶⁰⁶ Fernando SELLARÉS, *Crónica de Manresa*, 22-XII-1868 (localitzat dins el prospecte de propaganda esmentat). De fet, els versos menys innocus del *Calendari*, amb els quals Briz podia tenir problemes amb la “censura” de l'època, eren més aviat els de contingut catalanista: en aquest calendari de 1868 hi ha un poema de Jaume Brossa i Reixach, «A Catalunya», en què «per rahons que no han estat en nostra manca, no publiquem lo tercer romans d'eixa composició» (*Calendari* de 1868, p. 120). Molt probablement, entre d'altres “absències”, Briz es referia a l'obligatori escapçament d'aquesta poesia quan en carta a Balaguer parlant del calendari d'aquest any li deia que «[a]ltras cosas mes hi haguera vist en lo calendari si'l fiscal no hi fos.» (Carta sense data, però segurament de primers de gener de 1868. Epistolari Víctor Balaguer. BMVB).

⁶⁰⁷ Aquest quaranta-cinc col·laboradors sumaven un total 55 textos originals, 53 dels quals eren poesies i només dos escrits en prosa (la continuació de l'article històric de Gaietà Vidal sobre els Jocs Florals i un text de Briz de divulgació de costums tradicionals catalans «Cosas que se'n van»). Hi ha altres dos escrits llargs en prosa: l'un sense signar tractant de la festa literària organitzada per William Bonaparte Wyse –«La festa dels trovadors en Provensa»– (la crònica que es fa de la festa és una reproducció traduïda d'un diari de París de l'època, *Opinion Nationale*); i l'altre, el text «Esposició Universal de 1867 en París» en què el seu autor, corresponsal del *Calendari* a l'efemèride, signa tot just “X” (Es podria tractar, molt probablement, de Damas Calvet, assidu col·laborador de l'almanac i que havia estat encarregat per la Diputació de Barcelona per estudiar aquest esdeveniment).

destacat en la Renaixença (entre d'altres, Antoni Aulèstia, F. Miquel i Badia, P. Nanot-Renart o Joaquim Riera i Bertran). El *Calendari* s'afermava, doncs, com a plataforma per on passaven quasi obligatòriament els inicis de moltes carreres literàries de joves escriptors catalanistes. Per altra banda, de fora de Barcelona s'hi incorporaren els germans Joan i Joaquim Sitjar de la Bisbal, entusiastes i constants col·laboradors del *Calendari* des d'aleshores (ambdós participaren en totes les edicions fins a la de 1876); pel que fa a la presència d'autors de fora del Principat –baixà molt lleugerament (onze autors) respecte del 1867– el més remarcable fou la incorporació de dos nous poetes mallorquins, Ramon Picó i Campamar i la poetessa Manuela de los Herreros, i la recuperació d'entre els valencians del seu col·laborador més fidel i important al *Calendari*, Teodor Llorente (per València també hi col·laborà un desconegut J. Viza i Martí –l'hem pogut identificar com a valencià per determinats trets de llengua).

Com a novetat, aquest *Calendari Català del any 1868* incloïa en la plana dos de la publicació una taula general dels autors que havien col·laborat al *Calendari* d'ençà de la seva aparició, la qual cosa ens permet fer un primer balanç provisional en xifres de la participació literària:⁶⁰⁸ un total de cinquanta-vuit escriptors (6 dones i la resta homes) hi havien participat, la majoria d'ells pel cap baix en dues ocasions (només vuit autors ho havien fet en les quatre edicions publicades: M. Aguiló, V. Balaguer, F. Bartrina, F.P. Briz, E.C. Girbal, J. Rosselló i els dos germans Vidal i Valenciano). Cap dels poetes que ja eren coneguts abans dels Jocs o els que ho foren en els primers anys després de la restauració, hi havia deixat de participar en alguna ocasió i, d'altra banda, una bona colla de nous escriptors s'hi havia donat a conèixer –o pràcticament– (A. Aulèstia, C. Barallat, F. Bartrina, Maria de Bell-lloch, Jaume Brossa i Reixach, Francesc Maspons i Labrós, F. Miquel i Badia, A. Molins i Sirera, J. Montserrat, P. Nanot i Renart, J. Palau i d'Huguet, R. Picó i Campamar, J. Riera i Bertran, J. Roca i Roca, F. Ubach i Vinyeta i Jacint Verdaguer). Per territoris, el balanç era el següent: quaranta autors del Principat (vint-i-set de Barcelona); onze de Mallorca; cinc valencians i 2 de fora del domini lingüístic (J. Roumanilha i W. Bonaparte-Wyse).⁶⁰⁹ El nombre de composicions

⁶⁰⁸ Aquesta taula només va aparèixer aquest any. Un inexplicable «pudor» de Briz feia que el seu nom no aparegués en la taula d'autors; sí, en canvi, que hi sortia el seu pseudònim «Lo trovador del Monseny», amb què va signar algunes poesies.

⁶⁰⁹ Per als col·laboradors que no eren de Barcelona, és a dir, de la resta del Principat, Mallorca, València o de fora el domini lingüístic català, es feia constar entre parèntesi la procedència. Josep Pons i Gallarza no constava en aquest índex com a poeta mallorquí, tot i que aquest signava el seu poema («Los

originals presentades en aquests quatre anys arribava a cent quaranta-quatre, i pel que fa al gènere literari, cap sorpresa: quatre anys de *Calendari* confirmen el caràcter eminentment poètic de la Renaixença literària aleshores, ja que només disset col·laboracions d'aquest quasi centenar i mig eren textos en prosa (només dos de prosa narrativa de ficció).

1.3.2.4. El *Calendari Català* de l'any 1869

Dins del que podríem establir com un primer tram de la trajectòria històrica del *Calendari* –els anys seixanta–, i atenent exclusivament al nombre de col·laboracions literàries, el cinquè any de publicació marcarà el moment de màxima plenitud del projecte de Briz. El *Calendari Català del any 1869*, que va aparèixer durant la segona quinzena de novembre (no podem precisar-ne la data exacta), era un volum de 119 pàgines que comptava amb la presència d'Antoni Careta i Vidal, que hi substituïa Josep Roca, en les funcions de redactor de la publicació.⁶¹⁰

L'aparició de *Lo Gay Saber* a primers de 1868 ens permet, com en cap altre any, reconstruir amb força exactitud tot el procés de preparació d'aquest nou calendari fins a la seva publicació. Briz aprofitarà la revista per mantenir el públic catalanista informat en tot moment de l'estat d'elaboració del *Calendari* per a l'any 1869, amb la qual cosa aconseguirà donar a l'almanac una publicitat que no havia tingut en cap de les edicions anteriors. Així doncs, l'1 de juliol de 1868 una «nova» de *Lo Gay Saber* informava que «[l]o primer d'aquest mes se comensarán á repartir entre'ls escriptors catalans las targetas d'avis per lo Calendari Catalá de 1869» i esperava que, com en els anys anteriors, hi hagués una alta participació. Dos mesos més tard es donava notícia del bon ritme amb què s'anaven rebent les col·laboracions per al *Calendari* i es destacava que entre els molts autors que hi havien fet arribar una composició «s'hi conten En Manel Milá, en Joseph Lluís Pons y Gallarza, en Guillem Forteza, en Lluís Roca, en Antoni de Bofarull, en Francesch Morera y en Damas Calvet», per la qual cosa, deien, «las

tarongers de Soller») indicant la seva procedència mallorquina. Víctor Balaguer sembla que defensava la mallorquinitat de Pons en contra del parer de Briz que creia que calia considerar-lo poeta català: «Y á proposit», escrivia Briz al poeta a punt de tornar de l'exili, «¿perqu' l conta per mallorquí á Pons? Es catalá, es fill de Catalunya y no de Mallorca».

⁶¹⁰ La substitució s'explicaria perquè Briz degué oferir a Roca i Roca, amb més experiència en tasques de redacció, la secretaria de redacció de *Lo Gay Saber*, que l'acceptà. La vacant que aquest deixà en el *Calendari* se li oferí, al seu torn, a Careta, que d'aleshores endavant esdevindria l'"home de confiança" de Briz.

composicions rebudas fan esperar ab fonament que aquest será un dels millors anys dels *Calendaris Catalans* exits». ⁶¹¹ Amb tot, Briz, abans de tancar definitivament el termini d'admissió d'originals, i no content potser amb el silenci d'alguns dels col·laboradors amb qui comptava (¿Balaguer, Aguiló, Verdaguer?), féu una crida en el número de primer d'octubre, a través del secretari de redacció de *Lo Gay* –J. Roca i Roca–, per aconseguir el major nombre possible de participació. ⁶¹² Poques setmanes més tard, amb el procés d'impressió ja en marxa, s'informava que «passan de quaranta las composicions en prosa y vers que enguany ha rebut lo editor Roca pèl Calendari Catalá, todas ellas degudas á las firmas mes acreditadas de nostres primers poetas y dels joves mes ventajosamente coneguts en la republica de las llettras». ⁶¹³ I finalment, el primer de desembre de 1868 es notificava que el nou calendari ja era al carrer i s'aprofitava l'ocasió per elogiar una publicació de la qual es deia que «com mes va mes desitjada de tothom» i «[n]o'ns estranya aquesta amor que li du'l poble, atesos lo triat de sas composicions y lo escullit y nombrós de las firmas que en ell hi prenen part. Qui vulla tenir coneixensa del vertader moviment literari de nostra estimada llenga, té de comprar de precís lo Calendari: en ell en germanal aplech s'hi troba á tots los poetas que en nostra parla escrihuen». ⁶¹⁴ La nota continuava amb una relació completa dels autors que hi col·laboraven i instant els subscriptors de *Lo Gay Saber* a comprar-lo.

Des de dins de la pròpia empresa i durant força mesos, doncs, es va anar projectant una imatge del *Calendari* com un dels esdeveniments literaris més importants de la Renaixença que cap catalanista havia de deixar escapar, i en darrer terme aquest nou calendari no devia decebre les expectatives que hagués pogut anar creant en el seu públic potencial ja que era un volum remarcable. Objectivament, el que el feia superior als dels altres anys era que és el que havia tingut una participació més alta fins aleshores: cinquanta-un autors, tot i les absències importants de poetes com Marià Aguiló i Victor Balaguer que hi havien col·laborat sempre. Per altra banda, des de la premsa vigatana es

⁶¹¹ «Novas», *LGS*, 1a època, any I, núm. 13 (1-IX-1868), p. 104. La nota de propaganda també incloïa un elogi de la figura de l'editor de Joan Roca i Bros, el qual «no perdona res per ferla digne de las personas que hi escrihuen: mereix esser llohat lo dit editor per la afició que porta á la llenga catalana. Ell es lo qui mes llibres catalans ha donat á la estampa».

⁶¹² A primers d'octubre, llegim el «Reclam» següent a la contraportada de la revista: «Si per oblit ó altra causa ha deixat de rebre la invitació per escriure al *Calendari Catalá* cap dels qu'ls altres anys hi escrivian, válganli las presents ratllas per invitació y estiga cert de que si remet algun treball, ab molt plaher será publicat en lo sobre dit llibre» («Reclam», *LGS*, 1ª època, any I, núm. 15 (1-X-1868), p.120.

⁶¹³ «Novas», *LGS*, 1a època, any I, núm. 17 (1-XI-1868), p. 142

⁶¹⁴ «Novas», *LGS*, 1a època, any I, núm. 19 (1-XII-1868), p. 152.

lamentà «no encontrar ninguno de nuestros poetas vicences en el catálogo de los que han contribuido á la formación del Calendari»,⁶¹⁵ i molt especialment, es planyien que no hi fos Verdaguer, qui «a su aparición supo ya conquistarse uno de los primeros puestos entre los poetas catalanes, y que en otros años ha representado dignamente nuestra patria». A ell i a la resta de poetes que s'abstenien de participar-hi els instaven a deixar «este retraimiento» i se'ls alliçonava: «que no la modestia se opone á la publicidad, y no quieran que sus cantos queden sumidos en el olvido, que no les ha dado el cielo el fuego de la poesia para tenerlo escondido, y privar á su patria de la honra que puedan darle sus cantos».⁶¹⁶

Tres aspectes ens semblen especialment remarcables de la col·laboració literària d'aquest any i que ens donen la mesura de la importància que anava guanyant la publicació:

Primer: només hi havia tres “baixes” respecte de l'any anterior (a part dels dos autors esmentats, tampoc hi col·laborà Josep Palau d'Huguet); segon: tots els escriptors nous de l'any anterior mantenien la seva col·laboració, la qual cosa confirma l'aparició d'una nova generació d'escriptors de la Renaixença; i tercer: en tota la trajectòria del *Calendari*, aquest any va ser el que hi va haver una participació més alta d'autors de fora del Principat: dinou col·laboradors; i a més, per primera vegada la proporció entre mallorquins i valencians era equilibrada: deu i nou respectivament. L'increment important va venir sobretot per la banda de València, amb sis autors que ho feien per primera vegada (i única la majoria d'ells), entre els quals només cal destacar J. Arroyo i Almela, V. W. Querol i Eduard Escalante, mentre que els altres tres eren, molt segurament, poetes ocasionals de molt poc o cap nivell literari que no han passat a la història; per altra banda, des del camp mallorquí hi col·laboraven per primera vegada Margarida Caymari, Gabriel Maura i Josep Taronjí, llista que hauria pogut ser més àmplia si la composició que hi va enviar Tomàs Forteza s'hagués publicat.⁶¹⁷

⁶¹⁵ L'apreciació no és del tot correcta ja que hi havia una poesia de Jaume Collell, «Aubada y posta de sol».

⁶¹⁶ *Eco de la Montaña*, 24-XI-1868. Hem localitzat aquest text en les «Fitxes de la Renaixença» de Josep M. de Casacuberta. BC.

⁶¹⁷ El poeta de Palma Tomàs Forteza va enviar una poesia per al *Calendari* de 1869 després que Briz el convidés a participar-hi per primera vegada. En carta del 14 de setembre de 1868 a Marià Aguiló li enviava la poesia «*La Sequedat*» i li demanava que «tenga la bondad de examinarla y si li pareix que pot pasar tirarla en el correu per a insertarla en lo *Calendari Catalá*» [Fons Marià Aguiló i Fuster. BC]; en una altra carta de la mateixa data escrivia a Briz «[a]graintli de tot cór l'honrosa invitació que per escriurer alguna cosa en el *Calendari Catalá* se digná ferme, li remet l'adjunta composició que'm sap greu que no

1.3.3. La trajectòria del *Calendari* entre 1870 i 1874: davallada de la participació

Els primers setanta es trencarà una mica la línia ascendent del *Calendari* dels anys immediatament anteriors i la publicació experimentarà una petita crisi de participació, més acusada entre 1871 i 1873 i no tant el 1874, quan començarà una lleugera recuperació que el calendari de 1875 confirmarà del tot, amb una participació ben alta una altra vegada, motivada, creiem, per les circumstàncies especials que l'envoltaren i que foren provocades pel mateix *Briz* amb el “tour de force” dut a terme en exigir una determinada ortografia als escriptors. Per altra banda, tot i aquesta relativa caiguda de les col·laboracions, els calendaris d'aquests anys consoliden la publicació que segueix essent una plataforma de projecció d'escriptors i, segons un dels crítics que prestà més atenció durant aquests anys al *Calendari* –Francesc Miquel i Badia–, una publicació necessària en la mesura que funcionava, deia el crític, com un mirall de l'autèntica literatura catalana renaixent.

1.3.3.1. El *Calendari Català* de l'any 1870

Si les circumstàncies de la vida pública de la societat catalana derivades de la revolució de setembre sembla que foren força determinants per a la desaparició de *Lo Gay Saber* (vegeu el darrer número de 10 de novembre de 1869 que atribuïa la suspensió de la publicació, entre d'altres raons, al «bull polítich que avuy tot ho ofega»), aquestes mateixes circumstàncies, però, tot i la incertesa sobre el futur del *Calendari* creada pel final de la revista,⁶¹⁸ no impediren finalment la publicació de l'edició per a l'any 1870, un volum de només noranta-sis pàgines (el menys extens fins aleshores) que degué sortir entre novembre i desembre de 1869.⁶¹⁹ Amb tot, aquestes circumstàncies sí que podrien haver afectat la forma habitual de preparar el calendari: sabem que aquest any

sia prou digna d'estar entre las bellíssimas poesias que segurament enriquiran las columnas del dit *Calendari*» (carta del 14 de setembre de 1868 de T. Forteza a F.P. Briz dins el fons esmentat). Per raons que desconeixem aquesta poesia no sortí al *Calendari*, i Forteza en manifestà la seva sorpresa a Aguiló en una carta de 22 de desembre en què també s'estranyava que no hi fos el nom del seu conterrani i afirmava, sobre el contingut del volum, que hi havia poques composicions bones i que les més reeixides, en general, eren les dels mallorquins (Fons Marià Aguiló i Fuster. BC).

⁶¹⁸ Tomàs Forteza, que també havia enviat poesia aquell any es preguntava què passaria amb el *Calendari*: «He sabut ab pena la mort del gay saber; l'ha mort la política? Sortirà'l *Calendari Català*?» (Carta sense data –posterior pel cap baix al 10-XI-1869– de Tomàs Forteza a Marià Aguiló. Fons Marià Aguiló i Fuster. BC).

⁶¹⁹ Aquest darrer número de *Lo Gay Saber* de 10 de novembre no donava notícia de la publicació del *Calendari*, per tant, cal pensar que encara trigà unes setmanes a sortir (la recerca que hem fet en la premsa general –*Diario de Barcelona* i altres– no ha servit per poder fixar amb més exactitud la data de publicació).

Briz no envià invitació personal als escriptors sinó que aquest sistema se substituï per una crida pública a la participació des de les planes de *Lo Gay Saber* a mitjan de mes d'agost de 1869 («Per las presentas ratllas se invita á tots los trobadors escriptors catalans, Mallorquins i Valencians que's dignin omplir las planas del Calendari catalá del any 1870, porque tingan la bondad de trametre las composicions á casa del colector [...]. Nos passará targeta especial. Se'ls prega que fassin per manera de trametre sos travalls abans del primer de Octubre»⁶²⁰). I, en darrer terme, el «bull polítich» potser explicaria, sinó del tot sí parcialment, que la participació d'escriptors en el calendari fos inferior a la de l'any anterior: dels cinquanta-un de 1869 es passà als vint-i-cinc d'aquesta edició, una xifra, però, que no corresponia a la resposta real que havia tingut Briz, que fou molt més alta:

Devem fer constar abans de concloure, que la falta d'espai no'ns ha permés publicar alguns travalls deguts á las plomas dels senyors Bartomeu Ferrá, Eduart Vidal, Jascinto Verdagner, Eussebi Anglora, Joseph Masferrer, Antoni Molins, Francesch Masferrer, M. Vidal, Claudi Girbal, F. Pirozzini, S. Genis, E. Gelabert y alguns altres. Molt nos ha dolgut; empero com per la necessitat no hi ha lley, mes qu'haja estat ab molt greu, nos hem vist obligats á no poderlos proporcionar un digne lloch entre los travalls publicats, que prou se'l mereixian.⁶²¹

Desconeixem perquè la falta d'espai deixà fora les composicions d'aquests autors i no pas les d'uns altres, però cal pensar que les publicades arribaren primer a mans de Briz i que aquest, i no un altre, fou el criteri de selecció. Fos com fos, ens adonem que en realitat la davallada en la participació respecte del calendari anterior no era tant forta com podria semblar, ja que considerant totes les composicions enviades (publicades o no) la xifra total dels que respongueren a la crida del *Calendari* de 1870 fou de trenta-set escriptors.

Francesc Miquel i Badia, que en féu una ressenya crítica al *Diario de Barcelona*,⁶²² remarcava que la major modèstia del volum quant a extensió no era en detriment de la qualitat perquè considerava que «es quizás un conjunto mas selecto, y

⁶²⁰ «Novas», *Lo Gay Saber*, 1a època, any II, núm. 35 (20-VIII-1869), p. 280). Setmanes més tard, a finals de setembre, s'informava els lectors de la revista que «[j]a s'ha comensat a estampar lo Calendari de 1870, en ell hi figurarán com de costum las firmas de nostres mes coneguts y aplaudits escriptors y poetas catalans, mallorquins y valencians» [«Novas», *Lgs*, 1a època, any II, núm. 37 (30-IX-1869), p. 296].

⁶²¹ *Calendari Catalá del any 1870*, p. 96 (Era una nota de la redacció impresa al final del darrer full del calendari).

⁶²² F. M. y B., [*Calendari Catalá del any 1870*], *DdB*, 22-I-1870.

como los otros encierra composiciones en prosa y verso de subido valor», entre les quals destacava «dos preciosísimas poesias de los Srs. D. Manuel Milá y Fontanals y D. Mariano Aguiló, tan ricas en conceptos elevados, como perfectas en la forma, y així mateix els «stramps robustos en el fondo y en la forma de D. Francisco Pelayo Briz». Així mateix, destacava la superioritat del *Calendari* enfront dels volums dels Jocs perquè la publicació de Briz permetia donar compte de forma més real de l'estat i el desenvolupament de la literatura catalana renaixent ja que podia incloure una diversitat major de composicions que «por su corta extensión ó por su índole no pueden entrar en concurso para los premios de los Juegos Florales y que sin embargo se distinguen por cualidades de pensamiento y de estilo» y que al costat d'altres de «mayor aliento contribuyen a caracterizar la variada fisonomía de la literatura de nuestros días». ⁶²³ El *Calendari*, doncs, no era vist només com un complement literaria dels Jocs, sinó com un instrument poderós per a l'ampliació de la “moderna” literatura en català.

En aquest nou calendari hi participaren per primera vegada Albert de Quintana i Tomàs Forteza, amb sengles poesies, un joveníssim i principiant poeta gironí, Joan B. Ferrer, ⁶²⁴ i dos escriptors l'aportació dels quals a partir d'aleshores significà un guany en prosa d'autor (narrativa i assaig erudit) per al *Calendari*: Josep d'Argullol i Andreu Balaguer, amb els textos «La vetllada», un quadre de costums de muntanya, i «Una història inèdita i un enginy náutich», una descripció erudita de dos manuscrits dels segles XV i XVI, respectivament. Per altra banda, cal destacar l'absència d'escriptors valencians en aquest nou calendari, mentre que els mallorquins sí que hi foren presents amb sis autors –Aguiló hi tornà després de no haver-hi participat l'any anterior– que podrien haver estat set si la composició de Bartomeu Ferrà –que s'estrenava com a autor del *Calendari*– s'hagués publicat. També ens sembla remarcable que entre les composicions enviades però no publicades hi torni a figurar el nom de Verdager i al costat d'aquests els germans Masferrer de Vic, la “participació” dels quals podria ser

⁶²³ Recordem que no era la primera vegada que Miquel i Badia destacava el paper del *Calendari* per sobre del llibre de les composicions premiades als Jocs (cf. nota 597).

⁶²⁴ Joan Baptista Ferrer i Esteve (Girona, 1851-1901). Molt probablement es donà a conèixer literàriament aquest any al *Calendari*. Tornaria a col·laborar en totes les edicions entre 1872 i 1875, en la de 1877 i en les de 1879 i 1880. La seva significació dins el *Calendari* rau en el fet que fou un dels dos poetes de la ciutat de Girona, al costat d'Enric C. Girbal, que hi col·laborà. És esmentat a Pep VILA, «La Renaixença a Girona», *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença (18-22 de desembre de 1984)*, I, Barcelona: Curial, 1992, p. 189-213, en l'apartat d'apèndix «Cronologia Cultural gironina del segle XIX». D'altra banda, al *Calendari* de 1874 hi va aparèixer una poesia del metge gironí Josep Ametller i Viñas dedicada a Joan Sitjar.

interpretada com una reacció a la crítica que l'any anterior havia fet l'*Eco de la Montaña* al retraïment literari dels vigatans.

1.3.3.2. El *Calendari Catalá* de l'any 1871

La preparació del calendari de l'any 1871 es va veure afectada per l'epidèmia de pesta negra que des de l'estiu de 1870 castigava Barcelona i que obligà Briz a buscar refugi fora des d'on seguí treballant amb força dificultats per poder-ne tancar l'edició i aconseguir les col·laboracions demanades.⁶²⁵ Malgrat aquestes circumstàncies adverses, Briz no renuncià a tirar endavant el calendari de l'any però sí que es veié obligat a alentir enormement el procés d'elaboració: «Lo Calendari Catalá diu que's va fent. En Briz es á San Pere de Bigas y de alla estant diu que'l dirigeix» escrivia Joan Montserrat el 8 de novembre de 1870 a Francesc Ubach i Vinyeta i afegia que «l'altre día [Briz] va escriurer á Roca que li enviés quelcom y que li digués lo paradero del amich Careta, pero no sabém hont es ni hont para».⁶²⁶ Briz, doncs, des de Riells estant no havia abandonat el projecte i, efectivament, sabem que informava per carta els escriptors de l'estat d'elaboració en què es trobava el calendari i seguia “empaitant”-los perquè hi col·laboressin: a finals de mes d'octubre Briz escrivia a Marià Aguiló, que era a Vic, que ja en tenia «dos fulls tirats y un a punt de serho y dos mes a l'estampa» i aprofitava per reclamar-li poesia per al calendari i, encara, li demanava «que si veu (com deurá veure sens dupte) als del desmay los pregui en nom meu de que m'endressin alguna coseta. S'enten no tots si no aquells que ja hi venen figurant d'altres anys com son en Verdagner, Collell y no sè si cap mes» i «[t]ambé si tenia cap composició de coneguts de V. ja catalans ó mallorquins (potser ne tinga alguna de Forteza) que s'ho valga y me la vol enviar li'n seré agrahit»;⁶²⁷ i semblantment, en carta sense data però molt propera en el temps a la que envià a Aguiló, Briz escrivia a Pons i Gallarza informant-lo que era fora a causa «del vòmit negre» i sobretot per «pregarli que tant V. com los demás poetes mallorquins m'afavorescan pel calendari d'enguany que ja hauria sortit si no fos lo ja nomenat mes amunt» i afegia en termes quasi idèntics als que havia emprat amb Aguiló que «[n]e tinch dos fulls tirats y un ó dos més a punt de compaginar». Però a mesura

⁶²⁵ Briz havia enviat les targetes d'invitació per al *Calendari* el mes de juliol (cf. carta de Joaquim Riera i Bertran de 19 de juliol a Francesc Ubach i Vinyeta. Fons Francesc Ubach i Vinyeta. BC).

⁶²⁶ Carta de Joan Montserrat a F. Ubach i Vinyeta (Fons Francesc Ubach i Vinyeta. BC).

⁶²⁷ Carta de Francesc Pelai Briz a Marià Aguiló (Fons Marià Aguiló i Fuster. BC). Sense datar, però no és anterior al 17 d'octubre de 1870, que és la data de recepció de la carta per part d'Aguiló (surt escrita en llapis al capdamunt del text).

que passaven els mesos, el calendari no sortia, fins al punt que les primeres setmanes de l'any nou alguns escriptors que havien enviat la seva col·laboració arribaren a pensar que ja no es publicaria.⁶²⁸ A mitjan febrer de 1871, però, des de *La Renaxensa* s'anunciava que tenien notícia que el calendari apareixeria de forma imminent i expressaven el desig que així fos perquè «fa algun temps que dita publicació es esperada per tots los aymants de nostra literatura».⁶²⁹ El 8 de març finalment, ara des del *Diario de Barcelona*, ja es donava compte de la publicació tot justificant-ne les causes del retard.

El *Calendari Catalá del any 1871* era un volum una mica més extens que l'anterior –cent dotze pàgines– i va comptar amb la col·laboració de vint-i-set escriptors, la segona xifra més baixa de participació –juntament amb el de 1866– d'ença la fundació de l'almanac, però que caldria considerar satisfactòria després de veure el context poc favorable en què Briz va haver de preparar-lo. No obtingué les col·laboracions desitjades de Marià Aguiló, Pons i Gallarza ni Verdaguer, però sí que pogué comptar amb les de Jaume Collell, d'Antoni Careta –que també signava com a redactor els «Bons recorts»–, Roca i Roca i, entre les dels mallorquins demanades a Pons, amb les de Tomàs Forteza i Margarida Caymari. D'altra banda, Milà, que havia col·laborat en quasi totes les edicions, aquesta vegada no hi era, i Víctor Balaguer ja feia dues edicions que no hi participava; però, en canvi, el *Calendari* seguia mantenint un nucli fidel i constant de col·laboradors, alguns des de bon principi (M.V. Amer, V. Penya o Eduard Vidal i Valenciano) i d'altres incorporats al *Calendari* en moments diferents, autors de la nova generació literària sorgida a partir dels Jocs i que en aquells anys el *Calendari* contribuïa també a projectar (entre d'altres, Maria de Bell-lloch, Francesc Maspons i Labrós, Joaquim Riera i Bertran o Francesc Ubach i Vinyeta); per altra banda, també es mantenien en el calendari d'aquest any els dos autors en prosa incorporats a l'edició anterior (l'historiador i erudit Andreu Balaguer i el narrador costumista Josep d'Argullol). Pel que fa a la presència dels poetes de Mallorca i València, s'accentuà una mica més la davallada experimentada en el volum de 1870: només cinc mallorquins i, per segon any consecutiu, cap valencià. Amb tot i aquesta

⁶²⁸ «Escuso parlarte del Calendari porque sembra qu'aquest any se descuida de sortir» (Carta de Joaquim Riera i Bertran a F. Ubach i Vinyeta de 13 de gener de 1871. Fons Francesc Ubach i Vinyeta. BC)

⁶²⁹ «Novas», *LR*, any I, núm. 2 (15-II-1871), p. 28.

exigua representació, l'única incorporació d'un escriptor nou al calendari d'aquell any, juntament amb el poeta del Principat Felip Pirozzini, vingué de Mallorca en la figura de Bartomeu Ferrà, que l'any anterior, com ja hem dit, hi envià col·laboració però no sortí publicada.⁶³⁰

Aquests primers anys setanta, Francesc Miquel i Badia sembla erigir-se com el crític oficial del *Calendari* amb l'objectiu últim de defensar aferrissadament l'orientació literària i ideològica de la Renaixença de la qual aquesta publicació n'era paradigma. Altra vegada, doncs, ara des de les pàgines de *La Renaxensa*, el crític s'ocupava del calendari de Briz en una ressenya força extensa⁶³¹ en la primera part de la qual ponderava els valors d'una publicació que tenia la virtut d'aplegar en un sol volum moltes composicions que altrament es perdrien, disperses en diaris o revistes, o quedarien inèdites en les carteres dels escriptors, i en conseqüència el *Calendari* podia oferir sempre als seus lectors «un atractiu major del que acostuman á oferir las coleccions de poesías originals de un sol autor», és a dir, pel crític l'atractiu d'un llibre col·lectiu com aquest es trobava en la varietat dels temes, dels pensaments, de l'estil i fins i tot de llenguatge de les composicions que s'hi aplegaven, totes elles amb «fermas qualitats lliterarias y políticas». Però és que, a més, aquesta varietat, constatava, descansava sobre un fons comú de principis i desitjos compartits per tots els poetes catalans «sobre lo que fá la sava de l'esperit català, sobre lo que constitueix las arrels y lo tronch de la moderna renaixensa» i que el calendari de l'any 1871, escrivia Miquel i Badia, reflectia perfectament.⁶³² En la segona part de la ressenya, després de deixar clar que en el calendari d'aquell any totes les composicions aplegades eren dignes de ser-hi, feia un repàs ràpid del contingut del volum, i d'entre les composicions en vers destacava sobretot la poesia «Ma vinya» de Joaquim Riera i Bertran («una preciosa mostra de sensillesa idilica; pareix nascuda en Grecia, encesa un poch per Lord Byron ó los

⁶³⁰ Aportació destacable, la de Ferrà, perquè contribuí una mica a agumentar la prosa d'autor del *Calendari* amb «Plants d'Amor».

⁶³¹ F. MIQUEL BADIA, «Calendari Català de l'any 1871», *LR*, any I, núm. 4 (15-III-1871), p. 50-51.

⁶³² «Hi ha algú entre tots los que conrean la llengua de Llull y de Ausias March que no admirí los fets d'aquells prohoms de la nostra terra [...]? ¿Hi ha algú que no desitji mantenir y reviscolar, si es posible aquella llar catalana, en la qual lo avi era lo verdader *pater familias* [...]? ¿Hi ha algú que no vulga veurer en nostre temps, en mitg de la bullenta tempestat social y política que nostra patria experimenta, aquell caràcter català, pero resolt en los perills, mantenedor de la paraula fiel á sas creencias religiosas y políticas [...]? Donchs bé, aquesta unitat aquestos desitjos se veuen en lo Calendari català de l'any 1871».

moderns cantors de Provensa, y sublimada per lo esprit de patria y de religió que tan bé expressa la derrera estrofa») i altres «bonicas composicions en las quals hi resplandeix la habilitat del poeta y lo sentiment del bon catalá». També feia notar la presència de traduccions al català de composicions poètiques, tot expressant el desig que no s'abandonés aquesta via per seguir enriquint «lo tresor de la literatura moderna catalana», i finalment, feia referència als escrits en prosa, d'entre els quals celebrava especialment les dues mostres de prosa narrativa, la «encisadora rondalla» de F. Maspons i «un quadro de costums, de verdaderas costums catalanas» de Josep d'Argullol que posava com a model per als realistes alhora de descriure la realitat «sens treurerne res y tot posanthi la mes natural y elevada poesia». En darrer terme i com a conclusió, exalçava el conjunt de les composicions aplegades al calendari d'aquell any perquè «no sols [estan] escritas en catalá sino inspiradas en lo mes purissim esperit de la nostra terra benvolguda».

1.3.3.3. El *Calendari Catalá* de l'any 1872

El 15 de gener de 1872 la revista *La Renaxensa* informava que «[j]a ha vist la llum pública lo Calendari pera l'any 1872 que de tants anys y ab tanta constancia ve publicant lo ferm catalanista D. Francesch Pelay Briz». El calendari tenia exactament la mateixa extensió que l'anterior –cent dotze planes– i una participació d'escriptors lleugerament superior, trenta-un. No disposem de gaires dades sobre la preparació d'aquest volum, però ens consta que, com d'habitud, Briz s'esforçava per aconseguir per al calendari col·laboracions interessants d'arreu del domini lingüístic amb sort diversa.⁶³³ Després d'haver-ho fet els darrers anys, Antoni Careta no redactà la secció «Bons recorts» (tampoc no presentà composició en aquest volum), que no anava signada, però el més probable és que Briz en fos l'autor. Pel que fa als col·laboradors literaris, aquesta edició del *Calendari* recuperava les signatures de prestigi de Milà i Aguiló, la de Jacint Verdager i, com ja passava en l'anterior, aconseguia mantenir un

⁶³³ Picó i Campamar fou invitat per carta per Briz però no hi participà (cf. carta de Ramon Picó i Campamar a Marià Aguiló del 19 d'agost de 1871. Fons Marià Aguiló i Fuster. BC). En canvi, Mateu Obrador, que havia visitat personalment Briz durant el procés de preparació d'aquest calendari, sí que hi col·laborà i, a més, assumí un compromís que com es desprèn del que escrivia en carta de 7 de novembre de 1871 a Manuel Milà sembla que va complir: «[p]odria dir a n'el Sr. Briz qu'aquest correu qui ve crech poderli enviar poesias d'alguns poetes mallorquins per lo seu Almanach, cumplint aixi l'encarrech que m'va fer lo juny passat, que vaig esser a Barcelona» (*Epistolari d'en M. Milà i Fontanals. Correspondència recollida i anotada per L. Nicolau d'Olwer, Tom I. 1840-1874*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1922, p. 133). No sabem quines podrien haver estat aquestes poesies.

gruix d'autors fidels en què hi havia representades totes les generacions literàries de la Renaixença. Dos escriptors, Mateu Obrador i Frederic Soler –amb un fragment del drama «Lo rector de Vallfogona– hi col·laboraven per primera vegada i tornava haver-hi, tot i que testimonial, presència de poetes de València en la figura de Ferrer i Bigné, que des d'aleshores ja no deixaria de col·laborar-hi pràcticament fins a la desaparició de la publicació. Els mallorquins, doncs, amb set autors seguien tenint la majoria en el *Calendari* pel que fa a la representació d'escriptors de fora del Principat (Pere d'A. Penya tornava a col·laborar-hi després de no fer-ho des del calendari de 1866).

Com els altres anys, el gruix d'aquestes col·laboracions literàries eren de poesia, mentre que les composicions en prosa hi seguien essent en un nombre força reduït tot i un petit increment respecte dels anys seixanta. En efecte, els calendaris d'aquests anys, i en particular el de 1872, reflecteixen la progressiva entrada de la llengua catalana en el camp de la prosa (narrativa, històrica, assaig polític...), però en termes quantitius la presència dels escrits en prosa és encara poc important,⁶³⁴ i creiem que no és atribuïble tan sols a les causes literàries –manca d'autors; major prestigi de la poesia...– i sociolingüístiques –reducció de funcions del català– generalment adduïdes per al conjunt de la literatura catalana de l'època. Autors que aquests anys col·laboren al *Calendari* només com a poetes, per exemple Joaquim Riera i Bertran i Maria de Belllloch, ho fan coetàniament també com a prosistes a *La Renaxensa*, la qual cosa ens fa pensar que també hi ha factors inherents a la publicació que potser ens ajudarien a entendre la poca presència de la prosa d'autor en el *Calendari Català* (el format petit i la periodicitat anual; l'interès per part de Briz de comptar amb una representació àmplia d'escriptors, la qual cosa, lògicament, limitava l'espai disponible per a cada un d'ells; la possible percepció per part dels escriptors que el *Calendari* era una publicació sobretot poètica, etc.)

Per tercer any consecutiu, el crític Francesc Miquel i Badia féu des de la secció de crítica literària de *La Renaxensa* la ressenya del volum de l'any,⁶³⁵ en la qual reiterava les línies mestres del seu pensament sobre el *Calendari* en particular i la

⁶³⁴ En efecte, si observem els escrits en prosa del calendari de 1872 trobarem una varietat notable de gèneres, però que en total només sumen set textos: una narració sobre un fons popular –Briz–; un quadre de costums de muntanya –Argullol–; una narració costumista –G. Vidal–; una narració sobre un fet històric contemporani –Maspons i Labrós–; un estudi d'història literària –A. Balaguer–; dos breus assajos sobre política –Joaquim Sitjar i O. Sollers (pseudònim)–

⁶³⁵ F. MIQUEL Y BADIA, «Bibliografia. Calendari Català per l'any 1872 », *LR*, any II, núm. 1 (I-II-1872), p. [7]-9.

literatura catalana renaixent en general que ja havia formulat en la crítica de l'any anterior («Tal volta no hi ha llibre entre los molts que s'estampan en la nostra materna llengua, que tant verament descriguia los sentiments y desitjos dels conreadors de la literatura catalana, com lo Calendari [...]»; «[e]n lo aplech de treballs que forman lo Calendari de 1872 s'hi troba lo esperit que los cors catalans han de alimentar si volen que sas institucions no caiguian per terra, que sa llengua no moria, y que no s'esbarrien de la memoria dels veniders los fets virtuosos y heroichs dels nostres pares»). Unes setmanes abans d'aquesta ressenya, en un registre més informatiu però tan ideològic com el de l'article publicat a *La Renaxensa*, Miquel i Badia des del «Brusi» informava els lectors de la publicació del calendari i els en recomanava la lectura per l'amenitat i la varietat dels treballs que hom hi podia trobar i per ser «un conjunto de elevación de sentimientos, de espíritu religioso, de amor patrio, de amor á la familia que imprimen en todos los escritos una vida y atractivo superiores al que podrían darles por si solas las creaciones de la imaginación ó las bellezas del lenguaje».⁶³⁶

1.3.3.4. El *Calendari Catalá* de l'any 1873

Per carta de Briz a Josep Lluís Pons i Gallarza⁶³⁷ sabem que es van començar a enviar les invitacions per al *Calendari* de 1873 el mes d'abril de l'any anterior i que durant l'agost encara hi havia escriptors que en rebien.⁶³⁸ A mitjans de novembre el calendari ja havia començat a imprimir-se, tot i que el col·lector encara no havia reunit suficient material però maldava per aconseguir-lo,⁶³⁹ per la qual cosa encara trigaria unes setmanes a enllestir-se l'edició del volum que no va poder sortir en els terminis en què acostumava a fer-ho sinó amb un retard encara més gran que el de 1872: a finals de gener o primers de febrer (el 15 de febrer de 1873 *La Renaxensa* n'anunciava la publicació). El *Calendari* de 1873, amb els «Bons recorts» sense signar, aplegava un nombre d'escriptors quasi idèntic al de l'any anterior, trenta signatures, de les quals vint eren d'autors dels Principat (Briz, Calvet, Collell, Maspons, Milà, Riera, Roca i Roca,

⁶³⁶ F. M. y B., *DdB*, 21-I-1872.

⁶³⁷ En aquesta mateixa carta de 2 d'abril de 1872 Briz li feia arribar invitacions per a d'altres escriptors mallorquins i demanava a Pons que els les fes arribar: «[...] no sols li tramet la invitació per V. pel Calendari si no que á més á més (y si no és causarli treball) en lo mateix plech hi trovará las de la Herreros, Caymari, Ferrá, Forteza, Maura y Obradors».

⁶³⁸ *DdB*, 17-VIII-1872.

⁶³⁹ A mitjan mes de novembre Briz reclamava a Pons la composició demanada el mes d'abril i insistia que si podia hi afegís «alguna d'algun altre poeta mallorquí l'hi agrairia perqu á las horas d'ara sols ne tinch de Geroni Rosselló, Obradors y pari de contar» (Carta amb data de 19 de novembre de 1872)

els germans Sitjar, Ubach i Vinyeta, Verdaguer, Gaietà Vidal, entre d'altres) i la resta es repartien entre mallorquins (set) i en menor grau valencians (tres). Precisament, de fora de Catalunya Briz tornà a comptar, d'entre els illencs, amb Mateu Obrador i Bartomeu Ferrà, com l'any anterior, i amb composicions de Josep Lluís Pons i Gallarza i Geroni Rosselló, que feia dos i tres anys, respectivament, que no hi col·laboraven (Picó i Campamar també hi envià una poesia), i de València recuperava l'antic i entusiasta col·laborador Jacint Labaila (V.W. Querol també hi envià una poesia). Per altra banda, amb aquest volum Marià Aguiló iniciava un llarg silenci en el *Calendari*, que no trencaria fins al de 1879. L'única nova incorporació era la de l'escriptor barceloní Enric Franco, que des d'aleshores hi col·laborà força regularment.

Des de les files del catalanisme literari només coneixem una ressenya del calendari d'aquest any, la que féu Joan Sardà des de *La Renaxensa*.⁶⁴⁰ Tot i que el crític celebrava que la diversitat de formes literàries i estils de les composicions que s'hi aplegaven era un signe que «la terra catalana ha aprofitat las llavors que la propaganda catalanista ha vingut fent d'un quant temps á n'aquesta part», la valoració general que feia del volum era negativa. D'una banda, pel poc interès de les composicions més notables que s'hi publicaven, perquè, segons el crític, ja eren conegudes o fins i tot publicades; i de l'altra, perquè se n'hi trobaven algunes sense cap mena de condicions literàries per poder «figurar en un aplech qu'ha d'esser escullit» i que per tant no haurien d'haver-se imprès. Sardà atribuïa aquest perfil baix del contingut literari del volum a les circumstàncies sociopolítiques del moment històric que vivia el país que no afavorien el conreu literari i l'acció cultural («[...] se deu á la situació á que'ls partits nos han conduit, á las tempestas que han regirat las entranyas de la nostra patria»).

Els termes en què Sardà criticava el volum de 1873 (composicions no inèdites i d'altres amb nivell insuficient) ens descobreixen dos aspectes que en darrer terme pensem que limitaven –o podien limitar– la qualitat literària del *Calendari*: d'una banda, el fet que el criteri principal de selecció de les composicions per part del col·lector fos sobretot el quantitatiu per sobre del qualitatiu (cosa que li serà explícitament retreta més endavant); i de l'altra, que alguns dels escriptors que hi col·laboraven, presumiblement ho feien amb composicions per sortir del pas (fossin escrites *ad hoc* o no –en molts casos es recorria a obra que ja es tenia escrita) a la invitació tossuda de Briz i reservaven

⁶⁴⁰ S., «Bibliografía. Calendari Catalá–Las venjansas del rey Pere, d'en F. Pelay Briz», p. [90]-91.

les composicions que consideraven més reeixides per a marcs més importants o de més projecció pública, per exemple la revista *La Renaxensa*, que es publicava des de 1871 (i no cal dir, és clar, els Jocs Florals, que seguien essent el marc principal de projecció i prestigi dels poetes i escriptors).⁶⁴¹

Entre els escrits en prosa que es publicaren en aquest volum⁶⁴² crida l'atenció la reproducció de dos capítols del *Tirant lo Blanc*, ja que el *Calendari* era una antologia de la literatura catalana del moment i no pas una miscel·lània de textos literaris catalans de totes les èpoques. La inserció d'aquests capítols de la novel·la medieval, però, es justifica perquè era una forma de fer propaganda de l'avenç del catalanisme literari, en aquest cas en el camp de la recuperació dels grans clàssics medievals en llengua catalana. Escrivia Briz com a encapçalament d'aquests textos: «Com a mostra d'estil y llenguatge de las obras que véuhen novament la llum en la Biblioteca catalana publicada per En Marian Aguiló, estampem eixos dos capítols del Tirant lo blanch, segurs de que'ns ho han d'agrair los llegidors del Calendari».⁶⁴³

Per altra banda, és molt interessant, no tant pel contingut sinó pel context en què se situa i per tant per la seva intencionalitat, el text de Briz titulat «Un xich de gramática»,⁶⁴⁴ que segons Mila Segarra cal llegir-lo com una resposta directa a un article de Josep Taronjíf publicat a la *Revista Balerar* el 15 de setembre de 1872 que, al seu torn, era la «primera defensa de la desinència —es des d'una tribuna pública».⁶⁴⁵ «Un xich de gramàtica» era plantejat amb un to força vehement com una lliçó d'ortografia per a combatre una tendència «entre'ls lletrats novensans ó principiants» que el director del *Calendari* reprovava radicalment: «lo us de las e pels plurals femenins». Briz, doncs, hi feia una

⁶⁴¹ Aquesta hipòtesi caldria investigar-la a fons, però hi ha algun indici que hi apunta. Per exemple, Joaquim Riera i Bertran en carta a Francesc Ubach i Vinyeta de 19 de juliol de 1870 escrivia el següent: «Vaig rebre fa alguns dias la carteta impresa d'en Pelay Briz demanantme la col·laboració en lo Calendari vinent, al qual Déu me'n guart d'haverhi de contribuir ab alguna cosa feta de fresch. Tant se valdria demanar aigua dolça á una cassanella» (Fons F. Ubach i Vinyeta. BC). Desconeixem si aquesta actitud de Riera era una excepció o responia a un sentiment més general d'algun grup d'escriptors amb el *Calendari*.

⁶⁴² Amb l'excepció de Bartomeu Ferrà, la resta d'autors que col·laboraven aquesta any amb algun tipus de composició en prosa (narrativa o no) eren els mateixos que ho havien fet en el calendari anterior: Argullol, A. Balaguer, Maspons i Labrós, Joaquim Sitjar i G. Vidal. Briz hi inserí una traducció seva, que no anava signada, del segon capítol del *Quijote*.

⁶⁴³ *Calendari Catalá* de l'any 1873, p. 120.

⁶⁴⁴ *Ibid.*, p. 111-112. El text de Briz era la reproducció d'un fragment del tractat d'ortografia catalana titulat «Algunas observacions generals sobre ortografia catalana» que Briz havia redactat i va incloure sencer al final de *Las venjansas del rey Pere*.

⁶⁴⁵ Mila SEGARRA, *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona: Empúries, 1985, p. 202

crítica sistemàtica als arguments esgrimits pels defensors de les “es” i en paral·lel una defensa enèrgica de la grafia “a” com la desinència més lògica i adequada dels plurals femenins aportant una sèrie d’arguments per al seu ús, entre d’altres, per exemple, el de la llengua viva («¿Perque eixir del camp de la realitat per entrar en lo del convencionalisme, que sempre ha estat, es y será una ficció?»). Deixant de banda l’anàlisi del contingut i la valoració de la pertinença o no de les raons que plantejava Briz en la defensa de la seva opció ortogràfica (Segarra ha remarcat el caràcter poc científic de bona part dels arguments de què se serveix Briz),⁶⁴⁶ el que ens interessa de destacar aquí d’aquest text és que representa la primera presa de posició pública del *Calendari Catalá* –i de Francesc Pelai Briz, per tant–, en el debat ortogràfic que es vivia en el món del catalanisme literari i que sobretot a partir d’aquest any 1873 s’aniria radicalitzant i, com és prou sabut, acabaria produint el 1875 una fractura profunda del catalanisme literari en dos bàndols irreconciliables (els de les “as” –on figurà Briz amb el seu *Calendari* de forma molta activa– i els de les “es”, a l’entorn de la figura de Marià Aguiló i també de Francesc Matheu). «Un xich de gramática», doncs, anunciava l’“integrisme” ortogràfic que, com veurem, Briz aplicaria en el *Calendari* de 1875.

1.3.3.5. El *Calendari Catalá* de l’any 1874

Les invitacions per a participar en el *Calendari* de 1874 foren enviades força tard (*La Renaixensa* del 20 d’agost de 1873 informava que s’estaven convidant els escriptors a participar en el calendari) i això, segurament, motivà que el procés de preparació i impressió del volum s’endarrerís (algunes composicions inserides en el nou calendari tenien data de redacció molt tardana –octubre i fins i tot una de valenciana duia data del desembre–) i que, com els dos darrers, el calendari de 1874 sortís ben entrat l’any.⁶⁴⁷ El nou calendari, de cent catorze pàgines, recuperava Antoni Careta com a redactor dels «Bons recorts» i aconseguia reunir trenta-nou col·laboradors, la xifra més alta des del volum de 1869 i la tercera també més alta de tota la història del *Calendari*. Una participació important, en efecte, però que la *Revista Balear*,⁶⁴⁸ amb un lacònic «nos parece mas bien numerosa [la col·lecció] que bien escogida», considerava que havia anat en detriment de la qualitat del volum, apreciació que Briz considerava mancada de

⁶⁴⁶ *Ibid.*, p. 203.

⁶⁴⁷ «Ha vist la llum lo *Calendari Catalá* [...]», *LR*, any IV, núm. 5 (20-II-1874), p. 64.

⁶⁴⁸ *Revista Balear*, any III, núm. 5 (15-III-1874), p. 80.

lògica perquè «¿d'una colecció que's fa ab lo que á un li envian», es preguntava, «pot cap crítich dir, si ha estat ó no ben escullit l'original de la mateixa? Ja no es una questio de crítica es questio de sentit comu».⁶⁴⁹

Dels trenta-nou col·laboradors d'aquest any, vint-i-nou eren del Principat, dotze de la resta del domini lingüístic i un de La Provença (Josep Roumanilha, amb una rondalla traduïda). De Catalunya, després d'uns anys en què pràcticament no hi havia hagut noves incorporacions al *Calendari*, hi participaren per primera vegada Àngel Guimerà i Francesc Matheu, dues figures que ja s'havien donat a conèixer com a poetes dins La Jove Catalunya i a la revista *La Renaxensa* i que en poc temps s'havien de convertir en elements dels més actius del catalanisme literari. No foren el únics, sinó que també s'estrenaven al calendari els catalans Isidre Reventós i Josep Pella i Forgas i des de València s'incorporaven els poetes de la nova generació amb Constantí Llombart com a més destacat. En el capítol de «baixes», caldria remarcar les absències de Milà, que ja no hi tornaria a participar més que una sola vegada (en el calendari de 1879) i les de Josep Argullol i Jaume Collell després de quatre i cinc anys consecutius, respectivament, col·laborant-hi (el primer hi va tornar l'any següent, però el vigatà, com Milà, no ho féu fins al 1879). Potser un dels fets més destacables pel que fa a la col·laboració literària d'aquest volum, és que per primer cop en la història del *Calendari Catalá* la presència d'autors valencians va ser superior a dels mallorquins: set i cinc respectivament. De València, a més del ja esmentat Llombart, hi trobem altra vegada Teodor Llorente, al costat de Rafel Ferrer i Bigné i Jacint Labaila; i noves incorporacions com les de Josep F. Sanmmartín i els que responien als noms de J. Casany i Alegre i S. Estellés; i pels mallorquins, la representació era integrada pels “fidels” M.V. Amer i la seva dona V. Peña; J. L. Pons, amb tres poesies; Manuela de

⁶⁴⁹ Carta de F. P. Briz a Josep Lluís Pons i Gallarza, sense data, però ha de ser posterior al 15 de març de 1874 que és quan sortí la nota a la *Revista Balear*. En una carta d'unes setmanes abans al mateix corresponal, i quan encara no havia pogut llegir el comentari de la revista mallorquina, Briz admetia que alguna de les poesies no s'haurien d'haver publicat: «Del Calendari d'enguany que me'n diu? Dech dirli per adelantat que hi trobará la poesia titolada “Joan Alegre” qu'es una desgracia mes jo'n tinch la culpa. Lo seu autor persona entesa per erudició me la va trametre ab una lletra endiablada encarregantme que jo li corretjis las probas donchs ell estava al llit y ab febre quan me'n feu l'envio, y jo que 'm trobava si fa o no fa tan malalt com ell, rafiad de la firma, no vaig podermen cuydar y ha sortit com haurá pogut veure; cosa que sento molt» (Carta de F.P. Briz a J.L. Pons i Gallarza de 5 de març de 1874). Per altra banda, Picó i Campamar, molt reticent a participar al *Calendari* i furient detractor de Briz i la seva literatura, escrivia a T. Forteza que «[h]a sortit el Calendari d'en Briz que's molt dolent» [carta de 27 de febrer de 1874. Ms. 2069: Epistolari de D. Ramon Picó i Campamar. (1871-1896) BC].

los Herreros, que hi tornava després d'una llarga absència de sis anys; i M. Obrador.⁶⁵⁰ Cal remarcar, d'altra banda, que en aquesta edició s'inserí una traducció, sense signar (Briz?), d'un conte de Víctor Hugo («Lo poderós es bondadós»).

Altra vegada com ja havia passat al principi de la trajectòria del *Calendari*, però ara no des de València sinó des del Principat, la publicació de Briz fou el pretext per criticar l'orientació política catalanista que destil·lava la literatura catalana renaixent. Fou en una ressenya al volum que ens ocupa –a la qual ja hem fet referència⁶⁵¹ escrita per Gaietà Vidal i Valenciano, col·laborador habitual del *Calendari* però que aquell any no hi participà, en la qual, després d'elogiar el sacrifici i la generositat de Briz per tirar endavant una empresa com a aquella «ab una perseverancia que per desgracia te pochs imitadors» i, en general, de valorar positivament el contingut del volum, es preguntava si el lector de la publicació s'adonaria de certes idees presents en alguns dels escrits del calendari («unas vegadas se endevinan, otras resolta é intencionadamente se expressan») que considerava perilloses per les conseqüències que podien ocasionar i perquè apartaven el Renaixement literari de l'esperit fundacional que li volgueren donar els seus pioners. Vidal, doncs, criticava l'aspiració de llibertat política per a Catalunya que es deixava sentir en moltes poesies i qüestionava «los llochs comuns» d'aquest discurs que presentava una Catalunya esclava que porta cadenes i reivindica el seu dret a desfer-se'n:

¿Ahont son las cadenas, y lo jou, y l'humiliació, y la esclavitut? Siem franchs: es avuy possible tornar á lo que un temps fou Catalunya, fi al cual alguns inconsideradament aspiran? Preténdrerho solament es pera nosaltres proba incontrovertible de que se pensa ab lo cor y se sent ab lo cap [...].

S'exhortava, per tant, els escriptors catalans a abandonar la utopia de recuperar la Catalunya del passat, perquè si els trets que constituïen «lo caràcter y la fesomia del poble català» només existeixen en el record o, com a màxim, només perviuen desdibuixats en el present, preguntava l'articulista quin sentit té voler que «Catalunya sia la Catalunya d'antany? ¿Com se vol que tinga vida propia com la tingué un altre temps?». La recepta als escriptors, doncs, era tocar de peus a terra: «siam contents y

⁶⁵⁰ Tomàs Forteza podria haver ampliat la llista dels mallorquins però possiblement no arribà enviar composició tot i que tenia la intenció de fer-ho: «No he tingut temps d'enviar res an En Briz, ho feria encara?» li preguntava en carta del 25 de novembre de 1873 a M. Aguiló (Fons Marià Aguiló i Fuster. BC).

⁶⁵¹ Gayetà VIDAL, «Bibliografia. Calendari Catalá pera 1874, col·leccionat per Francesch Pelay Briz».

vulgam esser provincia distingida dintre la nacionalitat espanyola» i defugir qualsevol aventura d'enfrontament amb Castella perquè «francament te poquíssim de envejable la situació dels que viuen divorciats».

1.3.4. El *Calendari Catalá de 1875*: la divisió del catalanisme literari

El *Calendari* de 1875 no és un calendari qualsevol en la trajectòria de la publicació, sinó que s'emmarca plenament (i jugant-hi un paper protagonista) dins del context de profunda divisió del catalanisme literari en el bienni 1874-1875, una fractura que, si bé ja venia de lluny amb l'enfrontament entre Marià Aguiló i Antoni de Bofarull de primers anys 60 per les seves propostes ortogràfiques i de model de llengua oposats, s'havia anat fent gran des de 1870 i en particular, com veurem, d'ença del 1873.⁶⁵² És prou sabut que la manifestació més visible i emblemàtica d'aquesta divisió creixent dins la Renaixença fou la “batalla ortogràfica” que enfrontà de forma especialment virulenta a partir de 1874 els partidaris del plural femení en “a” (amb Bofarull i Briz al capdavant, tot i que no podem parlar de cap manera d'una estratègia planificada i conjunta –en tot cas no tenim dades que ho desmostren) i els que ho eren del plural en “e” (Francesc Matheu, fent d'escuder d'Aguiló, amb la majoria dels poetes mallorquins i un sector important d'escriptors i poetes del Principat darrera, entre els qual hi havia Verdaguier, Jaume Collell i Ubach i Vinyeta). Com molt bé ha explicat Margalida Tomàs, aquesta disputa entre els de les «aans» i els de les «eens», per dir-ho en llenguatge de l'època, només era la punta de l'iceberg de dissensions més profundes de caire programàtic (també personals) sobre alguns dels problemes “estructurals” més candents de la Renaixença (el paper que hi havien de tenir els diferents territoris de parla catalana o el model de llengua literària a establir, per exemple), dissensions que es dirimiren a través de la lluita per fer-se amb el control de la principal institució renaixent –els Jocs Florals– i en aquest camp més simbòlic de l'ortografia del plural femení.

Les tensions entre aquests dos bàndols s'aguditzaren a partir del 1873 amb l'ofensiva del sector de les “es”: aquell any Aguiló i els seus partidaris dominaren

⁶⁵² Per al coneixement del procés històric de les tensions al si del catalanisme literari en general i a l'entorn del control dels Jocs Florals i les disputes ortogràfiques en particular són imprescindibles els estudis de Margalida TOMÀS, «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona, 1859-1875, *Randa*, V (1977), p. 136-162 i *Randa*, VI (1977), p. 118-151, i el ja esmentat de Mila SEGARRA, *Història de l'ortografia catalana*, esp. p. 183-218. També hi ha una bona síntesi a Ramon PINYOL i Jacint BASSÓ, «La polèmica dels plurals en *-es* en els Jocs Florals de 1875. Vuit textos satírics anònims i un text inèdit coetani de Verdaguier», *Llengua&Literatura*, núm. 8 (1997), esp. p. [401]-406

completament els Jocs –tant el consistori com els premis–, els quals, recordem-ho, ja vingueren precedits per la polèmica proposta feta des de Mallorca perquè la festa literària es traslladés aquell any a Palma, una proposta que, com ja hem explicat en un altre punt d'aquesta tesi, fou viscuda per alguns escriptors del Principat, entre els quals Francesc Pelai Briz, com una ingerència inadmissible dels mallorquins. A final d'any, el mes de desembre, els sector aguilonià consolidava el seu poder dins de la institució: d'una banda, en forçar i aprovar un canvi d'estatuts que no agradà els seus adversaris ni per les formes ni pel fons –cosa que, precisament, el mateix *Calendari* denuncià en el volum de 1874 des dels «Bons recorts» en la ploma d'Antoni Careta–;⁶⁵³ i de l'altra, en aconseguir per segona vegada consecutiva copar majoritàriament el Consistori dels Jocs de 1874 i convertir novament la festa literària en un nou triomf dels de les «eans». El poder guanyat pels mallorquins i el seus aliats del Principat al capdavant dels Jocs obtingué resposta des del grup de les «aans» i particularment per part de dos dels seus defensors més militants: Antoni de Bofarull, amb un article del gener de 1874 en què després de força anys de silenci tornava a l'ofensiva atacant els de les “es” i tirava en bala contra els mallorquins («Hostes vingueren que de cas'ns tragueren» era el subtítol ben intencionat de l'article);⁶⁵⁴ i uns mesos més tard Francesc Pelai Briz, que jugà a fons en aquell marc de tensions contribuint a radicalitzar-les i convertí el *Calendari* de 1875 en un instrument contra els partidaris dels plurals en “e” en obrir-lo només a les col·laboracions amb el plural en “a”.

Tot i que Briz ja havia criticat l'ús de la “e” a «Un xich de gramàtica» i que, com ja hem dit, així es començava a posicionar públicament en el debat ortogràfic, la realitat és que fins al calendari de 1875 sempre havia respectat l'ortografia utilitzada pels seus col·laboradors: per exemple, sense anar més lluny, només cal que examinem les composicions dels poetes mallorquins del calendari immediatament anterior, el de 1874 –recordem que es preparava durant el 1873 i les tensions encara no havien arribat al seu

⁶⁵³ «La nit del 22 de Desembre foren congregats los adjunts dels *Jochs florals* pera fer encara mes reformas y restablirne alguna desaprobada l'any 68 (sí no'ns enganyem) quan se votaren las que fa 5 anys deurian esser estampadas. Ara si que creyem que s'estamparán; mes també creyem que la *Institució* ne patirà mal de mort. Llàstima que'l cambi de local per la dita reunió, y la poca capacitat del mateix y'l dia que s'esculli per aquella, privessin d'anarhi á molts que haurian deturat, de segur, lo camí que han emprés los Jochs. En fi ja está fet: Deu hi fassa mes que nosaltres. En la mateixa reunió se va acordar cambiar lo títol dels Jochs florals de Barcelona ab lo de ¡¡Jochs florals de la llengua catalana!!! (*Calendari Català* de l'any 1874, p. 13).

⁶⁵⁴ Vegeu SEGARRA, *Història de l'ortografia catalana*, 208-210, i TOMÀS, «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona, 1859-1875 (II)», 139-140.

punt àlgid–, per comprovar com en els escrits dels poetes mallorquins i els d'aquells poetes catalans que havien adoptat la solució aguiloniana –Collell, Matheu, Nanot-Renart, Pirozzini, Reventós, Ubach i Vinyeta i Verdaguer– els plurals femenins hi apareixien, sense excepció, amb el plural “es”. En començar l’any 1874, no creiem que Briz tingués la intenció d’impedir escrits en “es” al *Calendari*, però tanmateix se sentia dolgut per l’ofensiva d’aquest sector i no descartava una acció contundent en contra. En carta a Pons i Gallarza del 5 març de 1874 llegim el següent:

Aquí la campanya de las es va tirant endavant: crech que Aguiló s’hi arribarà a posar frenétich. No pensa en altra cosa. Jo sento que las exigencias dels uns portin las tivantors dels altres y tant faran los de la e que potser m’obligaran á fer quelcom que’ls sabrá greu. En fi, ja’s veurá á son dia. No’n parlem mes.

En una carta un mica posterior al mateix corresponsal –sense data però d’abans de la celebració dels Jocs, per tant, de finals de març o de l’abril–, res feia pensar que acabaria prenent aquella determinació, de fet, ben al contrari, ja que Briz s’hi mostrava exultant davant d’un fet protagonitzat per Francesc Matheu que interpretava com una gran victòria dels de les «aans»:

Ara parlem un xiquet de las e. Si fos amich de grans paraulas, li diria acabem de guanyar los de las a una gan victoria. Los de las e plegan banderas: emperó com jo so clar y catalá li diré lo que hi ha. En Matheu jove de profit, si be u poquet massa realista, ha comensat una biblioteca recreativa. Vol saber ara lo que ha fet? Ha obligat á escriure á tothom a «a fi de facilitar mes la lectura de las obras». Que li sembla aixó, dit per un dels mes furiosos partidaris de las es?⁶⁵⁵

Amb tot, algunes coses canviaren en les setmanes següents a aquesta carta que portaren Briz a prendre la decisió d’excloure les “es” del *Calendari*. Entre els factors desencadenants, hi ha molt probablement la irritació del sector de les «aans» pels resultats i el desenvolupament dels Jocs de 1874. El triomf absolut dels poetes aguilonians (mallorquins i del Principat: Ubach i Vinyeta, Verdaguer...) i un discurs del

⁶⁵⁵ Creiem que aquesta «biblioteca recreativa» a què al·ludeix Briz és la mateix col·lecció per a la qual Matheu demanava un volum a Pons i Gallarza en carta el 20 novembre de 1873. També coneixem una carta de 25 de novembre de Pere d’A. Peña a M.V. Amer en què molt segurament fa referència a aquesta col·lecció que projectava Matheu (no hem vist l’original d’aquesta carta sinó una còpia a «Fitxes de la Renaixença» de J.M. de Casacuberta. BC). Seria important poder confirmar la veracitat de la informació que dóna Briz sobre “la rectificació” de Matheu respecte de l’ortografia dels plurals femenins: en la carta de Matheu a Pons i Gallarza demanant la col·laboració no hi apareix aquesta condició; d’altra banda, si hi fos en la d’Alcantara Peña, segur que aquest ho hauria esmentat a Amer. Segons es desprèn també de la carta de Peña, Matheu ja tenia un llibre d’Aguiló per a la col·lecció, i es fa molt difícil d’imaginar que el poeta mallorquí hagués acceptat la imposició de Matheu i li hagués enviat el llibre.

secretari del consistori, Pere Nanot-Renart, molt bel·ligerant cap a Bofarull, Briz i companyia, però sense esmentar-los,⁶⁵⁶ va provocar la reacció immediata d'aquest sector amb l'objectiu de guanyar el control de la institució (cosa que aconseguiren a final d'any amb el nomenament d'un consistori afí per als Jocs de 1875 i amb la posterior festa literària que simbolitzà la victòria d'aquest sector enfront dels de les «eens»). La correspondència de les setmanes posteriors als Jocs de 1874 creuada entre els poetes mallorquins es feia ressò d'aquesta reacció dels seus adversaris del Principat⁶⁵⁷ i, concretament, en una carta de Picó i Campamar a T. Forteza, després de recomanar-li que no enviés res a *La Renaixensa* («ab motiu de la linea de conducta que dit periodich ha adoptat»), hi llegim el següent:

Segons notícies en Briz no vol admetre mes plurals en es en el seu calendari; tots los treballs que alla's publiquin hauran de seguir la ortografia dels Trobadors Nous i la dels primers volums dels Jochs Florals. Aixis m'ho han assegurat y encara que no sia cosa oficial m'adelant á dirtho perque estigues preparat per quant en Briz te inviti pel calendari de l'any que ve, si es que inviti á cap mallorquí.⁶⁵⁸

La carta de Picó a Forteza ens descobreix ben entrat el mes de maig (la carta és del dia 21) que el gest d'intransigència que Briz es proposava dur a terme aquell any amb el *Calendari* ja començava a conèixer-se en els medis literaris de la Renaixença. I no passaren gaires setmanes que el rumor va oficialitzar-se quan Briz va començar a enviar les invitacions per al *Calendari* de 1875 en què, com s'informava des de *La Renaixensa* el 20 de juny, es feia constar «qu'á fi de contribuir á la unificació de la ortografia de la nostra llengua s'adoptará en dita publicació la a pels plurals femenins y la x tal com la usaven los clássichs», i, immediatament a continuació del report que es feia del contingut de la invitació, la revista informava que «[...] lo senyor Matheu y Fornells está repartint las invitacions pera un anuari que's proposa publicar enguany fent notar que unifica també la ortografia si be posant los plurals femenins en e». L'enfrontament

⁶⁵⁶ Picó celebrava l'"allisada" de Nanot als de les «aans» [cf. Carta de Ramon Picó i Campamar a Tomàs Forteza de 3 de maig de 1874. Ms. 2069: Epistolari de D. Ramon Picó i Campamar. Cartes dirigides a D. Tomas Forteza (1871-1896) BC].

⁶⁵⁷ «Hi ha una gran efervescencia dels de les ans contra les ens. Demá se reunexen á so de trompetes los que volen protestar cuantre's mallorquinisme, y sobretot mes o manco encubertament contra'n Mariano Aguiló» [carta de 15 de maig de 1874. Ms 2068: Epistolari de Marià Aguiló i Fuster a en Tomas Forteza i Rosselló (1867-1879), vol. I]. «Esperava l'avalot ridícul dels partidaris de les as o sia aimadors del llenguatge barceloní. Sense fer una expansió haurian mentit á son carácter» [Carta de Tomàs Forteza a M. Aguiló de 26 de maig de 1874. Fons Marià Aguiló i Fuster. BC].

⁶⁵⁸ Carta de 21 de maig de 1874. Ms. 2069: Epistolari de D. Ramon Picó i Campamar. Cartes dirigides a D. Tomas Forteza (1871-1896). BC.

entre els «aans» i els «eens», doncs, arribava al seu zenit amb els dos calendaris de signe oposat que es posaven en marxa alhora i cadascun amb la voluntat de fer una demostració de força enfront de l'adversari. Aquesta era l'actitud amb què Briz afrontava la preparació del *Calendari* per al 1875 –i cal pensar el mateix de Matheu, tot i que no tenim dades per provar-ho–: així, en carta del 3 de juliol de 1874 a Pons i Gallarza afirmava que «confio enguany poder publicar un Calendari de talla, si'ls que ho poden fer com V. no'm deixan á las brasas. Ja'n tinch de V. Balaguer, Blanch, Llorente, Rosselló, Massanés...», i en darrer terme, com veurem més avall, reeixí a reunir per al calendari de 1875 el segon nombre més important d'escriptors des de la fundació de la publicació.

En la carta que acabem d'esmentar, Briz responsabilitzava els de les “es” de la determinació radical que havia hagut de prendre per al calendari del nou any i en particular a Francesc Matheu, en uns termes que, com de seguida veurem, de respondre fidelment a la realitat dels fets ens obligarien a replantejar la idea que fins ara teníem de la relació entre un i altre almanac. Efectivament: Briz preguntava a Pons si ja havia vist la nota afegida a la invitació i tot seguit n'explicava la motivació donant a entendre la inevitabilitat del que havia fet:

La va fer indispensable la conducta mesquina y miserable dels de las e. Y la justifica la aparició del Anuari de Matheu que jo ja sabia que's tractave de fer surtir ja l'any pasat y que si no va publicarse fou perque los editors que van anar á trobar los van donar una lissò de modos recordantlos que hi havia un calendari que feya deu anys estava publicantse. Però ells lluny de desanimarse s'han apoderat de un catalanista de molt bona fe y moltas pesetas y aquest es lo que paga. Quan aquest diga prou lo Anuari se n'anirà á paseig.

Aquest caràcter malèvol i alhora conspiratiu que Briz atribuïa a l'acció dels de les “es” que s'haurien aprofitat d'un presumpte bonifaci catalanista amb diners per cometre un acte de deslleialtat amb el veritable calendari de la Renaixença, és una mostra del recargolament amb què Briz sovint llegia la realitat, però en tot cas no és el que més ens interessa de remarcar de les seves paraules: el que és sobretot destacable és que dóna a entendre que la intransigència ortogràfica del *Calendari* seria conseqüència d'haver conegut abans el projecte de publicació de l'*Anuari* i una resposta, doncs, a la intransigència d'aquest, i no al revés, és a dir, que l'aparició de l'*Anuari* fos la resposta a la clausula del *Calendari* (que és la versió que dóna Matheu en la introducció del seu

aplec i que ha aparegut posteriorment en tots els estudis sobre aquest tema). Per tant, si són certs els fets tal com els presentava Briz, també podríem conjecturar que aquella frase premonitòria més amunt citada («[...] y tant faran los de la e que potser ‘obligaran á fer quelcom que’ls sabrá greu», carta de Briz a Pons del 5 de març) ja al·ludia al coneixement que el director del *Calendari* tenia de la iniciativa de Matheu i el seu grup i que, en confirmar-se, l’hauria obligat a actuar d’aquella manera. Sigui quin sigui l’element desencadenant de l’exclusió de les “es”, el que és fora de tot dubte és que en darrer terme Briz considerava que el que hi havia en joc en la “batalla” ortogràfica era el prestigi de la literatura catalana entre el poble:

[e]n quant á los de las e, no es cosa de poca importancia, es questió de vida o mort. Tothom, tota la premsa, tot lo poble se riu de las e, sent aixó veritat, com jo li asseguro ho es, ¿creu que se fa cap be parlant ó escrivint en una forma que fa riure? Jo crech propagant eixa mania de D.Mariano se fa mes mal á la llenga del que li reyan los singlots de Pitarra.⁶⁵⁹

I enfront d’aquest “perill” no tan sols no s’havia de cedir sinó que en la mentalitat de Briz era quasi un deure passar a l’acció. Per tant, el que emergeix en exigir als col·laboradors literaris del *Calendari* l’ús de les “as” és, amb raó o sense, el patriota militant tothora en defensa de la Renaixença.

Artur Masriera, en un article dedicat al *Calendari Catalá* que formava part d’una sèrie retrospectiva sobre els fets i homes de la Renaixença publicada a *La Vanguardia* els primers anys del segle XX, afirmava que Briz, en enviar les invitacions per al calendari de 1875, havia ignorat els partidaris de les «es» i que «el revuelo fué tan grande como la indignación, por parte de estos». ⁶⁶⁰ L’afirmació, però, no és del tot ajustada a la realitat dels fets, ja que la nostra recerca documental ens ha permès de comprovar que, si bé és cert que l’enviament fou una mica selectiu (Briz degué enviar preferentment la invitació als escriptors partidaris de les “as” o que hi podien ser proclius i potser als menys bel·ligerants d’entre els de les “es”), no ho va ser de la forma absoluta que indica Masriera. Per exemple, sabem que no tots els poetes mallorquins foren sistemàticament bandejats: Aguiló hi fou convidat! («[s]upos que hauras rebut, com jo he rebut, dues circulars per dos calendaris diferents un ab aa y altre en ees», escrivia Aguiló a

⁶⁵⁹ Carta de Briz a Pons i Gallarza del 3 de juliol de 1874.

⁶⁶⁰ MASRIERA, «Triunfantes y olvidados», II.

Forteza⁶⁶¹), tot i que no hi participà; Pons i Gallarza, que mantenia una posició neutral i defugia els extrems,⁶⁶² com cada any també hi fou convidat i, a més, Briz li demanava si podia aconseguir poesies de Manuela de los Herreros i de Margarida Caymari que «no se perque me semblen de les as per forsa»;⁶⁶³ i Geroni Rosselló hi participà amb tres poesies. Del Principat, pensem que, pel cap baix, també degué enviar invitació, sense obtenir resposta, a partidaris de les “es” com Francesc Ubach i Vinyeta, Manuel Milà i Jacint Verdaguer. Per altra banda, tot i que Briz en la carta a Pons de 3 de juliol de 1874 esmentada a bastament li deia que «també he enviat [la invitació] á tots los poetas mallorquins», pel cap baix hem pogut documentar el cas segur de Tomàs Forteza que no la va rebre (li ho deia a Picó i Campamar en carta del 13 de juliol de 1875), i molt probablement Picó tampoc hi fou convidat (en carta a Forteza de 28 de juliol ho donava a entendre però d’una forma menys explícita –vegeu *infra* «*Calendari Catalá del any 1876*»). Així mateix, també és possible –i aquí potser caldria donar la raó a Masriera– que s’abstingués d’enviar la invitació als poetes i escriptors de Catalunya més vinculats a les «ens» (Matheu, Pirozzini, Collell, Nanot, Reventós...), però tampoc no ho podem afirmar categòricament ja que no en tenim constància documental.

El mes de setembre ja s’estava imprimint el calendari per a l’any 1875 i per aquelles dates, abans de tancar definitivament la recepció d’originals, Briz ja havia aconseguit reunir un nombre remarcable i prestigiós d’autors per col·laborar en «lo mes antich y fins ara únich Calendari Catalá».⁶⁶⁴ Setmanes mes tard, el 31 d’octubre s’informava des del setmanari *La Rondalla* que la impressió ja estava molt avançada i el mateix dia des de *La Renaixensa* s’anunciava que «per lo dia de Tot Sants estará ja de venda en las principals llibrerias l’acreditat Calendari Catalá, que desde tants anys y ab general aceptació dona á llum En Francesc Pelay Briz».⁶⁶⁵ Pocs dies després, primer *El*

⁶⁶¹ Ratlles afegides al final d’una carta de Plàcid Aguiló a Tomàs Forteza. Ms 1546: Epistolari de Plàcid Aguiló a Tomàs Forteza. BC.

⁶⁶² «He fet una xerradeta amb en Pons, diu mal dels dos partits; pero no vol pertener als de les as per cap manera diu que aquests aprenen poch y es altres volen sebre massa» [carta de T. Forteza a M. Aguiló de 23 de juny de 1874. Fons Marià Aguiló i Fuster. BC].

⁶⁶³ Carta de Briz a Pons i Gallarza del 3 de juliol de 1874. En la composició de Manuela de los Herreros al *Calendari* de 1874 el plural femení apareix escrit, efectivament, en “a”.

⁶⁶⁴ Carta de Briz a Pons i Gallarza de 12 de setembre de 1874. Briz encara no havia obtingut de Pons la composició que li demanava i per motivar-lo li donava la llista ben llarga (trenta-tres) dels autors dels quals ja havia rebut col·laboració (entre d’altres, esmentava els noms de M.V. Amer, V. Balaguer, A. Blanch, D. Calvet, G. Forteza, T. Llorente, F. Maspons, M. J. Massanés, etc).

⁶⁶⁵ «Novas», *LR*, any V, núm.2 (31-X-1874), p. 40.

Telégrafo (3-XI) i després el *Diario de Barcelona* (5-XI) informaven els seus lectors de la sortida al carrer del *Calendari* de l'any 1875, sense fer cap esment del context de tensions entre els catalanistes que n'havia envoltat la preparació. Briz, doncs, aconseguí el que s'havia proposat en començar a preparar el calendari: publicar-lo per Tots Sants i sobretot anticipar-se a la sortida de l'*Anuari Catalá* de Matheu, que ens consta que no es va publicar fins a primers de gener de l'any nou.⁶⁶⁶ Per tant, la “batalla” de la primacia en la publicació caigué de la banda de Briz, però, com veurem, la del prestigi, que venia determinada principalment pel nombre de participants en un i altre calendari, fou guanyada per Matheu.

El *Calendari Catalá de 1875*, un volum de cent vint-i-quatre pàgines imprès ara –i per primera vegada– a l'Estampa de «La Renaxensa», va aconseguir aplegar quaranta-cinc escriptors entre poetes i autors en prosa, una xifra que, si bé en termes absoluts era important, quedava lluny –i era inevitable la comparació per l'antagonisme establert entre els dos almanacs– dels cinquanta-nou autors que va reunir Matheu en un volum amb més del doble de pàgines que el de Briz (dues-centes cinquanta-dues).

El nombre més baix de participació en el *Calendari* s'explica perquè Briz no pogué –en alguns casos, com hem explicat, no volgué– comptar amb la majoria de poetes mallorquins, que sí que feren costat massivament només a Matheu (és clar, per mitjà de l'ascendent que Marià Aguiló tenia sobre els seus coterranis);⁶⁶⁷ tampoc va poder comptar amb Manuel Milà, ni amb una part important dels poetes i escriptors de la segona –i tercera– generació de la Renaixença que per amistat amb el col·lector de l'*Anuari*, per solidaritat amb els que havien quedat exclosos del *Calendari* o per ser ferm partidaris de les “es” li feren costat (vegeu-ne alguns noms *infra* a «Descripció de l'*Anuari Catalá*»); i finalment, tampoc obtingué la col·laboració de cap poeta i escriptor vigatà. Per tant, si bé tot els escriptors que, per ser partidaris de les “as” o per simple lleialtat, podien fer costat a Briz creiem que ho van fer, això no fou suficient perquè numèricament parlant el *Calendari* pogués ser superior al de Matheu, la qual cosa podria ser llegit com un símbol de la derrota dels de les «aans» i de Briz en particular.

⁶⁶⁶ En carta de 15 de gener de 1875, Picó informava a Tomàs Forteza que «[j]a ha sortit l'*Anuari Catalá* col·leccionat y publicat per en Matheu» [Ms 2069: Epistolari de D. Ramon Picó i Campamar. Cartes dirigides a D. Tomas Forteza (1871-1896). BC].

⁶⁶⁷ La incapacitat de Briz per atreure de forma regular i nombrosa la participació de poetes mallorquins fou constant al llarg de la història de la publicació. Briz, molest pel buit que considerava que li feien els mallorquins, se n'havia lamentat reiteradament a Josep Lluís Pons i Gallarza en la correspondència que mantingueren.

En darrer terme, el cop de gení que representà exigir els plurals en “as” per al *Calendari* de 1875 s’hauria girat en contra de Briz i sobretot del projecte del calendari que, recordem-ho, volia aplegar tots «els mes coneguts» escriptors del domini lingüístic, ja que perdé la participació de poetes, tant de Mallorca com del Principat, que tot i ésser partidaris de les “es” també havien estat fidels (o força) al projecte de Briz. Aquests, davant la clausula ortogràfica “intransigent”, es veiren abocats a autoexcloure’s del *Calendari* i alguns ja no hi tornarien fins al cap d’uns anys (estem parlant, per exemple, del poeta mallorquí Mateu Obrador, que des de 1872 havia participat en totes les edicions del calendari i fins i tot, com hem explicat més amunt, havia ajudat Briz a obtenir altres col·laboracions mallorquines; o de poetes del Principat com Francesc Ubach i Vinyeta, que des de 1869 fins a 1874 hi havia participat ininterrompudament; de Felip Pirozzini, també constant des de 1871; i fins i tot de Jaume Collell i Jacint Verdaguer, presents fins al *Calendari* de 1873 i 1874 respectivament).

Les ressenyes o comentaris sobre aquestes publicacions que hem pogut trobar en la premsa catalanista de l’època lamentaren l’escissió del catalanisme literari en dos calendaris. En aquest sentit, per exemple, el setmanari *La Llar*, que havia sortit al carrer a primers d’any 1875,⁶⁶⁸ parlant del *Calendari* escrivia que «[l]a ditxosa cuestió ortogràfica, fá que aquest any no hi vejám en ell todas las firmas que estabam acostumats á veurehi, lo cual nos ha dolgut sobremanera á nosaltres»⁶⁶⁹ perquè la necessària unió que hi hauria d’haver entre tots catalanistes s’havia trencat. Tot i sentir-ho, però, no deixaren de censurar la intransigència ortogràfica del *Calendari*, la qual cosa, deien, fent-se ressò de l’argumentació donada per Matheu per justificar l’*Anuari*,

⁶⁶⁸ La redacció de *La Llar*, formada per tres joves escriptors de la darrera generació del catalanisme literari de la Renaixença –Ramon Enric Bassegoda, Josep Franquesa i Gomis i Jacint Laporta– també estava dividida en la qüestió ortogràfica, però per preservar la unitat dels catalanistes optà per admetre totes dues desinències. Segons reporta Ramon Picó i Campamar en carta a Tomàs Forteza de 26 d’abril de 1875, Briz, en ocasió que aquells joves l’havien anat a veure perquè hi col·laborés, els va retreure sense contemplacions que no prenguessin partit. Val la pena transcriure sencer el fragment perquè, si realment la situació que hi descriu i les paraules que reporta són fidels a la realitat, veiem un Briz les primeres setmanes de 1875 encara molt bel·ligerant en la polèmica ortogràfica:

[...] L’altre dia deia en Briz a uns quants jovenets que anaven á demanarli una poesia per un semanari, lo següent: «Aixo de veure as y es en una mateixa publicació es una cosa de molt mal gust, això ha d’acabar. Ja ha arribat l’hora de que as y es se separin que’s posin uns á una part, altres á l’altre y axi sebrem quants som y compararem les forces; es hora ja de sebre quins van ab deu y quins ab lo diable; qui no es ab mi es contra mi y estich resolt á fer guerra á mort á la influencia mallorquina fins á aniquilarla, puix no vull que’ls mallorquins ens posin el peu al coll» [...] Això es paraula per paraula lo que digué en Briz. [Carta de Ramon Picó i Campamar a Tomàs Forteza de 26 de febrer del 1875. Ms. 2069: Epistolari de D. Ramon Picó i Campamar. Cartes dirigides a D. Tomás Forteza (1871-1896). BC].

⁶⁶⁹ J. «Bibliografia. Calendari Catalá del any 1875–Lo Rat Penat», *La Llar*, núm. 2 (10-I-1875), p. 7.

havia obligat a acollir els exclosos en una altra publicació, cosa que celebraven, però al mateix temps, en una certa voluntat d'equidistància en la polèmica, tampoc no abonaven «la conducta adoptada per lo Anuari no admetent mes qu'es per los mateixos [plurals]». ⁶⁷⁰ Per la seva banda, des de *La Renaxensa*, ⁶⁷¹ Joan Sardà, sense ignorar les tensions que havien donat peu a la publicació de dos calendaris, es posicionà en aquella escissió del catalanisme literari amb seny i intel·ligència i sense cap mena de sectarisme. Demanà la fi de la «dítxosa qüestió de la as y de las es» i, si això no era possible, pel cap baix que “la batalla” es portés al «terreno pura y exclusivament gramatical», és a dir, de la confrontació estrictament científica, per tal d'acabar amb les desqualificacions personals «que provan en llurs autors un apassionament poch meditat y un prurit de burla incompatible ab lo caràcter d'amants de la literatura que's revesteixen». Sardà subratllava el fons d'inanitat que hi havia en aquesta polèmica ja que l'important per ell és el concepte i aquest, deia, tan bé es pot expressar en paraules plurals amb una o altra desinència indistintament i per tant censurava que es donés mèrit a una obra en funció de l'ortografia utilitzada «com sembla voler insinuar en uns inconvenients Bons recorts –y'l calificatiu es dur pero merescut– l'autor de la inspirada poesia *La enamorada*, inserta en lo *Calendari*». ⁶⁷² Al capdavall, però, el balanç que acabava fent de la “batalla” era ben positiu perquè, si bé el *Calendari* i l'*Anuari* discrepaven en la forma ortogràfica, s'igualaven, en canvi, quant a la qualitat dels treballs literaris que s'hi publicaven en un i altre calendari. Per tant, els efectes de la polèmica per a la literatura catalana havien estat ben positius:

Mientras qüestions com la de las as y de las es produhescan la emulació que ha engendrat enguany lo Calendari y l'Anuari, vingan qüestions á corre cuyta y en profusió abundantíssima

1.3.4.1. Els col·laboradors del *Calendari* de 1875

Dels quaranta-cinc escriptors que participaren al *Calendari* de 1875, la majoria eren del Principat –trenta-sis– mentre que els altres nou eren de la resta del domini lingüístic, quatre mallorquins i cinc valencians. D'entre els catalans, hi trobem dues figures

⁶⁷⁰ J. «Bibliografia. Anuari Catalá», *La Llar*, núm. 3 (23-I-1875), p. 11

⁶⁷¹ J. SARDÀ, «Publicacions de fi d'any. Calendari Catalá.–Anuari Catalá.–Lo Rat-Penat.–Calendari del Pagés, *LR*, any V, núm. 6 (31-XII-1874), esp. p. 231-232.

⁶⁷² Sardà al·ludia a Antoni Careta.

històriques de la Renaixença, Víctor Balaguer (amb dues composicions) i Antoni de Bofarull, els quals no participaven al *Calendari* des de 1868 i 1869 respectivament, i que es mobilitzaren (o Briz mobilitzà) en el context excepcional d'aquell calendari. També hi participaren la veterana poetessa Maria Josepa Massanés (amb una poesia escrita expressament per a l'ocasió datada l'octubre de 1874), el mestre en Gai Saber Adolf Blanch, Damas Calvet, Gaietà i Eduard Vidal i Valenciano, Celestí Barallat, Frederic Soler, Antoni Molins i Sirera, el crític literari Francesc Miquel i Badia, el poeta gironí E. C. Girbal, els germans Joan i Joaquim Sitjar de la Bisbal, el prosista Josep Argullol –per primera vegada, però, hi col·laborava com a poeta– i també autors de la segona generació de la Renaixença, com A. Aulèstia i Pijoan, Andreu Balaguer, Àngel Guimerà, Josep Pella i Forgas o Joaquim Riera i Bertran, per exemple. Evidentment, no hi va faltar el nucli dur i més fidel de col·laboradors, integrat per Francesc Maspons i Labrós –que a banda de la col·laboració literària hi iniciava el primer article d'una sèrie biogràfica sobre els mestres en gai saber i altres poetes importants de la Renaixença– i la seva germana Pilar (Maria de Bell-lloch), i el redactor i l'exredactor del *Calendari* Antoni Careta –que seguí al càrrec dels «Bons recorts»– i Josep Roca i Roca, respectivament. Aquest calendari també fou l'ocasió per a noves incorporacions d'escriptors, alguns dels quals des d'aleshores hi tindrien una llarga trajectòria –Agneta de Valldaura i Agnès Armengol, molt properes a Briz, i el poeta Emili Coca i Collado, amb una participació més irregular que les poetesses–, i d'altres que s'incorporaven també per primer cop al *Calendari* però sense cap mena de continuïtat –l'historiador Fidel Fita o la del poeta empordanès Joan Planas– o ben poca –Teodor Baró, que també col·laborà al calendari de l'any 1876.

La presència d'escriptors mallorquins fou de les més baixes –quatre signatures– de tota la història del *Calendari* amb l'afegit que no hi participà cap dels poetes de la segona generació, que com hem dit tots feren costat a Matheu. Així, el matrimoni M.V. Amer i V. Penya i els mestres en Gai Saber Geroni Rosselló –amb tres poesies– i Josep Lluís Pons i Gallarza –a qui Briz “arrencà” una poesia en vista que aquell no responia a la invitació– foren la reduïda representació mallorquina al calendari de 1875. (Curiosament, Ramon Picó i Campamar, un dels detractors més aferrissats de la posició intransigent de Briz, es feia present al *Calendari* per mitjà de les poesies de Victòria

Penya i Pons ⁶⁷³). Els valencians, amb cinc signatures, foren representats per T. Llorente, J. Labaila i R. Ferrer i Bigné i pels més joves, Constantí Llombart i Salvador Estellés, que ja s’havien estrenat al *Calendari* l’any anterior. ⁶⁷⁴ És clar que la participació de tots aquests autors de fora del Principat, els quals feien servir normalment la desinència “e” en les seves col·laboracions al *Calendari* –tret de Pons i Gallarza i Roselló que hi escriuen el plural femení en “as”–, suposava l’acceptació de la condició imposada per Briz. Tanmateix, una observació detinguda de les seves col·laboracions ens permet descobrir que en el *Calendari* de 1875 sí que hi hagué presència dels plurals en “es”!: fos per la força del costum en aquests escriptors, per una revisió no prou atenta dels originals per part del col·lector o per alguna altra raó que desconeixem, en les poesies d’alguns d’aquests autors la desinència “a” hi alterna amb la desinència “e” (en les poesies de quasi tots els valencians, per exemple) –fins i tot dins un mateix vers veiem aquesta alternança de totes dues terminacions («Qu’endolen las pobres ninas», podem llegir en la poesia de Victòria Penya)–; però el cas més extrem és el de la poesia «Amor» de Jacint Labaila, en què tots i cada un dels plurals femenins hi estan escrits en “e” (talment com si no hagués passat, incomprensiblement!, pel sedàs de l’exigència ortogràfica de Briz).

Diguem, finalment, que onze dels quaranta-quatre col·laboradors del *Calendari* de 1875 també ho foren de l’*Anuari Catalá*: quatre catalans (Aulèstia, V. Balaguer, Josep Puiggarí i Frederic Soler); tres mallorquins (M.V. Amer, Victòria Penya i Geroni Rosselló) i quatre valencians (Ferrer i Bigné, Labaila, Llombart –amb una poesia de més entitat que el senzill epigrama que havia donat a Briz– i Llorente). La *Llar*, en la ressenya esmentada, aplaudia «la actitud de aquells autors que han escrit indistintament en lo *Calendari* i en lo *Anuari*». ⁶⁷⁵

⁶⁷³ La poesia de Penya es titulava justament «En l’Álbum de D. Ramon Picó i Campamar» i la de Pons i Gallarza, «La festa major de Sant Andreu», era dedicada «A D. Ramon Picó y Campamar». Briz, que no volia prescindir de Pons en el calendari d’aquell any, davant de la manca de resposta del poeta a la seva invitació i ja en procés d’edició el calendari, li demanà autorització per a poder-la reproduir en una carta sense data, però posterior al 12 de setembre. En aquesta mateixa carta, Briz hi exclamava que «Deu me lliure de usar may e»

⁶⁷⁴ Constantí Llombart va adaptar-se a l’ortografia requerida per Briz. En una nota a una composició seva publicada a *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí* de 1975 hi llegim el següent: «Feta esta traduccioneta ab lo fi de traméterlila á lo distingit En F. Pelay Briz, pera que li donara cabuda en lo seu *Calendari Catalá* d’enguany, habiam adoptat l’ortografia que dit senyor nos indicaba. Este es lo motiu, com notara’l lector, de qu’en ella s’use la a catalana en los plurals, y no la e qu’els valencians solem usarne.» (*Lo Rat-penat*, p. 84).

⁶⁷⁵ J. «Bibliografia. *Calendari Catalá* del any 1875–*Lo Rat Penat*», p. 7.

1.3.4.2. L'Anuari Catalá⁶⁷⁶

Francesch Matheu demostrà iniciativa i capacitat de lideratge i alhora tenir els mitjans necessaris per tirar endavant el seu projecte de calendari. L'*Anuari Catalá* era de format una mica més petit que el *Calendari* i segons l'opinió dels historiadors de la premsa Joan Torrent i Rafael Tasis era de superior categoria i «demostrava el bon gust que, com a editor, conservaria Francesc Matheu durant la seva llarga vida».⁶⁷⁷ (Certament, l'edició és més acurada: el paper sembla de més qualitat, la tipografia més ben triada, un cos de lletra superior i més llegible i unes pàgines menys atapeïdes de text). L'*Anuari* obria amb l'escrit del col·lector «Á nostres lectors» en què en justificava amb una argumentació força redundat la publicació com una resposta a la imposició ortogràfica de Briz. Es tractava, segons Matheu, d'acollir els autors que quedaven exclosos en no acceptar la condició imposada, i altrament, demostrar que els partidaris de l'ortografia adoptada en l'*Anuari* eren força més dels que se suposava. Lamentava la bel·ligerància que havien hagut de patir per causa de discrepàncies ortogràfiques i justificava que ara, tot i que fins aleshores no hi havien respost perquè altres qüestions més importants que les ortogràfiques creia que havien d'ocupar els catalanistes, ara sí que calia fer-ho després de l'ofensiva llançada des del *Calendari* contra la desinència “es” dels plurals femenins, la «forma que creyem nosaltres verament catalana y potser la que dona més caracter á la nostra llengua». Aclaria que no venien a dividir els catalanistes sinó, insistint en l'argument central del pròleg, a «aplegar en una publicació als qui d'una altra han estat escluhits»; que no venien a combatre «als qui, ahir amics, nos abrassavan» sinó, tornava a reiterar, a «unir les nostres forces y mostrar quines son».⁶⁷⁸ Al final del text Matheu agraià a tots els escriptors que havien respost a la crida de la publicació, entre els quals es remarcava que hi havia «novells conreadors de la nostra

⁶⁷⁶ *Anuari Catalá, col·leccionat y publicat ab la colaboració dels mes distingits escriptors catalans, mallorquins y valencians per Francesch Matheu y Fornells*, Barcelona: Estampa de L. Obradors y P. Sulé, 1874.

⁶⁷⁷ TORRENT-TASIS, *Història de la premsa catalana*, p. 94.

⁶⁷⁸ Es coneguda la rèplica d'Apel·les Mestres al pròleg de Francesc Matheu i en particular a la idea que l'*Anuari* acollia els exclosos del *Calendari* per raó de la imposició ortogràfica. Mestres recordava que molts eren els escriptors que participaven a la publicació de Matheu (i citava, entre d'altres, D. Monserdà, Aulèstia, Balaguer, Soler, Sardà...) que d'habitud escrivien els plurals en “as” i que per tant difícilment es podien sentir exclosos d'enlloc, per tant, volia deixar ben clar que si alguns escriptors, com ell, havien accedit a participar a l'*Anuari* i havien acceptat que se'ls corregís la terminació plural dels seus escrits d'acord amb la solució que propugnava l'esmentada publicació, només havia estat per amistat amb el col·lector [cf. Apeles MESTRES, «Remitit. Á proposit de l'Anuari Catalá», *LR*, any V, núm. 6 (31-XII-1874), p. 233-234].

literatura que tenim la satisfaccio y l'ergull de presentar per primera vegada als qui vehuen ab pler com va l'arbre de la renaxensa catalana trayent nous brots á cada dia».

L'*Anuari Catalá* tenia una estructura idèntica a la del *Calendari Catalá*: els continguts propis de tot almanac al principi; a continuació la crònica literària «Revista del any» (l'equivalent als «Bons recorts») seguida de la secció necrològica sobre personalitats catalanes i catalanistes que havien mort; i a continuació, en la part principal i més extensa del volum, s'anaven disposant les composicions poètiques (majoritàries) i en prosa dels col·laboradors. L'*Anuari*, a banda que tots els escrits apareixien amb el plural femení en «es», tenia com a singularitat respecte del *Calendari* una orientació més culturalista: així, tot el material en prosa més simple i amè i de caire popular que apareixia en la publicació de Briz (contes breus de to humorístic –els «quentos de riure»–, les anècdotes, els acudits o els refranys) havia estat substituït en la de Matheu per fragments de textos catalans antics que s'anaven intercalant amb les composicions originals dels autors (la ressenya que en féu el setmanari *La Llar* felicitava el col·lector per haver introduït aquesta modificació).

A l'*Anuari* hi van col·laborar trenta-nou escriptors del Principat, catorze mallorquins i sis valencians. Del Principat, i sense ànim de fer-ne un inventari complet, cal esmentar en primer lloc la presència de tres figures de gran prestigi en la cultura catalana de l'època: Manuel Milà (amb l'article «Quatre mots sobre ortografia catalana» que ja havia estat publicat a *La Renaxensa* feia pocs mesos), Josep Coll i Vehí (que hi participà amb la poesia «Les fires de Sant Tomàs») i Víctor Balaguer (també amb un breu poema); en segon lloc, un grup d'escriptors que, en principi, no s'haurien de considerar com a militants convençuts del bàndol de les “es” però que acceptaren la invitació del col·lector: Antoni Aulèstia, Joaquim M. Bartrina, Pau Bertran i Bros, Apel·les Mestres, Dolors Monserdà, Heribert Mariezcurrena, Frederic Soler, els germans Thos i Codina, Joan Sardà (amb una traducció del Cant VIII de l'*Eneida*); i en tercer lloc, un grup de fermes partidaris de les “es”, entre els quals hi havia un sector de la Jove Catalunya (J. Montserrat, P. Nanot-Renart, F. Pirozzini, I. Reventós, J. Thomàs, F. Ubach i Vinyeta i el mateix F. Matheu); el grup de Vic, amb Jacint Verdaguer, Jaume Collell, Martís Genís i Aguilar i Josep Serra i Campdelacreu; i segurament també caldria incloure-hi dins aquest tercer grup el poeta de Reus Josep Martí Folguera. Entre els mallorquins, amb una representació esplèndida encapçalada per Marià Aguiló, hi

trobem autors assidus en el calendari de Briz –els tres que ja hem esmentat en parlar del *Calendari* de 1875– i d’altres que hi havien participat de manera més desigual, els Mateu Obrador, Bartomeu Ferrà, Gabriel Maura, R. Picó i Campamar, Tomàs Forteza, Josep Tarongí i Geroni Forteza; i també, dos autors molt joves que probablement era la primera vegada que publicaven al Principat i que en el futur havien de conduir la poesia catalana feta des de Mallorca al seu màxim grau d’excel·lència (Joan Alcover i Miquel Costa i Llobera –aquest amb dues poesies–). Finalment, pel que fa als valencians, a més dels Ferrer i Bigné, Labaila, Llorente i Llombart, també comptaren amb la participació de Benet Altet i V.W. Querol.

Alguns dels poetes mallorquins que més animadversió sentien cap al grup de les «as», celebraren la qualitat de l’*Anuari*: «un bon tros millor que’l *Calendari*», sentenciava Picó en carta a T. Forteza de 15 de gener ja esmentada més amunt, i aquest darrer, en termes semblants, escrivia a aquell unes setmanes més tard que «[...] he vist l’*Anuari Catalá*; los de les es som mes qu’un grupito; no t parl d’aquesta publicació que m’ha agradat molt y molt, perque pens ferne un articlet pel Museo». ⁶⁷⁹ En efecte, Forteza complí el seu propòsit i el 17 d’abril de 1875 publicà a el *Museo Balear* una ressenya crítica molt extensa i elogiosa, un punt complaent, sobre l’*Anuari Catalá*. ⁶⁸⁰ L’article començava presentant el calendari al públic mallorquí informant-los que l’aparició d’aquest nou llibre era deguda a «qüestions d’ortografia, o més bé d’escola, casi del tot desconegudas en l’illa». Tot just un esment al context que n’havia motivat la sortida però sense entrar en detalls sobre quines eren aquestes «qüestions». De fet, en tot l’article amb prou feines hi havia una al·lusió –una picada d’ullet còmplice als companys de les «eens»– a la pugna amb el grup de les “as”. La primera part de l’article era un elogi genèric de l’*Anuari* perquè, enmig d’una mar de calendaris sense cap mena de qualitat literària i ideològicament perniciosos (els qualificava d’«escoria de la literatura nacional i estrangera»), el de Matheu servia per combatre en el pla estètic i ideològic les tendències d’un segle descregut i materialista, un calendari, doncs, «bo en l’esperit que l’anima i en la forma de què es vest, en la tendència que demostra i en la

⁶⁷⁹ Carta de T. Forteza a R. Picó i Campamar de 16 de Febrer de 1875. Epistolari de R. Picó i Campamar. BBM.

⁶⁸⁰ Tomás FORTEZA, «L’*Anuari Catalá*», *Museo Balear*, any I, núm. 7 (15-IV-1875). Els fragments que en citem són de la reproducció de l’article amb ortografia normalitzada a MIQUEL I VERGÉS, *La premsa catalana del vuit-cents*, vol. II, p. 20 i 22-30. Sobre el seu article Forteza en carta del 20 d’abril de 1875 escrivia a Marià Aguiló que «[h]e fet un article sobre l’*Anuari* y no se si haure estat massa atrevit. Voldria no haver fet mes mal que be» (Fons Marià Aguiló i Fuster. BC).

doctrina que escampa» i ple de poesia de veritat –la poesia del cor– feta per aquells que estimen «la nostra llengua». Després d'aquestes consideracions preliminars positives sobre el caràcter de l'*Anuari* i els bons valors literaris i ideològics que destil·lava, Forteza passava a fer la ressenya pròpiament dita, amb una descripció inicial de les característiques generals del volum que li feien exclamar amb un punta d'humor i una breu al·lusió, subtilíssima, a la “batalla” amb els de les «aans», que «[d]evem confessar que, sense tocar-ho ab les mans, no hauríem pogut creure que fos tan alt el nombre d'una part dels escriptors catalans i encara, segons diuen, la més petita» (és allò mateix del «mes qu'un grupito» que deia a Picó). A continuació començava una relació exhaustiva de la majoria de les composicions del calendari, començant per les escrites en prosa i seguint amb les de poesia i conclouia aquesta descripció del contingut destacant que, tot i la presència d'algunes poesies poc aconseguides, la qualitat literària dominava en el volum i que alhora les poesies que s'hi publicaven, escrites adés per catalans, adés per mallorquins o valencians, demostraven indiscutiblement la unitat de la llengua. Tancava l'article amb un petició per al col·lector de l'*Anuari*: «que segesca los anys vinents col·leccionant l'*Anuari Catalá*, per l'honra seua, el bé de la poesia i el profit de la literatura materna».

1.3.5. El *Calendari Catalá* entre 1876 i 1878

Amb els volums posteriors al *Calendari* de 1875 s'inicià una lenta però progressiva etapa de distensió en l'enfrontament amb els partidaris de les «eans» que culminà l'any 1878 amb el gest de Francesc Pelai Briz de cedir la responsabilitat de col·leccionar i ordenar els materials del *Calendari* per a l'any 1879 a Francesc Matheu i que vingué a simbolitzar el retorn a la unitat del catalanisme literari. El període 1876-1878 va ser de relativa estabilitat quant a la participació (una mitjana de 42 autors per volum), amb un cert va i ve dels col·laboradors més habituals i no es va interrompre, una constant al llarg de tota la trajectòria del *Calendari*, la incorporació d'autors nous que començaven la seva carrera literària o d'autors que ja tenien més recorregut però fins aleshores inèdits al *Calendari*. Per altra banda, es començaren a sentir veus des de la crítica que coincidien a assenyalar una davallada en la qualitat literària d'aquests calendaris (especialment els de 1877 i 1878) respecte de la dels anys anteriors i que alguns atribuïen a l'absència de determinats autors de primer nivell.

1.3.5.1. El *Calendari Catalá* de l'any 1876

Entre els mesos de juny i juliol de 1875 es començaren a enviar les invitacions per a participar en el calendari de l'any següent i la resposta degué ser força positiva perquè, segons informava *La Renaxensa*,⁶⁸¹ a finals d'agost ja s'havien lliurat a l'impremta molts originals. D'acord amb la informació obtinguda en la correspondència particular entre Ramon Picó i Campamar i Tomàs Forteza i d'aquest amb Marià Aguiló sabem que en aquest nou calendari Briz no practicà les exclusions de l'any anterior a l'hora d'invitar els escriptors («He rebut [...] una carta ahon me torna invitar á que li enviy algun de mos bonichs traballs»⁶⁸²) ni tampoc exigí –almenys explícitament– l'ortografia en “as” dels plurals (Forteza escrivia a Picó que la invitació rebuda de Briz, «qui l'any passat se n oblidà, no du la cláusula aquella» i preguntava humorísticament: «¿Ses convertit? Les feres y tot s'amansan á vegades»⁶⁸³). A mitjan del mes d'octubre ja s'anunciava que el calendari era pròxim a aparèixer i, efectivament, per Tots Sants el *Calendari Catalá del any 1876* ja era al carrer amb una extensió superior a la dels darrers anys –cent quaranta-quatre pàgines.

Tot i el gest de “reconciliació” de Briz cap als catalanistes de l'altre “bàndol”, cal remarcar que els efectes de la batalla ortogràfica de l'any anterior es deixaren sentir en el *Calendari* de 1876, que encara mostrà una certa bel·ligerància cap al grup de les “es”: en la crònica literària de l'any acabat que es feia dins la secció dels «Bons recorts», redactada per Antoni Careta, s'ignorà l'existència de l'*Anuari*, una actitud que fou censurada des de *La Renaxensa* per part de l'articulista que signava P. J. en una ressenya del calendari d'aquell any:

Ja que volem que aquesta publicació siga un testimoni fidel als qui vindrán de nostre moviment literari, no rebutjém cap obra, que todas ellas contribueixen á enaltirlo. Nos referim al Anuari Catalá del que ja parlàrem en nostra Revista.⁶⁸⁴

⁶⁸¹ «Novas», *LR*, any V, núm. 22 (31-VIII-1875), p. 271

⁶⁸² Carta de T. Forteza a M. Aguiló de 21 d'agost de 1875 [Fons Marià Aguiló i Fuster. BC].

⁶⁸³ Carta de T. Forteza a R. Picó i Campamar de 13 de juliol de 1875. Epistolari de R. Picó i Campamar. BBM. Per la seva banda, Picó, en la carta de resposta de 28 de juliol, deia que ell també havia rebut la invitació però que no estava disposat a col·laborar-hi: «[e]n Briz m'ha invitat pel Calendari, crech escusat dirte que no li enviare res. Alla hont me tancan una vegada la porta, ja 'm poran pregar que jo per molt que 'm preguin no hi torn pas; y ademes no contribuir en res ni per res en una publicació fatal per les lletres catalanes» (Epistolari de R. Picó i Campamar. BBM).

⁶⁸⁴ P.J., «Bibliografía. Calendari Catalá pera l'any 1876», *LR*, any V, núm. 29 (15-XII-1875), p. 528-529.

La participació en aquest nou calendari fou pràcticament idèntica a la del calendari de 1875 pel que fa al nombre –quaranta-quatre escriptors–, però amb una composició una mica diferent, ja que sí bé hi tenien continuïtat Balaguer, Bofarull, Blanch, Calvet, Aulèstia, els Maspons, Guimerà, Argullol, Miquel i Badia, Soler, Molins i Sirera, etc., hi causaren baixa, entre d'altres, Pons i Gallarza –com sempre, Briz el “perseguit” perquè hi col·laborés i mirava de convèncer-lo amb l'argument de la necessària militància patriòtica que havien de mostrar els poetes catalans amb la seva llengua i en particular amb el *Calendari* que era «la verdadera revista catalana á la qual ningú deu escusarse de estamparli la firma un cop al any»⁶⁸⁵–, Josepa Massanés o Celestí Barallat. Si bé tot apunta, com hem dit, que Briz eliminà la clausula ortogràfica de 1874, en analitzar la composició dels col·laboradors cal concloure que no aconseguí atreure cap escriptor de les «eens», amb una sola excepció: Francesc Ubach i Vinyeta, que hi tornava després del parèntesi de l'any anterior. La resposta mallorquina, tret dels “habituals” (els Amer-Penya més G. Rosselló), fou nul·la; en canvi, sí que aconseguí la col·laboració de tres escriptors que, sense ser del grup de les “es” en sentit estricte, havien fet costat a Matheu: ens referim, d'una banda, a un autor que havia col·laborat només una vegada –el 1869– al *Calendari*, Joaquim Bartrina, i a dos escriptors que s'hi estrenaven, Joan Sardà, que des d'aleshores hi col·laborà cada any fins al final, i Apelles Mestres, la seva única participació, amb tres poesies (els plurals femenins que apareixien en les composicions d'aquests autors eren escrits en “as”). També hi col·laboraren per primera vegada Joan Pons i Massaveu, Jacint Torres i Reyetó i Joaquim Fontanals (havia estat membre del consistori presidit per Briz, i això explicaria la seva –única– participació al calendari, molt desafortunada segons Picó i Campamar⁶⁸⁶) que ho feren amb sengles poesies i també Josep Fiter i Inglès, amb un estudi històric sobre «L'antich monastir de Valldonzella»; d'altra banda, els cinc valencians que havien participat al calendari de l'any anterior ho tornaren a fer en bloc (Llorente hi féu dues col·laboracions poètiques i els plurals eren escrits en “es”).

El *Calendari Catalá* de l'any 1876 no va tenir la competència de l'*Anuari Catalá*. Amb tot hem pogut documentar que a finals de l'any 1875, molt a darrera hora

⁶⁸⁵ Carta de Francesc Pelai Briz a Josep L. Pons i Gallarza del 28 de juliol de 1875.

⁶⁸⁶ En carta a Costa i Llobera del 4 de desembre de 1875 li deia a aquest que havia vist el nou *Calendari* i «es molt dolent: hi ha una composició titulada *Imitació* den Fontanals del Castillo que es lo mes tonto que he vist may» (Esborrany de la carta de Ramon Picó i Campamar a Miquel Costa i Llobera. Epistolari R. Picó i Campamar. BBM).

per tant, Francesch Matheu va decidir tornar a publicar-lo. Desconeixem perquè es posà tan tard a treballar-hi, però la intenció era ben ferma com demostren les cartes d'invitació que féu arribar a diversos escriptors el desembre de 1875 demanant apressadament la col·laboració i advertint que publicaria l'*Anuari* amb la mateixa ortografia que l'any anterior i que seria més reduït.⁶⁸⁷

1.3.5.2. El *Calendari Catalá* de l'any 1877

Cap a primers de novembre va aparèixer puntualment el *Calendari Catalá del any 1877* (un dels exemplars que hem consultat du una dedicatoria del col·lector a F. Ubach i Vinyeta amb data de 6 de novembre). El volum constava de cent quaranta-vuit planes, amb Briz signant aquesta vegada els «Bon recorts» en lloc d'Antoni Careta, i amb un nombre de col·laboradors lleugerament superior al calendari de 1876, quaranta-sis escriptors, xifra important que, a més, en el global de la història del *Calendari* era la segona més alta assolida fins aleshores.

En aquest *Calendari* va haver-hi baixes importants, per la significació que fins aleshores havien tingut aquests autors en la història de la publicació: d'una banda, Josep Roca i Roca, antic redactor i que llevat del primer calendari havia participat en totes les edicions, i la de dos col·laboradors absolutament fidels des del primer volum, el matrimoni mallorquí format per M. V. Amer i Victòria Penya, que tampoc hi concorreria l'any següent; i d'altra banda, els germans Sitjar de la Bisbal, que havien participat activament els vuit darrers anys del *Calendari* i que ja no tornarien a publicar-hi. També hi van ser absents, tot i que tenien menys significació que els anteriors dins la publicació, Francesc Miquel i Badia i el valencià Constantí Llombart, els quals tampoc no hi tornarien més. Pel que fa a les incorporacions, un dels aspectes a destacar és que a poc a poc alguns dels autors de l'entorn de les "ens", i que en anys anteriors ja havien col·laborat al *Calendari*, començaven a treure-hi el cap altra vegada: es tracta de Josep Martí i Folguera i, sobretot, de Tomàs Forteza, l'únic dels mallorquins contraris a Briz durant la "batalla ortogràfica" que publicà al *Calendari* abans de l'edició de 1879, any

⁶⁸⁷ Hem trobat dues invitacions amb data de desembre de 1875 per a aquest anuari projectat, l'una dirigida a Apel·les Mestres, en què s'especifica que sortiria amb els plurals en "es" (Fons Apel·les Mestres. AHCB) i l'altra a Josep Serra i Campdelacreu (Arxiu Manuel Serra i Moret. CEHI). Per altra banda, en la carta de Picó que citem en la nota anterior, el mallorquí es feia ressò de la intenció de Matheu de fer sortir l'*Anuari* de l'any 1876.

en què els mallorquins hi tornaren massivament a publicar-hi.⁶⁸⁸ Al costat d'aquestes (re)incorporacions, n'hi ha d'altres d'escriptors que seran presents al calendari per primera vegada: D. Monserdà, Conrad Roure, Carles Pirozzini, M. Ribot i Serra, Emili Vilanova (amb el quadre «Divuyt anys!») i l'editor Àlvar Verdaguer. A aquesta llista encara caldria afegir-hi tres noms absolutament desconeguts que també s'hi estrenaven i amb cap o ben poca continuïtat en els calendaris successius (Maria de Pallejà, Josep Garriga i Lloró i Joan Baptista Gendra).

Altres aspectes interessants a destacar sobre els autors del calendari de 1877 són els següents: el retorn de Lluís Cutchet després de deu anys sense col·laborar al *Calendari* (ho féu amb el text en prosa «L'estudi de l'història»); la participació d'Antoni Bofarull amb un estudi originalment escrit en llengua castellana publicat al *Diario de Barcelona*, que amb traducció d'Antoni Careta ara es publicava en català («Los furs»), en el marc d'una operació programàtica de renaixentització per part de Briz i el seu equip de textos castellans d'esperit i temàtica catalanista escrits per autors de la primera generació de la Renaixença (una operació que tindria continuïtat sobretot a *Lo Gay Saber*);⁶⁸⁹ la col·laboració de Joan Sardà, amb la traducció d'un poema de Leopardi («La nit del dia de festa»), que caldria considerar-la una nota de modernitat poètica poc habitual al *Calendari* però significativa de l'avenç de la producció literària en català en el camp de la poesia; l'increment d'autors en prosa amb notícies o breus estudis de caire històric i literari (A. Balaguer, Puiggarí, Fiter i Inglès, Aulèstia, Maspons i Labrós); la traducció catalana d'un conte de Roumanilha («L'home just») i d'una biografia de Frederic Mistral, degudes totes dues traduccions segurament a Briz; i encara, la presència pòstuma de Felip Pirozzini –havia mort l'any anterior– amb una poesia que tancava el volum (en les edicions del *Calendari* dels dos anys següents es van tornar a publicar poemes del poeta finat).

Diguem, finalment, que la representació mallorquina en aquest calendari fou la més baixa de tota la història de la publicació amb només dos autors: el ja esmentat T. Forteza i Geroni Rosselló; els valencians, en canvi, mantingueren la mitjana dels darrers

⁶⁸⁸ Els plurals femenins de la poesia de T. Forteza en “as”.

⁶⁸⁹ Careta justificava en els termes següents la traducció: «Publiquem la traducció de aquest article degut á la ploma del erudit escriptor Antón de Bofarull, per créure'l important baix mes d'un concepte tant per son fons històrich com per l'assumpto que tracta, agradós sempre á tots los que estiman la tradició y las glorias patrias» (*Calendari Catalá* de l'any 1877, p. 28).

anys, 4 col·laboradors (Ferrer, Labaila, Llorente i un desconegut de nom Vicent Sales que només hi participà en aquesta ocasió).

Com ja ho havia fet per a alguns dels volums de la primera meitat dels setanta, Francesc Miquel i Badià tornà a encarregar-se des de les planes de *La Renaixensa* del comentari de la publicació amb una ressenya crítica en què constata la mediocritat literària del calendari d'aquell any.⁶⁹⁰ L'article començava remarcant que l'aparició del nou volum confirmava que el catalanisme era el tret principal de la publicació («No hi ha dupte que en todas las páginas del Calendari Catalá s'hi respira un ferm amor á Catalunya»), el punt d'unió, doncs, entre tots els autors que hi participaven. Seguidament ja tenia interès a deixar clar que el nivell literari de les composicions publicades aquell any era fluix i que no n'hi havia cap que pogués comparar-se amb les moltes excel·lents que el renaixement literari havia donat. En compensació d'aquest defecte, però, Miquel i Badià donava a entendre que en el seu conjunt les composicions del volum mostraven una literatura de «major serietat» («s'hi veu una especie de bon gust en tots los escriptors, una major habilitat en los que fan versos, un estil y llenguatje mes triadet en tots los que escrihuen en prosa [...]») i, en particular, valorava positivament, d'una banda, la diversitat temàtica dels escrits en prosa i, de l'altra, que en la majoria de composicions poètiques, malgrat el to literari menor assenyalat, hom no hi pogués trobar ni defectes «de bulto», «ni menys tendencias dolentas en cap concepte».

1.3.5.3. El *Calendari Catalá* de l'any 1878

Com els tres anteriors, el *Calendari* per a l'any 1878 va sortir per Tots Sants. Era un volum de cent vint-i-set pàgines que aplegà trenta-vuit escriptors, una xifra inferior a la dels darrers calendaris. Una disminució important de la participació que no va passar inadvertida dins la societat literària del catalanisme com llegim, per exemple, a *La Renaixensa*:

Moltas son las firmas que ab verdader disgust havem trobat á faltar y esperem que un altre any los catalanistas no consentiran ab la seva inercia que segueixi en la decadencia una publicació ab tans bons desitjos inaugurada.⁶⁹¹

⁶⁹⁰ F. MIQUEL Y BADIÀ, «Bibliografía. Calendari catalá del any 1877», *LR*, any VI, vol. II, núm. 11 i 12 (27-XII-1876), p. [455]-459.

⁶⁹¹ G., «Bibliografía. Calendari catalá del any 1878 coleccionat y publicat per D. Francesca Pelay Briz», *LR*, any VII, vol. II, núm. 11 (30-XI-1877), p. 399-400.

Al marge que l'articulista pogués estar pensant en «firmas» que feia temps que no apareixien al *Calendari*, del que segurament s'adonava era que noms de prestigi habituals els darrers anys com els d'Antoni de Bofarull, Adolf Blanch, Damas Calvet, Antoni Aulèstia, Àngel Guimerà, Josep Argullol, Celestí Barallat, Joaquim Riera i Bertran, Emili Vilanova, Emili Coca i Collado, M.V. Amer i V. Penya no col·laboraven en el nou volum. I aquestes absències tampoc no quedaren compensades, ja que tret de Gaietà Vidal, J.L. Pons i Gallarza i Joaquim Rubió i Ors –aquest no hi col·laborava des del volum de 1867– no hi va haver incorporacions de prestigi al calendari d'aquest any (l'única firma nova a destacar era la d'un jove jove Artur Masriera que començava la seva carrera literària).

Com en els anys anteriors, la representació de fora del Principat seguí essent baixa en termes absoluts: 8 escriptors. La presència de mallorquins augmentà lleugerament amb el retorn al *Calendari* del ja esmentat Pons i Gallarza i de la poetessa M. Caymari (no hi col·laborava des del calendari de 1870) al costat de G. Rosselló i Tomàs Forteza, i per tant, igualà la presència valenciana, que seguí mantenint-se molt estable en el nombre i els noms (Ferrer i Bigné, Labaila, Llorente i Estellés).

En la línia de l'observació que Francesc Miquel i Badia havia fet al calendari de 1877, també aquesta any en la recepció crítica del volum es féu notar la davallada general de la qualitat literària de les composicions («En conjunt, los treballs en prosa y'ls poétichs no estan á la altura dels d'altres anys»⁶⁹²), i d'altra banda, se censurà (un retret que també seria força recurrent a partir d'aquest any) la poca cura amb què Antoni Careta havia redactat el resum de l'any literari dins la secció «Bons recorts»:

En nostre concepte l'article: Bons recorts d'enguany no compleix ab son fi. Si es costum de queixarnos dels escriptors castellans (y ab molta rahó ho fem) per la ignorancia en que semblan viure del moviment literari de Catalunya, ab quant mes motiu no'ns hauriam de queixar avuy del Calendari Catalá que's publica á Barcelona, y desconeix molta part de lo que al seu voltant se efectua.⁶⁹³

⁶⁹² *Ibid.*, p. 400. Llorente també considerava que els treballs en prosa al calendari d'aquest any tenien poc interès, i demanava als autors que s'hi esmeressin més, i d'altra banda, tot i que veia com la poesia catalana seguia creixent, alhora constata que no hi havia composicions poètiques de primer ordre en l'almanac (cf. Teodoro LLORENTE, «Calendari Catalá del any 1878», *Las Provincias*, 23-XI-1877).

⁶⁹³ G., «Bibliografia. Calendari catalá del any 1878», p. 400

En la mateix sentit, Teodor Llorente lamentava que no es donés informació sobre la Renaixença literària a València i especialment retreia que no s'hagués donat prou relleu a la victòria de Jacint Verdaguer als Jocs d'aquell any:

Este año se ha presentado á los Juegos florales de Barcelona una obra poética, que ha sido el gran suceso literario de Cataluña y que formará época entre los cultivadores de las letras catalanas: el poema *La Atlántida* [...]. Por cierto, que el *Calendari* no se ocupa de este notable acontecimiento como su importancia reclama. El triunfo del Sr. Verdaguer debió quedar consignado de un modo mas expresivo en sus páginas.⁶⁹⁴

Certament, el laconisme del *Calendari* alhora de consignar un esdeveniment literari d'aquella magnitud cridava l'atenció (tot just es feia l'esment del premi sense cap mena de consideració afegida) i pensem que no s'explica si no és per alguna mena de ressentiment del *Calendari* cap a la figura del poeta vigatà, que s'havia alineat amb el grup de les «ens» i des del 1873 havia deixat de col·laborar en la publicació de Briz.

1.3.6. El *Calendari Català* de 1879: relleu en la direcció i relançament del *Calendari*.

El 1878 Briz va decidir abandonar la direcció del *Calendari* i en va traspasar la responsabilitat a Francesch Matheu, el poeta que tot just hi havia col·laborat una sola vegada i l'antic “adversari” que el 1874 havia replicat el gest d'intransigència de Briz amb la publicació de l'*Anuari Català*. «Què havia passat?», es pregunta Roser Matheu,⁶⁹⁵ «[p]er què, davant de la dificultat en què es trobava per a seguir publicantlo, Briz va pensar en el Matheu de l'*Anuari*?». Segons l'escriptora, la resposta la donava el nou director en un breu text dirigit «Al lector» en què s'informava del canvi en la direcció:

Havent sigut invitats pel fundador y constant coleccionador d'aquest CALENDARI, l'entusiasta catalanista en Francesch Pelay Briz, á encarregarnos desd'ara endavant de coleccionar y ordenar aquesta publicació anual, qual direcció'l precisan á abandonar causes independents de sa voluntat, aceptárem sa generosa oferta, encara que temerosos de l'èczit, per la nostra poca representació dins la literatura catalana.[...] ⁶⁹⁶

⁶⁹⁴ LLORENTE, *Las Provincias*, 23-XI-1877

⁶⁹⁵ Roser MATHEU, *Vida i obra de Francesch Matheu*, Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1971. p. 51.

⁶⁹⁶ Francesch MATHEU, «Al lector», *Calendari Català de l'any 1879*, p. [9].

Com es pot veure, en contra del que afirma R. Matheu, les paraules del seu pare no donaven compte en absolut de per què fou escollit per Briz i, amb prou feines, de les motivacions d'aquest per deixar la direcció de la publicació: tot just una menció genèrica a «causas independents de sa voluntat» que no ens permet de concloure res més que no sigui que una raó de força major hauria obligat Briz a abandonar la direcció del *Calendari* (la mala salut? problemes econòmics? Les obligacions derivades de dirigir *Lo Gay Saber*, que havia reaparegut l'1 de gener de 1878?...). Fos quina fos la «dificultat» que va impedir Briz de seguir dirigint la publicació, l'important és adonar-se que no “matà” el *Calendari*, sinó que, ben al contrari, va voler donar continuïtat al projecte a través d'una persona que ho pogués garantir amb eficiència, professionalitat i que fos d'un catalanisme militant indiscutible. L'escollit no podia ser sinó Francesc Matheu, que ja havia demostrat totes aquestes qualitats amb l'*Anuari* (i les havia insinuades en altres projectes que no es concretaren)⁶⁹⁷ i a més també disposava de la capacitat financera per mantenir econòmicament una publicació.

Tot i el canvi en la direcció, tenim dades per pensar que Briz no es va desentendre del tot del *Calendari* i que, sense ser-ne el col·lector principal, va seguir demanant personalment la col·laboració d'alguns escriptors. Així per exemple, l'article que escriví Gaietà Vidal per a aquest calendari de 1879, «D'alguns medis pera fomentar la literatura catalana», i que prenia la forma de carta oberta dirigida explícitament «[á] en Francesch Pelay Briz», comença amb unes paraules que mostren clarament com l'antic director seguia compromès encara amb el projecte del *Calendari*: «Molt Sr. Meu y apreciat amich: en esta sa casa he rebut la galant invitació de 'N Francesch Matheu, acompanyada d'altre de vosté pera recordarme, com de costum, que lo temps s'acosta de fer un article pera lo Calendari Catalá [...]».⁶⁹⁸ I així mateix, en cartes dels anys 1880 (13 i 19 de maig) i 1881 (3 de setembre) de Briz a Pons i Gallarza, hi podem llegir, per exemple, «que m'honri enviantme pel Gay ó Calendari alguna cosa inédita de v. per curta que siga» o «miri si entre sos papers vells te quelcom en prosa ó vers pel

⁶⁹⁷ El projecte de la biblioteca d'autors que projectava a finals de 1873 i al qual ja hem fet referència i també un projecte de revista (que hauria tingut per nom «Revista Catalana») que tampoc no es materialitzà i que sembla que volia fer la competència a *La Renaixensa* quan aquesta, en el context de la “batalla ortogràfica” dels “es” i “as”, prengué partit per aquests darrers. El projecte d'aquesta revista s'anunciava en l'*Anuari Catalá*. En l'exemplar que nosaltres hem consultat, però, no ho hem vist perquè les «encubertes» on es feia la propaganda han estat eliminades. N'hem tingut notícia en una carta de Picó a Forteza de 5 de gener de 1875 (Ms 2069. BC).

⁶⁹⁸ *Calendari Catalá* del 1879, p. 38.

Calendari d'enguany» i, encara, «[...] li escrich per recordarli que s'acaba'l plasso per l'aplech de composicions pel Calendari y encara no he tingut la satisfacció de rebre la que V. em va prometre. L'estimaré que'm fassa obsequi de trametremela[...]». Per altra banda, també és una prova a favor de la possibilitat que Briz no desapareix completament del *Calendari* sinó que s'hi manté en un segon terme, el comentari sobre el volum de 1882 publicat a *La Il·lustració Catalana* que en tot moment dóna a entendre que la col·lecció dels originals era una empresa que duïen a terme conjuntament Briz i Matheu.⁶⁹⁹

L'entrada de Francesc Matheu al *Calendari* de la mà de Briz pot ser llegida també com un símbol de la reconciliació entre els dos sectors del catalanisme enfrontats des del bienni 1874-75 i que havia deixat sentir encara els seus efectes dins del calendari els anys posteriors amb una quasi total absència dels partidaris de les «ens». ⁷⁰⁰ El gest de reconciliació plantejat per Briz, doncs, fou correspost per Matheu, com ja hem explicat, amb l'acceptació de l'oferiment que se li feia, i ja com a responsable del *Calendari* volgué subratllar aquesta unitat d'acció recuperada dins del catalanisme literari no esborrant el nom de Briz de la portada (hi deia «coleccionat per F.P. Briz i F. Matheu») ⁷⁰¹ i mantenint Antoni Careta, possiblement a petició de l'antic director, com a redactor dels «Bons recorts». ⁷⁰² Així, amb Matheu al capdavant, el *Calendari* recuperava un dels seus signes d'identitat fundacionals, la funció d'integració de tot el catalanisme literari, i per tant es tornava a obrir per a tothom:

[e]ssent cada autor responsable de sos treballs respectius tots los sistemes ortogràfichs tenen cabuda en lo **Calendari Catalá**.

Aquest advertiment, que mostra la voluntat del nou director de tornar a fer del *Calendari* la publicació de tots els catalanistes, es podia llegir al peu de les esqueles

⁶⁹⁹ «Llibres rebuts», *LIC*, any III, núm. 60 (15-IV-1882), p. 111.

⁷⁰⁰ Hi havia hagut altres senyals de distensió però no de la potència simbòlica d'aquest que estem tractant. Per exemple, l'any 1878, després d'alguns anys de no fer-ho, alguns dels escriptors del Principat partidaris de les "ens" (el mateix Matheu, Nanot, Montserrat, etc.) tornen a publicar a *La Renaixensa*. De fet, la penya catalanista del Cafè Suís que aglutinava els partidaris de les "es" sembla que va decidir deixar de col·laborar a *La Renaixensa* l'any 1875 (vegeu carta de R. Picó a T. Forteza del 21 de maig de 1874. Ms 2069.BC).

⁷⁰¹ Si tenim en compte el que hem dit que Briz encara demanava col·laboracions, la presència del seu nom com a col·lector hi és del tot justificat.

⁷⁰² En els quatre calendaris de Matheu, com un gest de deferència cap a l'antic director i fundador de la publicació, les composicions d'aquest sempre apareixen al principi del calendari, després de les poesies dels poetes morts (només en el darrer volum, la poesia de Briz va precedida per una d'un poeta viu –F. Ubach i Vinyeta).

d'invitació que Matheu començà a enviar a partir de mitjan mes de juliol de 1878.⁷⁰³ El text d'invitació anava acompanyat d'una altra nota al peu en què el col·lector pregava els escriptors que, per tal que el *Calendari* pogués sortir en l'època acostumada, se li fessin arribar els originals abans de mitjan agost. És possible, atès que la majoria de composicions del volum no semblen escrites expressament per al *Calendari* (porten dates de redacció d'altres anys o simplement no en porten), que Matheu anés rebent la majoria dels originals en el termini que indicava, llevat d'una minoria –per exemple les que duen data de redacció de setembre o octubre de 1878–, suficient, però, per alentir el procés d'edició de manera que el calendari no es publicà per Tots Sants sinó una mica més tard (el dia 21 de novembre *La Imprenta* informava que havien rebut un exemplar del nou calendari).

El *Calendari Catalá del any 1879*, un volum de cent vint-i-vuit pàgines editat altra vegada per Joan Roca y Bros, aconseguí aplegar la xifra històrica de seixanta escriptors, amb quaranta-cinc autors del Principat i la resta de fora. Fou la participació més alta en tota la història de la publicació, amb Milà i Fontanals, Antoni de Bofarull, Verdaguer i 10 mestres en gai saber al capdavant d'una representació de primer nivell de totes les generacions de la Renaixença. És indubtable que la presència de Matheu com a director del *Calendari* fou el detonant de l'alta participació: vint-i-tres escriptors de més respecte de l'any anterior, la majoria dels quals eren, per dir-ho així, de l'entorn de les “es” i que havien deixat de participar-hi, si no abans, pel cap baix d'ençà la polèmica del *Calendari* de 1875, o que tot just no ho havien fet mai. I no cal dir que en l'època es veia clar que Matheu i la seva actitud integradora eren els responsables directes d'aquest èxit: «nos ha complagut», escrivia *Lo Renaixement*, «no veure imposada com en anys anteriors en lo *Calendari Catalá* la ortografia per una escola. Se deu á aixó molta part de son augment de valor literari».⁷⁰⁴ Amb la presència altra vegada al *Calendari* de Milà, Aguiló, Verdaguer, Collell, els mallorquins Picó, Obrador, Ferrà, Maura i la col·laboració per primera vegada de Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera o el vigatà Martí Genís i Aguilar, certament, com destacava el periòdic que substituïa *La Renaixensa*, el *Calendari Catalá* augmentava objectivament el seu valor literari, i si no qualitat, sí que guanyava valor de representativitat (generacional i territorial) de la literatura de la Renaixença amb la incorporació d'altres noms que havien renunciat a

⁷⁰³ cf. «Novas», *LR*, any VIII, vol. II, núm. 1 (15-VII-1878), p. 45.

⁷⁰⁴ «Novas», *Lo Renaixement*, núm. 1 (31-I-1879), p. 54.

escriure-hi. Potser no tots per raó del tarannà intransigent de Briz (creiem que no fou aquesta la raó de l'absència de dos anys consecutius del matrimoni M. V. Amer i V. Peña, que ara tornava), tot i que la major part d'escriptors als quals ens referim pensem que sí que ho havien fet per no compartir l'actitud del seu director: d'una banda, un grup d'autors que ja havien col·laborat al *Calendari*, encara que ocasionalment –P. d'A. Peña, T. Thos, A. de Quintana, Joan Montserrat o Francesc Masferrer i Arquimbau–, i de l'altra, un grup de poetes –alguns ben joves– que fins aleshores no ho havien fet mai –R. E. Bassegoda, P. Bertran i Bros, J. Franquesa i Gomis, J. Serra i Campdelacreu o Anicet de Pagès i Puig. En síntesi, tots aquests escriptors esmentats, des de Milà com a degà dels escriptors de la Renaixença, fins als joves Franquesa i Bassegoda com a representants de la darrera generació de la Renaixença, tornaren al *Calendari* o s'hi incorporaren per primera vegada de la mà de Matheu i ho feien, si observem llurs composicions, escrivint els plurals femenins en “es”. També utilitzaren aquesta desinència els mallorquins que ja hi col·laboraven amb major o menor assiduitat –Pons i Gallarza, Rosselló, Forteza– (no en canvi, Manuela de los Herreros, que ho feia en “as”) i els valencians, que tanmateix, i a diferència de Mallorca (amb tretze representants tingué la participació més alta de tota la trajectòria del *Calendari*), no es mobilitzaren gens (només Teodor Llorente i Ferrer i Bigné).⁷⁰⁵

D'altra banda, les raons de l'èxit d'aquest primer *Calendari* de Matheu no es deuen només al “desembarcament” dels escriptors de les «eens», sinó també al fet que els autors més habituals de la publicació, que compartien o, pel cap baix, havien acceptat sense problemes les directrius ortogràfiques de Briz –potser més tàcites que explícites els darrers anys en un context ja d'absència de bel·ligerància–, aquests autors, dèiem, es van mantenir també massivament fidels al *Calendari* davant del plantejament no sectari de Matheu de respectar les diferents ortografies. I així doncs, els Bofarull, Damas Calvet, G. Vidal, Guimerà, Maspons, Riera i Bertran, Andreu Balaguer, Molins i Sirera, Coca i Collado, Pons i Massaveu, Vilanova, entre d'altres, i no cal dir el mateix Briz (l'inductor del canvi i encara mig compormès amb el *Calendari*) i els Víctor

⁷⁰⁵ En la ressenya d'aquest calendari feta per T. Llorente lamentava que fos «*ogañõ muy incompleta su representaciõn*» al *Calendari*» (Teodoro LLORENTE, «Calendari Catalá del any 1879, coleccionat per F. P. Briz y F. Matheu. Barcelona», *Las Provincias*, 21-I-1879). En aquesta mateixa ressenya Llorente criticava que altra vegada la informació sobre l'actualitat de la Renaixença a València fos ressenyada de forma incompleta als «Bons recorts» (en últim terme, però, ho veia com un efecte d'aquest allunyament de «los poetas valencianos con la literatura catalana»).

Balaguer, Ubach i Vinyeta, Sardà i Aulèstia que recordem que l'any 1875 havien col·laborat tant amb Briz com amb Matheu, tots ells també van contribuir amb la seva presència a fer del *Calendari Català del any 1879* un dels més prestigiosos i representatius, sinó el que més, de tota la història de la publicació.⁷⁰⁶

Amb tot, aquest primer calendari de Matheu també patí baixes significatives. Sense que calgui buscar necessàriament una relació de causa i efecte entre la nova direcció i aquestes absències, no podem passar per alt que autors històrics del *Calendari* com Eduard Vidal i Valenciano o Enric Claudi Girbal; d'altres que s'hi havien incorporat més tard però que hi van tenir una presència remarcable –Frederic Soler– o molt remarcable –J. Labaila, J. Argullol– o, simplement, autors amb una presència molt més breu però ja amb una certa trajectòria en la literatura catalana de l'època (Conrad Roure), no només no participaren en el volum de 1879 sinó que ja no ho farien en cap de les tres edicions restants (tampoc Rubió i Ors hi col·laborà aquest any si bé encara tornaria al calendari de 1881). Però, en definitiva, aquestes absències no foren un obstacle perquè Francesc Matheu amb el *Calendari Català del any 1879* aconseguís aturar la davallada literària que el darrer any havia experimentat la publicació i pogués tornar-la a projectar com una plataforma important i unitària dins la Renaixença. En aquest sentit, les seves paraules «Al lector» reflectien la seva satisfacció per haver assolit aquests objectius:

[...] recullits ja'ls originals pera'l present volum, al veure l'abundó de notables firmes aplegades y com més reputats escriptors de Catalunya, Mallorca y Valencia han respost á la nostra invitació, estem contents d'haver admès l'oferta del fundador del CALENDARI CATALÁ, segurs ja de que aquest podrà ser l'espressió fidel del nostre moviment literari y de que anirà crexent en importancia tant com creixerà la literatura qu'en sa esfera, s'honra a representar.⁷⁰⁷

1.3.7. L'etapa final: els calendaris dels anys vuitanta

La participació tan alta del calendari de 1879 no es va mantenir en els tres següents que, al capdavall, també serien els darrers. La disminució de col·laboradors va anar essent gradual fins arribar a l'últim volum, el de 1882, amb un nombre de signatures

⁷⁰⁶ Estem convençuts que, tot i que no en tenim dades per confirmar-ho, el calendari d'aquest any degué ser dels pocs que se'n vengué tota l'edició, juntament amb el de 1875 que sabem del cert que s'exhaurí (el 15 desembre de 1882, en resposta a una demanda de Rubió i Ors, Briz li comunicava que ja «no hi ha existencia dels Calendaris del any 1875». Correspondència de Francesc Pelai Briz a Joaquim Rubió i Ors. AR).

⁷⁰⁷ MATHEU, «Al lector», p. [9].

pràcticament idèntic al del darrer calendari col·leccionat per Briz –el de 1878–. La davallada en les col·laboracions, però, pensem que no va anar en detriment de la qualitat literària ja que Matheu va tenir la capacitat de mantenir el més notable de la literatura catalana de l'època (tant en el camp de la poesia com de la prosa) i al mateix temps atreure nous col·laboradors importants, per exemple, Narcís Oller i ocasionalment Josep Yxart. De fet, els poc comentaris crítics i ressenyes que hem trobat d'aquests volums, coincideixen en el fet que el *Calendari* amb Matheu hauria tornat a recuperar el prestigi i la qualitat d'altres anys. D'altra banda, sembla que durant aquests anys s'accentuà la caiguda de lectors, una tendència que segurament ja venia de lluny (potser només s'aturà momentàniament el 1879) i que a la fi seria la causa principal de la desaparició del *Calendari*, en el marc d'una crisi més general del catalanisme literari que hauria perdut, segons l'opinió de Francesc Pelai Briz, la vitalitat i la puresa dels primers anys.

1.3.7.1. El *Calendari Català* de l'any 1880

La segona setmana de novembre, una mica més tard que la data acostumada de Tots Sants, va aparèixer el *Calendari Català* per a l'any 1880, un volum de cent vint-i-cinc pàgines i amb un nou canvi d'editor-impressor (L. Obradors).⁷⁰⁸ En el seu segon *Calendari* Matheu va aplegar cinquanta escriptors, una molt bona xifra (la tercera més alta de tota la història de la publicació) però inferior a la del volum de 1879. La majoria dels autors que s'havien incorporat (o reincorporat) al *Calendari* l'any anterior amb l'arribada del nou col·lector mantingueren la col·laboració en aquest nou calendari, amb l'excepció de Milà, Collell, De Quintana i els mallorquins Alcover, Maura i P. d'A. Penya (llevat del poeta vigatà, no tornaren a publicar-hi). Per altra banda, d'entre els autors amb més tradició al *Calendari*, hi ha una sèrie de noms que aquest any tampoc no hi van col·laborar, per exemple, Francesc Maspons i Labrós i Damas Calvet (ambdós s'hi havien incorporat el 1867 i des d'aleshores n'havien estat col·laboradors quasi cada any), però ens interessa especialment destacar els que causaren baixa definitiva al *Calendari*: autors com Gaietà Vidal i Andreu Balaguer, amb trajectòria llarga dins la publicació, i d'altres amb menor participació però “veterans” del *Calendari* com A. de Bofarull i Antoni Aulèstia (Pons i Massaveu, incorporat més tard, tampoc no tornaria a

⁷⁰⁸ En carta de Marià Aguiló a Tomàs Forteza de 14 de novembre diu que acaba de rebre el *Calendari* [Ms 2068: Epistolari de Marià Aguiló i Fuster a Tomàs Forteza i Rosselló (1867-1879), vol. I. BC]. També en la mateixa data el *Diari Català* informava els seus lectors de la recepció del *Calendari* i el *Diario de Barcelona* ho feia l'endemà.

escriure-hi). En el capítol de les reincorporacions, destaca el retorn de Josep Roca i Roca, després de tres anys de no col·laborar-hi, i també altra vegada la presència de Maria Josep Massanés, de Josep Fiter i Inglès i de Dolors Monserdà, en la seva segona participació. Silví Thos i Isidre Reventós, col·laboradors esporàdics del *Calendari* i que no ho feien des de 1871 i 1874 respectivament (Reventós és del tot segur per causa de les discrepàncies ortogràfiques), també tornaren a publicar-hi. D'altra banda, en aquesta edició col·laborà per primera vegada Narcís Oller i d'altres autors com Francesc Fayos, valencià establert a Catalunya i aquests mateixos anys col·laborador de Briz a *Lo Gay Saber*, i Claudi Omar i Barrera. Per territoris, els catalans seguien tenint-hi la majoria ((trenta-vuit autors) i, a continuació, com quasi sempre, venien els mallorquins, la participació dels quals en aquest calendari seguí essent important –amb nou representants– i de prestigi –Aguiló, Pons i Gallarza, Forteza, Picó, Costa i Llobera, els Amer, Obrador, Ferrà (Geroni Rosselló no hi participà)–,⁷⁰⁹ mentre que la representació valenciana es mantingué pràcticament invariable –Llorente i Ferrer i Bigné– ja que només incorporà l'esmentat Francesc Fayos.

A la revista *La Renaixensa* va publicar-se un breu comentari crític d'aquest *Calendari* de 1880.⁷¹⁰ Sense signar, estava inclòs a la secció «Novas», l'escrit elogiava la publicació que, després d'uns anys de decadència, havia recuperat des de l'any anterior «son antich prestigi [...] y l'ha augmentat encara més en lo present». En aquest sentit, doncs, constataven la qualitat de les composicions que integraven el volum i celebraven veure «reunits en grata germania la major part de nostres més distingits escriptors». L'únic punt fosc del calendari, però, del qual tractaven extensament en la resta de l'escrit, era Antoni Careta i la seva secció «Bons recorts», objecte d'una dura crítica per part de la revista. Li censuraven que hagués convertit una secció que en teoria estava destinada a «fer menció de tot lo d'algun valer que durant l'anyada ha fet la literatura» en un espai «destinat cada any pera desfogament del caràcter excepcional de son autor». A partir d'aquí, es retreia a Careta les mancances que hi havia en la secció i per avalar la crítica es feia una enumeració prolixa de tots els fets i obres de la vida literària catalana

⁷⁰⁹ Amb tot, a Matheu, com a Briz, no li era fàcil obtenir les col·laboracions dels mallorquins i hi havia d'inisistir. Així es desprèn del que diu Picó en una carta a Tomàs Forteza del 30 de setembre de 1879: «En Matheu esta quexos dels mallorquins puix segons me digué dias pasats no li heu enviat res pe'l Calendari ¿perque no li envias colque cosa?» (Ms 2069. BC).

⁷¹⁰ «Novas», *LR*, any IX, vol. II, núm. 9 (15-XI-1879), p. 338-339.

de l'any acabat que no havien estat consignats als «Bons recorts» (estudis històrics, obres de teatre, de prosa narrativa...; diaris com *La Campana de Gracia*, *Lo Nunci*, *La esquella de la Torratxa*, entre d'altres, que «no per pertéixer á fraccions politicas deixa de ser mostra clara de nostra vida»; les representacions teatrals, etc). També se li retreia l'exclusivisme catalanista que destil·laven alguns dels seus comentaris en criticar la premsa de molts jovenets escriptors («noms improvisats», en deia Careta) per fer-se un lloc a la literatura en català, contra el qual plantejament la revista li responia que «[q]uants mes siguém dintre'l catalanisme millor, quant mes gran siga'l numero major també será la tria». En darrer terme, enfront del discurs de la queixa i la lamentació que Careta havia instal·lat en la secció (per aquest camí, deien, s'hauria d'anomenar «mals recorts») li recomanaven que modifiqués «son caràcter recelós y ploraner» i que treballés per la unitat i el foment del catalanisme sense excloure ningú.

Per altra banda, al *Diari Catalá* es publicà una ressenya signada per A.G. (Artur Gallard?)⁷¹¹ que, com el comentari de *La Renaixesa*, també ens presentava el *Calendari* en un punt dolç de la seva trajectòria gràcies al context positiu en què es trobava des de l'any anterior i que hauria tingut com a efecte un augment de la qualitat literària.

En la primera part de l'article el crític feia unes consideracions generals sobre el *Calendari* en què remarcava que era «una de las obras que mes ha marcat ab certesa l'adelanto del renaixement literari de Catalunya» i sobretot destacava positivament que des de feia uns anys la publicació ja no practicava cap mena d'exclusivisme, de manera que «las diversas tendencias de nostra literatura hi trovan en ell cabuda, com tambe las dugas escolas ortográficas que durant un temps s'havien separat [...] fent aixó, que si be se's establia competencia en los trevalls, no veyessim reunidas las firmas que ab tant de goi avuy veyém estampadas en lo Calendari Catalá». La part central de l'article, l'ocupava una descripció i anàlisi força extenses del contingut del volum. Començant pel comentari de la secció «Bons recorts» –i en la línia del de *La Renaixensa* que acabem de veure– l'articulista censurava que la relació de fets de la vida literària catalana s'hi presentés de forma incompleta –posava com a obliats significatius, per exemple, els de les obres *Gala Placidia* de Guimerà i *Del meu tros* de Vilanova– i s'advertia, per tant, que la recopilació de tota la producció literària en llengua catalana de l'any acabat era una feina que no es podia fer de premsa sinó «ab molt cuidado ó

⁷¹¹ A. G., «Bibliografía. Calendari Catalá del any 1880 escrit per los mes reputats autors catalans, mallorquins y valencians, y coleccionat per F.P. Briz y F. Matheu», *Diari Catalá*, 20-XI-1879.

prenentsi molt temps» si es vol satisfer adequadament els objectius de la secció. Seguia a continuació una descripció detallada del contingut literari on, després d'una relació de les composicions en prosa aplegades, entre d'altres aspectes el crític aplaudia que s'hagués eliminat del *Calendari* «aquella part de prosa històrica que anava acompanyada de notas y mes notas, treball crú qual lectura's feya pesada» (es referia als articles erudits sobre temes històrics d'Andreu Balaguer); i ja centrat en el comentari de les poesies originals en constatava la qualitat de totes elles i en destacava, entre d'altres, el romanç històric de Verdaguer –«Les barres de sanch»– per l'originalitat amb què era tractat el tema del títol del poema; les dues poesies que hi publicava Marià Aguiló –«Lo so virginal» y «Rondalles ó Trobes?»–, que considera «un modelo de saber dir» tot i la presència d'alguns arcaïsmes; i encara les poesies de S. Thos i Codina, I. Reventós, P. Bertan i Bros i R. Picó i Campamar.

Al final de la ressenya, l'articulista polemitzava, precisament, amb la poesia que hi havia inserit Francesc Pelay Briz, «Pobreta!», que tractava de la decadència de la poesia catalana. La discrepància de l'articulista no era en el diagnòstic sinó en la interpretació que Briz donava: per aquest els mals de la poesia catalana venien del fet s'havia tornat massa materialista i ja «no vol esser filla del cel»; en canvi, per l'articulista, la causa calia cercar-la en el fet que aquesta poesia encara estava massa lligada als models de la poesia històrica i jocfloralasca.

1.3.7.2. El *Calendari Catalá* de l'any 1881

La puntualitat amb què havia sortit el *Calendari* els darrers anys es trencà amb aquest volum que va aparèixer durant la primera setmana de gener de 1881 segons podem saber per una nota de *La Il·lustració Catalana* en què es feia acusació de rebut del volum amb unes ratlles d'elogi cap al seu responsable.⁷¹² El calendari d'aquest any tornava a ser editat per Joan Roca i Bros i cridava l'atenció que fos un volum de només norantassis pàgines, el menys extens fins aleshores de tots els publicats. La participació també fou més baixa que la de l'any anterior, amb quaranta-quatre autors, dels quals vint-i-sis eren del Principat, vuit mallorquins, sis valencians i dos provençals. Fou, per tant, un calendari amb més baixes que no pas altes. Entre les primeres, cal destacar, perquè ja

⁷¹² «Res ha sigut prou pera fer minvar la fe catalanista del entusiasta coleccionador del Calendari; si'ls sacrificis materials no han pogut depurar-lo en sa generosa empresa, menos ho han pogut encara los sacrificis del amor propi, los mes sensibles de tots, y'ls quals no ha escatimat per cert en lo Calendari Catalá de que venim parlant», «Libres rebuts», *LIC*, any II, (10-I-1881).

serien definitives per al que quedava de curta vida del *Calendari*, les de Víctor Balaguer, Enric Franco, Emili Coca i Collado, Emili Vilanova i Joan Baptista Ferrer, pel Principat; Bartomeu Ferrà per Mallorca; i Rafel Ferrer i Bigné per València. I entre les incorporacions, destaquem les dels que ho feien per primera vegada: dos noms prestigiosos de la cultura catalana del segle XIX de generacions diferents, el poeta romàntic Josep Maria Quadrado⁷¹³ i el crític Josep Yxart (hi col·laborà amb un «Romans»); dos escriptors valencians (Josep M. Torres i Víctor Iranzo) –els poetes J. Arroyo i Almela i V.W. Querol també tornaven a participar-hi després de molts anys–; i els felibres Frederic Mistral i Teodor Aubanel amb sengles poesies originals en llengua provençal (de Mistral, el *Calendari* ja havia publicat traduccions d’alguns dels seus poemes i d’un discurs).

Antoni Careta, que des dels «Bons recorts» d’aquest any va respondre les crítiques que havia rebut l’any anterior, féu una ressenya del *Calendari* de 1881 per a *Lo Gay Saber*.⁷¹⁴ Després d’una sumària descripció del contingut amb una valoració general positiva, s’adreçava als col·leccionadors demanant-los «un xich mes de rigorisme en l’admissió d’originals» perquè considerava que hi havia alguna composició –no en donava el nom– que no tenia prou categoria per formar part del volum.

1.3.7.3. El *Calendari Català* de l’any 1882

Cap a finals d’octubre del 1881 la premsa catalanista ja informava que el *Calendari* sortiria aviat i afegien que «tenim molt bones notícies dels treballs que conté aquesta publicació que conta tants anys d’existència».⁷¹⁵ Durant el mes de novembre se’n féu la impressió i el 15 de desembre una «Nova» a *Lo Gay Saber* anunciava que el *Calendari*

⁷¹³ Quadrado fou expressament convidat per Matheu qui li demanà permís per publicar una poesia d’ell que havia trobat en un album poètic propietat d’una «distingida senyoreta». El mallorquí, en carta del 12 d’octubre de 1880, agràia el compliment de la invitació i l’autoritzava a publicar-la però amb alguna petita condició: «[...] tench me per molt honrat ab la invitació que li meresch; tem empero no ho sia tant son estimable calendari ab la inserció de mos pobres pastorells de 1838, als quals sens dupte V. se refereix. Crech que convendria per descarrech de mon atreviment que se indicás la prehistorica fetxa de la composició y el medi per hont vingué á conexement de V; alguna cosa en resa la nota que al album vai posar» (Fons Marià Aguiló.BC). La poesia es publicà amb el títol «La nit de Nadal», amb un aclariment del mateix autor que deia «escrita en l’any 1838 per un jovensá de 19 anys qui no ha cantat pus en la llengua que parla» i amb la nota demanada per Quadrado a Matheu en què aquest aprofitava per expressar els desig de «sentir cantar [al poeta mallorquí] sovint en la llengua que parla».

⁷¹⁴ C., «Bibliografia», *LGS*, 2a època, any IV, núm. 4 (15-II-1881), p. 39.

⁷¹⁵ *LR* (diari), 27-X-1881.

per al nou any ja era al carrer.⁷¹⁶ Era un volum de noranta-sis pàgines que mantenia aproximadament, amb tendència una mica a la baixa, la xifra de col·laboradors de l'any anterior –quaranta-un escriptors– i en què molt probablement Francesc Matheu es va fer càrrec de la redacció dels «Bons recorts» en lloc d'Antoni Careta.⁷¹⁷ Entre les col·laboracions literàries, vint-i-nou corresponien a escriptors del Principat, entre els quals cal destacar el nom d'Antoni Rubió i Lluch, que s'estrenava al *Calendari*, i el d'Adolf Blanch, que hi tornava després de no haver-hi participat les quatre darreres edicions; vuit autors eren mallorquins, amb la presència de Tomàs Aguiló com a fet més destacat, ja que només hi havia participat en les dues primeres edicions i tornava a fer-ho al cap de molts anys (Picó i Campamar no hi va poder enviar res en aquesta ocasió, però hi tornem a trobar Geroni Rosselló, Mateu Obrador i M. Caymari); quatre valencians, amb dues noves incorporacions, Josep Bodria i un altre personatge que responia al nom de Joan Rodriguez Guzman; i finalment, el felibre Josep Roumanilha (amb un poema en català que cal pensar que és una traducció de l'original provençal tot i que no es faci constar).

L'anònim ressenyador a *La Il·lustració Catalana*⁷¹⁸ del calendari de 1882 destacava en el seu comentari del volum el canvi d'orientació en positiu que s'observava en la redacció dels «Bons recorts», que era «feta ab exquisita consciencia y escrupulositat puig qu'á res ni á ningü que s'ho valga deixa en oblit lo seu anonim autor». D'entre les composicions literàries que s'hi publicaven, en primer lloc feia referència a l'homenatge del *Calendari* al «nostre malaguanyat amich» Joaquim Bartrina inserint al capdavant de totes les del recull una poesia d'aquest autor («Per Nadal»); a continuació, de les poesies, destacava molt especialment «Marina», de Costa i Llobera, de la qual en feia un gran elogi («qual lectura estém segurs qu'ha de produhir á tothom una profunda impressió gracias á la grandiositat de la concepció y de las imatjes de que tota ella está sembrada»), i també trobava bones qualitats, entre d'altres, en les poesies de Pagès de Puig, Pons i Gallarza i Verdaguer i en la traducció poètica de Joan Sardà. A propòsit de la prosa del *Calendari*, l'autor de l'article reflexionava sobre la inconveniència que suposava introduir, enmig de les composicions originals dels

⁷¹⁶ «Novas», *LGS*, 2a època, any IV, núm. 24 (15-XII-1881), p. 270.

⁷¹⁷ La secció no anava signada i només duia data de redacció (2 de novembre de 1881). Hi havia desaparegut del tot el to crític que caracteritzava la secció.

⁷¹⁸ «Llibres rebuts», *LIC*, any III, núm. 60 (15-IV-1882), p. 111.

autors, materials en prosa sense cap valor literari (les anècdotes, els «*qüentos*»). Ho considerava un error greu que no tenia disculpa en una publicació de la importància del «*Calendari* destinada principalment á anar en mans de personas de regular educació literaria, y á la que 's faria molt poch honor suposant que'ls habian de fer gracia xascarrillos de tan supina mansuetut com algun que se'n trova en la colecció». En darrer terme, acabava censurant que els col·lectors no s'haguessin decidit a suprimir aquests textos de forma definitiva. Al final de l'article, el comentarista lamentava la poca participació literària que havien tingut tant Briz com Matheu en aquest calendari i els recordava la seva obligació de contribuir, més que ningú, a prestigiar la publicació amb les seves composicions.

La «*Nova*» de *Lo Gay Saber* del 15 desembre abans esmentada augurava una gran venda del nou volum per la bona acollida que el *Calendari* s'havia anat guanyat amb els anys en el poble català perquè «es la publicació anyal casi única que reuneix en germanal aplech als escriptors dels diferents regnes que constituheixen la gran família catalana». Res feia pensar, doncs, que aquest volum seria el darrer de la trajectòria de la publicació. Però res més lluny de la realitat, ja que en una altra «*Nova*» d'uns mesos més tard, del 15 de maig de 1882, que era una resposta a la crítica que *La Il·lustració* havia fet als «*quentos de riure*», es donava a entendre que el *Calendari* cada dia tenia menys lectors i que difícilment tornaria a sortir. Aquesta «*Nova*», redactada potser per Antoni Careta o fins i tot pel mateix Briz, situava l'origen de la crisi de lectors i la més que probable desaparició del *Calendari* precisament en la disminució d'aquest gènere de textos populars, una disminució que, segons la revista, hauria desvirtuat el model original de calendari d'orientació més popularitzant en favor d'un altre d'orientació més culta. Per l'interès que té el contingut d'aquesta «*Nova*», que comença recordant el caràcter que s'havia volgut donar a la publicació en fundar-la i acaba criticant subtilment que el *Calendari* s'hagués volgut convertir en l'*Anuari Català*, en reproduïm a continuació el text sencer:

[El] calendari no es, ni ha pretés may ser, ni pot esser per sa naturalesa una publicació acadèmica. Es un llibre pel poble, y'l poble no está, ni pot aprehuar las bellas de una obra purament literaria. A mes la idea del col·lector fundador no fou altre que donarli caracter de llibre de propaganda. Baix esos dos conceptes ixque lo Calendari, tenint una meytat pel poble que llegia'ls versos ab resignació, pera llegir l'altra part ab gran plaher, y una altra meitat pels lletrats que podian prescindir dels quentos per saborejar

los versos de nostres poetas. Aixís tothom hi guanyava y'l poble anava coneixent á nostres autors mes distingits. Desgraciadament la munió d'escriptors que ara han obligat a reduhir lo espai dels quentos, han reduhit tan lo marcat del Calendari que, encare que ab vertader dolor, podem considerar com molt vorera la fi del llibre que gracias als quentos s'havia arribat á fer popular y que avuy ha deixat de serho del tot per no trobar en ell lo poble res que estiga al nivell de sas aficions y de sa inteligencia. Aixó no solsament passa aquí: l'armana provençau (y aixó nos ho ha dit lo seu mateix editor Roumanilha) ha arribat á tirarse á milers d'exemplars gracias als quentos; sens ell fora mort com lo Calendari Catalá malauradament ho será, puig lo remey no creyem que arribi á temps. Un ensaij fet en serio de un anuari, ja fa alguns anys, no va rehexir per no contar ab eix element de vida que, ab tota la bona fe del mon, creu La Il·lustració Catalana perjudicial al Calendari Catalá; Tan-de-bo que s'hi haguessen pogut insertar sempre mes quentos y menys travalls literaris! Tothom hi hauria guanyat: lo poble i la literatura.⁷¹⁹

En examinar el contingut del *Calendari* es fa difícil acceptar com a vàlid aquest argument de la progressiva desaparició dels «quentos de riure» com a fet determinant de la davallada de lectors i, en darrer terme, de la desaparició del *Calendari*. En efecte, si agrupem tot aquest material de prosa popular («quentos de riure», contarelles breus, anècdotes, acudits, narració de fets curiosos...) en un sol bloc que en podem dir convencionalment «qüentos» i n'observem la presència al *Calendari* al llarg de tota la trajectòria, i molt especialment en els quatre darrers volums (els coordinats per Matheu), les dades que obtenim són les següents: a) al *Calendari* es van publicar 15 «qüentos» de mitjana per volum; b) 13,7 de mitjana en els quatre darrers; c) al calendari de 1865 es publicaren 9 «qüentos» i al de 1882, 14; d) el calendari amb més «qüentos» fou el de l'any 1874, amb 23, seguit pels anys 1876, 1868 i 1881 amb 22, 21 i 20 «qüentos» respectivament; e) el calendari amb menys «qüentos» fou el de 1880, amb 5, seguit pel de 1870, amb 6; f) els calendaris de 1877 i 1878 publicaren 17 «qüentos» cada un, i el de 1879, el primer de Matheu, en publicà 16; i g) Conclusió: ni en xifres absolutes ni relatives el nombre de «qüentos» apareguts en els calendaris de Francesc Matheu no fou menor que en la resta de calendaris de la publicació.

El que sí queda fora de tot dubte és que la pèrdua de lectors amb la consegüent reducció de mercat fou la causa principal de la desaparició del *Calendari*. Ens ho confirma el mateix Briz el mes de novembre de 1882 –quan ja era un fet que se n'havia suspès la publicació– en el text d'una carta enviada a Josep Lluís Pons i Gallarza en què, després d'agrair les paraules de confort que el poeta de Mallorca li havia fet arribar en conèixer la sort del *Calendari*, hi llegim el següent:

⁷¹⁹ «Novas», *LGS*, 2a època, any IV, núm. 10 (15-V-1882), p. 103-104.

Son fill ja li dirá que aquest enguany no surt. Vostè se n'estrenyarà. Jo ja ho veyá venir de temps. Los catalanistas han mort ó quan menys [mots illegibles] als catalans y del llibre que avans se'n venien 5 y 6 cents, hem acabat venentne una centena escassa. Ab aquestes condicions no es possible publicar res.

En les ratlles que venien a continuació, Briz vinculava la desaparició del *Calendari*, i la caiguda de vendes dels llibres catalans en general, amb una crisi més profunda: la del catalanisme, que es manifestava, segons l'escriptor català, en l'absència de veritable sentit patriòtic en els qui es movien en aquest camp («Avuy no hi ha enamorats de Catalunya, pujan mes molt mes los explotadors d'ella»), en la presència de les ambicions personals i en la influència de la política, elements tots ells de desintegració «de la gran obra nacional ab tan exit comensada per Vs l'any 1859».

L'exagerada percepció negativa de la realitat i l'enyorança malaltissa dels primers anys de la Renaixença en què es troba immers l'escriptor aquests anys no ens han de fer perdre de vista, però, allò que és un fet ben objectiu i que Briz detectava perfectament: la migradesa del mercat de lectors d'obres literàries en llengua catalana que va acabar, entre molts d'altres projectes, amb el *Calendari Catalá*, una publicació que havia fet un llarg trajecte de divuit anys durant el qual es convertí en un reflex de primer ordre de les vicissituds del catalanisme literari del segle XIX.

1.4. ELS COL·LABORADORS DEL CALENDARI

1.4.1. Visió general

En els divuit anys d'existència el *Calendari* va comptar amb la participació d'un total de cent cinquanta-nou escriptors que amb les seves col·laboracions van donar suport, puntual o continuat, al projecte de propagació del catalanisme literari de la publicació o, simplement, se'n serviren per donar-se a conèixer o en alguns casos desenvolupar-hi la carrera literària en paral·lel a la participació als certàmens i a d'altres publicacions.⁷²⁰ A aquests cent cinquanta-nou autors, caldria sumar-hi uns pocs escriptors més que a títol pòstum també van aparèixer a les pàgines del *Calendari* (Aribau, Salvador Estrada,

⁷²⁰ Els cent cinquanta-nou col·laboradors van signar les seves composicions amb nom i cognom(s), i si en algun cas –molt pocs– ho feren amb inicials, podem identificar sense problemes a qui pertanyen. Només no hem pogut reconèixer els autors que signen amb les inicials «C. de M.» –al primer calendari–, «F. Ll.» –al de 1877– (Francesc Llagostera?) i «R.» –al de 1879–.

Francesc Camprodon, J. Bernat i Baldoví, i també uns desconeguts M. Martí i Hostal i J. Vilella).

Podem classificar els col·laboradors del *Calendari* d'acord amb el paràmetres següents:

- a) Gènere: el *Calendari Català* no és una excepció a la preeminència masculina de l'època en l'àmbit social públic i en particular en el camp de la creació intel·lectual i literària. Dels cent cinquanta-nou autors, només dotze eren dones i la resta, cent quaranta-set, homes. Presentades per antiguitat en la seva col·laboració al *Calendari*, les escriptores que hi participaren –bàsicament “poetesses”– van ser les següents: M. J. Massanés, Isabel de Villamartin, V. Penya, Maria de Bell-lloch, M. de los Herreros, Assumpta del Vallès, M. Caymari, A. Armengol, A. de Valldaura, D. Monserdà, Maria de Pallejà i M.D. Fiter i Inglès.

- b) Territori: Catalunya va aportar el nombre més alt de col·laboradors al *Calendari*: cent-deu escriptors, la majoria de Barcelona (o que hi estaven establerts) però amb presència de poetes dels focus comarcals de renaixença (Vic, Reus, Girona, La Bisbal, Lleida...). València i Mallorca aportaren pràcticament el mateix nombre de col·laboradors, amb vint-i-dos i vint autors respectivament. Amb tot, si mirem un a un els calendaris, la representació mallorquina superarà quasi sempre la valenciana (el nombre més alt d'autors mallorquins correspon al calendari de 1879, amb tretze representants per dos de valencians i sobre un total de seixanta-un col·laboradors en el volum; i el més alt de valencians és en el calendari de 1869 amb nou representants per deu de mallorquins sobre un total de cinquanta-un autors). No cal dir, d'altra banda, que des del punt de vista històric i literari la importància dels col·laboradors mallorquins és superior a la dels valencians, entre els quals trobem mitja dotzena de personatges absolutament desconeguts sense cap mena de significació en la història de la literatura catalana del segle XIX. Per altra banda, de fora del domini lingüístic català, el *Calendari* va publicar de forma esporàdica composicions d'alguns poetes provençals (especialment de Josep Roumanilha, una poesia original i diverses traduccions de poemes i contes seus; i de Frederic Mistral, un parell de

poemes i el fragment d'un parlament, i Teodor Aubanel, un poema) i una del poeta W. Bonaparte Wyse (vegeu *infra* «taula general del col·laboradors»).

c) Generacions: Totes les generacions de la Renaixença passaren en un moment o altre pel *Calendari* i, fins l'any 1871 en què es fundà la revista *La Renaxensa*, fou, amb els Jocs Florals i *Lo Gay Saber*, una plataforma de projecció inevitable per a la majoria de poetes i escriptors joves que començaven. Al *Calendari* hi trobarem la plana major de la generació romàntica a Catalunya (M. Aguiló, M.V. Amer, J.L. Pons i Gallarza, V. Balaguer, A. de Bofarull, M. Fonts, M.J. Massanés, M. Milà, J. Rubió i Ors...) i a Mallorca (Tomàs Aguiló o J. M. Quadrado), però sobretot les successives generacions renaixentistes: els qui apareixien just abans del Jocs Florals (d'A. Blanch, A. de Quintana, els germans Thos i Codina, D. Calvet...); els qui ho fan durant els anys seixanta (Geroni Rosselló i Teodor Llorente des de Mallorca i València respectivament, i des del Principat, noms com Gaietà i Eduard Vidal i Valenciano, E. C. Girbal, el mateix Briz, F. Maspons i Labrós, F. Bartrina A. Careta, F. Ubach i Vinyeta, Maria de Bell-lloch; J.Roca i Roca, Antoni Aulèstia, Jacint Verdaguer, J. Riera i Bertran, J. Argullol, À. Guimerà, Joan Sardà, E. Coca i Collado, J. Collell, M.Genís i Aguilar...); els de la darrera generació de la Renaixença (Francesc Matheu, J. Torres i Reyetó, Apel·les Mestres, Franquesa i Gomis, R. E. Bassegoda, M. Ribot i Serra, A. Masriera...) i també aquells altres d'incorporació més tardana al moviment (E. Vilanova, N. Oller o C. Roure).

d) Participació

Segons el grau de participació dels col·laboradors podem establir les categories següents:

-col·laboradors permanents: els qui col·laboren en quasi totes les edicions del *Calendari* des del principi (o pràcticament) sense cap interrupció (o amb ben poques). Aquí, d'una banda, hi trobem el que en algun altre lloc d'aquest estudi sobre el *Calendari* hem anomenat el «nucli dur» de Briz: Maria de Bell-lloch, Francesc Maspons i Labrós i Antoni Careta; i d'altra banda, fora del nucli més

proper a Briz, també hi ha uns pocs autors que hi col·laboraren amb una constància excepcional fins al darrer volum: M. V. Amer i Victòria Penya, amb setze participacions consecutives des de l'inici de la publicació (només interrompudes amb un breu parèntesi en el bienni 1877-1878); Francesc Ubach i Vinyeta, amb quinze col·laboracions seguides des de 1867 (absent només en el calendari de 1875), i Joaquim Riera i Bertran, amb catorze des de 1868 (no participà en el de 1878).

-col·laboradors habituals: els qui participen en més de la meitat de les edicions del *Calendari* i amb força continuïtat (per exemple, Damas Calvet i R. Ferrer i Bigné, cadascun amb tretze participacions; Geroni Rosselló, Antoni Molins i Sirera, amb dotze; Josep Lluís Pons, J. Roca i Roca i Gaietà Vidal, amb onze, Andreu Balaguer i E. Vidal i Valenciano, amb deu).

-col·laboradors temporals: 1) els qui col·laboren entre sis i deu ocasions però amb una certa discontinuïtat: alternen períodes mitjanament llargs de participació (de tres a sis edicions seguides) amb d'altres d'absència també força prolongada (per exemple: M. Aguiló, V. Balaguer, A. Blanch, T. Forteza, E. C. Girbal, J. Rosselló, J. Labaila, T. Llorente, J. Verdager, M. Obrador, B. Ferrà,...); 2) els qui concentren pràcticament tota la seva presència en un sol període, que pot tendir a: a) una durada relativament llarga (entre set i nou participacions seguides o quasi: els germans Sitjar, Guimerà, Milà, J. Argullol, Agnès Armengol, E. Franco, J. B. Ferrer, Agna de Valldaura, J. Sardà, etc.) o b) una durada més breu (participació consecutiva entre quatre i sis volums: per exemple, F. Soler, Emili Coca i Collado, F. Bartrina, J. Fiter i Inglès, M. Ribot i Serra, L. Roca i Florejachs, J. Franquesa i Gomis, Miquel Costa i Llobera, F. Pirozzini, J. Pons i Massaveu, P. Bertran i Bros...); i 3) els qui tenen un nombre relativament alt de col·laboracions (entre set i vuit) però força o molt discontinües en el temps (A. de Bofarull, C. Barallat, M. Josep Massanés...).

-col·laboradors esporàdics: els qui hi col·laboren entre dues o tres vegades, consecutives o no (Tomàs Aguiló, J. Forteza, M. Genís i Aguilar, C. Llombart,

G. Maura, D. Monserdà, F. Morera, N. Oller, A. de Pagès de Puig, Pascual Pérez, C. Pirozzini, V. W. Querol, C. Roure, Modest Vidal, E. Vilanova,...); o els qui tenen quatre participacions però no consecutives (Joaquim Rubió i Ors; L. Cutchet, A. de Quintana, J. Martí i Folguera...).

-col·laboradors d'un sol calendari: la majoria d'aquests col·laboradors són noms absolutament desconeguts, autors generalment de poca qualitat i sense cap mena de significació en la història de la literatura. Podem pensar que eren «catalanistes» amb vel·leïtats literàries i desconeixem la via per la qual van poder arribar a inserir la seva composició en el *Calendari*. Hi ha, però, algunes excepcions d'autors d'una sola col·laboració que no s'ajusten al perfil que acabem de descriure i que corresponen a noms d'una certa (en algun cas molta) rellevància literària o intel·lectual: Joan Alcover, J. Bodria, F. de Boter, E. Escalante, Fidel Fita, Marian Fonts, J. M. Quadrado, F. Rierola, A. Rubió i Lluch, J. Taronjí o Josep Yxart.